

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ACTA PAEDAGOGICA VOLYNIENSES

Випуск 6

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Вітюк Валентина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Антонюк Володимир Зіновійович, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*відповідальний секретар*);

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Ємчик Олександра Григорівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Красонь Катержина (Krasoń Katarzyna), prof. dr hab, заступник декана з наукової роботи, Сілезький університет у Катовіце, Польща;

Кузава Ірина Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Пріма Дмитро Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Семенов Олександр Сергійович, доктор педагогічних наук, доцент, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Семенова Наталія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
20 грудня 2024 р., протокол № 17

Науковий журнал «Acta Paedagogica Volynienses»
zareєстровано Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1834 від 21.12.2023 року.

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

«Acta Paedagogica Volynienses» включено до Переліку наукових фахових видань України
категорії Б у галузі педагогічних наук (спеціальності 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта,
016 – Спеціальна освіта) відповідно до Наказу МОН України
від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РОЗДІЛ 1 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

УДК 326.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.1>

Михайло АНТОНЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028

ORCID: 0009-0006-7193-4996

Валентина БОРОВА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», вул. Степана Дем'янчука, 4, м. Рівне, Україна, 33014

ORCID: 0000-0001-7228-4290

Бібліографічний опис статті: Антонець, М., Борова, В. (2024). Використання лінгводидактичної спадщини Василя Сухомлинського в розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.1>

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті обґрунтовано актуальність використання лінгвістичної спадщини Василя Сухомлинського в розвитку мовлення дітей. Проаналізовано дослідження вчених із реалізації творчих ідей В. Сухомлинського у розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Акцентовано увагу на вимогах вченого-практика до мовлення педагога.

Мета статті: проаналізувати погляди Василя Сухомлинського на вплив творчої роботи педагога з використання оповідань і казок з метою збагачення словникового запасу дітей, їх звукову культуру мовлення та експериментально перевірити ефективність реалізації рекомендацій В. Сухомлинського в практиці діяльності закладу дошкільної освіти.

Доведено, що науково-обґрунтована та спланована діяльність вихователів з використання казок та оповідань Василя Сухомлинського, як засобу освіти дітей, сприяє лінгвістичному розвитку та вихованню звукової культури мовлення дітей дошкільного віку. Виокремлено літературні твори педагога, які доступні для сприйняття, розуміння, переказування дітьми дошкільного віку.

Наукова розвідка здійснювалася за допомогою теоретичних методів: аналізу і синтезу педагогічних досліджень з окресленої проблеми; емпіричних: бесід з педагогічними працівниками та дітьми закладів дошкільної освіти; анкетування студентів заочної форми навчання, які працюють вихователями дітей старшого дошкільного віку; педагогічного експерименту, що передбачав проведення його констатувального, формувального та контрольного етапів, для визначення рівня словникового запасу та звукової культури мовлення дошкільників; математичні методи для обробки та інтерпретації результатів дослідження.

Окреслено перспективу подальших досліджень, яка полягає в розробці методичних рекомендацій для вихователів закладів дошкільної освіти з використання літературної спадщини Василя Сухомлинського з метою розвитку мовлення дітей.

Ключові слова: діти дошкільного віку, мовленнєвий розвиток, оповідання, казка.

Mykhailo ANTONETS

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy, Rivne State University of the Humanities, Stepana Bandery str., 12, Rivne, Ukraine, 33028

ORCID: 0009-0006-7193-4996

Valentyna BOROVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Private Higher Educational Establishment "Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities", Stepana Demyanchuka str., 4, Rivne, Ukraine, 33014

ORCID: 0000-0001-7228-4290

To cite this article: Antonets, M., Borova, V. (2024). Vykorystannia lnhvodydaktychnoi spadshchyny Vasylia Sukhomlynskoho v rozvytku movlennia ditei doshkilnoho viku [The use of the linguodidactic heritage of Vasyl Sukhomlynskyi in the development of preschool children's speech]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.1>

USE OF VASIL SUKHOMLYNSKYI LINGUISTIC HERITAGE IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN'S SPEECH

The article substantiates the relevance of using Vasyl Sukhomlynskyi linguistic heritage in the development of children's speech. The research of scientists on the implementation of V. Sukhomlynskyi's creative ideas in the development of preschool children's speech is analyzed. Attention is focused on the requirements of a scientist-practitioner to the teacher's speech.

The purpose of the article: to analyze Vasyl Sukhomlynskyi's views on the influence of the teacher's creative work on the using stories and fairy tales on the enrichment of children's vocabulary, their sound culture of speech and to experimentally verify the effectiveness of implementing V. Sukhomlynskyi's recommendations in the practice of the preschool education establishment.

The authors have proven that scientifically based and planned activities of educators using fairy tales and stories by Vasyl Sukhomlynsky as a means of educating children contribute to linguistic development and education of the sound culture of preschool children's speech. The literary works of the educator are highlighted, which are accessible for perception, understanding, and retelling by preschool children.

Scientific exploration was carried out using theoretical methods: analysis and synthesis of pedagogical research on the outlined problem; empirical: conversations with pedagogical workers and children of preschool educational institutions; questionnaires of correspondence students who work as educators of older preschool children; pedagogical experiment, which provided for conducting its ascertaining, formative and control stages, to determine the level of vocabulary and sound culture of speech of preschoolers; mathematical methods for processing and interpreting the results of the study.

The perspective of further research is outlined, which consists in developing methodological recommendations for educators of preschool educational institutions on the using the literary heritage of Vasyl Sukhomlynskyi in order to develop children's speech.

Key words: *preschool children, speech development, stories, fairy.*

Актуальність дослідження проблеми мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з кожним роком набуває все більшої значимості. Дитина з перших днів після народження «зустрічається» з ситуацією, коли спілкування з нею конкурує із прагненням найрідніших дорослих отримувати інформацію, розважитися, зменшити тривожність, депресивний стан шляхом використання сучасних інформаційних засобів, зокрема, гаджетів, планшетів, комп'ютерів. Навіть дитині до трьох років, а іноді й до року, дорослі вмикають «мультіки», щоб її заспокоїти або

зайняти увагу на певний час. Зростаючи, дитина дошкільного віку вже сама вимагає від рідних можливості «спілкуватися» з героями мультфільмів або віртуальних ігор, вчоргове їх переглядаючи. Так виникає потреба в отриманні інформації, вражень, але, на жаль, не від найближчих дорослих. Тільки свідомі батьки регулюють час взаємодії дитини із сучасними засобами інформації та комунікації.

Вчителі перших класів нової української школи відзначають проблеми в розвитку мовлення у дітей, зокрема, зв'язного мовлення та звукової культури мовлення. Окреслену проблему неваж-

ко пояснити: вихователі закладів дошкільної освіти не можуть нести повну відповідальність за рівень мовленнєвого розвитку дітей, а батьки в силу сьогоденних відомих обставин не в змозі цьому питанню надавати відповідного значення. Важливо шукати такі засоби, методичні підходи до розвитку мовлення дітей дошкільного віку, які ефективно сприятимуть цьому та будуть виступати підґрунтям для духовного-етичного виховання дошкільників. Можемо припустити, що використання лінгводидактичної спадщини Василя Сухомлинського сприятиме ефективному розв'язанню проблеми мовленнєвого розвитку дітей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До вивчення та висвітлення проблеми навчання мови і розвитку мовлення дітей в контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського зверталось ряд вчених: М. Антонєць, А. Богуш, В. Борова, М. Вашуленко, М. Дяченко, А. Просенюк та інші. Так М. Антонєць у монографії «Сучасні проблеми діяльності вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського» (Антонєць, 2018) розгляду окресленої теми приділив окремий підрозділ. Науково-методичні аспекти означеного напрямку розглядаються у монографіях А. Богуш «Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі» (Богуш, 2018), «Становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)» (Богуш, 2019). А. Просенюк предметом дослідження вибрала розумовий і емоційний чинники інтересу дітей до художнього слова В. Сухомлинського.

Отже, можемо зробити висновок, що питання використання авторських казок і оповідань Василя Сухомлинського в розвитку словника дітей старшого дошкільного віку та виховання їх звукової культури вимагають дослідження.

Мета статті: проаналізувати погляди Василя Сухомлинського на вплив творчої роботи педагога з використання оповідань і казок на збагачення словникового запасу дітей, їх звукову культуру мовлення та експериментально перевірити ефективність реалізації рекомендацій В. Сухомлинського в практиці діяльності закладу дошкільної освіти.

Охарактеризуємо ключові для нашого дослідження положення лінгводидактичної спадщини Василя Сухомлинського. Він, як талановитий директор школи, учений-практик, вчитель української мови та літератури, систематично до-

сліджував актуальні проблемами навчання дітей рідної мови, методика розвитку мовлення дітей, особливо активно працював над змістом і технологією занять, уроків мислення серед природи, дотримання єдиного мовленнєвого режиму.

Вчений-педагог вважав, що найбільш сприятливим періодом для найінтенсивнішого оволодіння дітьми рідною мовою є два-три останніх дошкільних років і два-три перших роки шкільного навчання. Василь Сухомлинський підкреслював, що це особливий та найбільш продуктивний період розвитку мовлення та мислення дитини. В. Сухомлинський вперше в освітній системі Радянського Союзу започаткував підготовку дітей до навчання в школі за рік до його початку. До такого рішення він прийшов, проаналізувавши труднощі у навчальній діяльності дітей-першокласників школи села Павлиш, куди був призначений директором. Вони не мали змоги відвідувати дитячий садок, оскільки, його не було в селі. Саме тому В. Сухомлинський започаткував діяльність «Школи радості під голубим небом». Педагог-новатор та вчителі-класоводи проводили цілеспрямовану навчально-виховну роботу з метою «донести до сердець малюків пахощі, музику, чудесне звучання рідного слова, дивовижне багатство відтінків думок і почуттів, які можна передати українською мовою. Серед природи – на полі, в лузі, біля річки – всюди вчимо дітей помічати найтонші відтінки барв і звуків, яскраво розповідати про все, що вони бачать і чують» (Сухомлинський, 1966: 35). В. Сухомлинський не уявляв навчання мови та розвитку мовлення без походів та екскурсій рідним краєм, без споглядання картин природи, без пробудження почуттів, без вираження їх у словах. Окреслені форми і методи роботи надають можливість безпосередньо спостерігати і висловлюватись щодо побаченого та почутого. Всі вихованці школи радості оформляли альбом з малюнками та спільний альбом «Наше рідне слово», який зберігався до закінчення школи. «Ми йшли в природу – в ліс, в сад, на поле, луг, берег річки, – слово ставало в моїх руках знаряддям, за допомогою якого я відкривав дітям очі на багатство навколишнього світу. Відчуваючи, переживаючи красу побаченого і почутого, діти сприймали найтонші відтінки слова, і через

слово краса входила в їхні душі. «Подорожі» в природу були першим поштовхом до творчості. В дітей з'явилося бажання передати свої почуття і переживання, розповісти про красу. Діти склали маленькі твори про природу. Ці твори – найважливіша форма роботи з розвитку мови і думки» (Сухомлинський, 1977: 202).

Особливу увагу видатний педагог-письменник відводив ролі казки в колективній творчості дітей з метою розвитку їхнього мовлення і мислення. В означеному контексті у статті «Слово рідної мови» Василь Сухомлинський наголошує: «Дитяча творчість починається з казки. Немає дитини, яка б, вражена красою поетичного слова, не створила власного образу» (Сухомлинський, 1968: 7). Без такої поетичної творчості в роки дитинства немислимий розвиток їхнього усного і писемного мовлення, виховання любові до рідного мовлення. «Казка – це духовне багатство народної культури, пізнаючи яку дитина пізнає серцем рідний народ» (Сухомлинський, 1977: 177).

До недоліків мовлення окремих педагогів В. Сухомлинський відносив обмеженість словникового запасу, не володіння чуттям слова, невміння віднайти у невичерпній скарбниці рідної мови найпотрібніше слово, щоб найточніше і найвиразніше висловити власну думку. Оволодіння культурою рідної мови та мовлення В. Сухомлинський називав одним з найважливіших показників фахово-методичної майстерності педагога, який зобов'язаний досконало володіти цим універсальним інструментом думки і творчого мислення.

Отже, кожен педагог, за переконанням В. Сухомлинського, незалежно від фахової спеціалізації, має бути насамперед словесником, тонким знавцем мови. Він покликаний дотримуватися ustalених літературних норм вимови, побудови фраз, має зростати у рівні мовленнєвих умінь, розвивати навички змістовно, зв'язно та стилістично правильно висловлювати власні думки.

Василя Сухомлинського надзвичайно хвилювала проблема убогості, примітивізму мовлення окремих вихованців. Відзначаючи, що слова-потвори утверджуються в мовленні там, де немає справжньої роботи над словом, де на заняттях буває багато байдужості до цієї тонкої справи, вчений-методист наголошував: «Забувають нерідко вчителі, що оволодіння

мовою – це не тільки знання граматичних правил. Це передусім любов до слова» (Сухомлинський, 1974, арк. 30).

Навчання дитини правильно говорити вчений-практик називав надзвичайно важливою галуззю навчально-виховної роботи, від успіху якої багато в чому залежить духовно-культурне життя дитячого колективу. Як відомо, мовленнєва культура – це степінь відповідності мовлення нормам орфоепії, слововживання, граматики тощо. У контексті зазначеного доцільно звернутись до рукописної статті В. Сухомлинського «Любов до рідного слова», що зберігається в Центральному архіві вищих органів влади і управління України. У ній Василь Сухомлинський пише: «...учителі дуже часто не володіють чуттям слова. Говорити такою скаліченою мовою, яку часто можна почути і серед учнів, і, на жаль, в учительській – це все одно, що спробувати грати на розладженому інструменті». У згаданій статті В. Сухомлинський наголошує: «Рідна мова – це фундамент мислення й розумового розвитку». «Я вважаю своїм найголовнішим завданням ввести своїх вихованців у квітучий сад, ім'я якому – Двісті Квіток Рідної Мови. Це двісті зустрічей із садом рідного слова, двісті бесід про найтоншу в світі красу. Кожна бесіда – осягнення розумом і серцем великого духовного багатства нашого народу» (Сухомлинський, арк. 17, 21–22).

Отже, можемо стверджувати, що погляди В. Сухомлинського на роль мови і мовлення в розвитку особистості є надзвичайно актуальними.

Наступним етапом нашого дослідження було:

1) з'ясувати обізнаність вихователів закладів дошкільної освіти з творчою спадщиною Василя Сухомлинського;

2) проаналізувати плани навчально-виховної роботи вихователів дітей старших груп закладів дошкільної освіти та з'ясувати типові недоліки в роботі фахівців із ознайомлення дітей з казками та оповіданнями В. Сухомлинського.

Щоб проаналізувати знання вихователів закладів дошкільної освіти про творчість В. Сухомлинського, було проведено анкетування 48 студентів третього та четвертого курсів заочної форми навчання спеціальності 012 «Дошкільна освіта» педагогічного факультету ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний

університету імені академіка Степана Дем'янчука, які працюють з дітьми старшого дошкільного віку. На перше запитання: «Які праці Василя Сухомлинського Ви знаєте?» 31,25 % опитаних назвали 3–5 робіт педагога («Серце віддаю дітям», «Слово рідної мови», «Розмова з молодим директором»). На друге питання: «У яких працях вченого аналізується «Значення мовлення у моральному, розумовому, етичному вихованні дітей?» лише 20,83 % вихователів відповіли правильно. На питання: «Які оповідання та казки В. Сухомлинського Ви використовуєте в роботі з дітьми?» 25% назвали: «Добре слово», «Казка про сонце», «Тихо, бабуся відпочиває», «Дивна бурулька», «Гроза у лісі», «Покинуте кошеня» та інші. В середньому, кожен студент пригадав три казки чи оповідання видатного педагога.

Аналіз планів роботи вихователів старших груп дозволяє стверджувати, що дошкільників знайомлять з творами В. Сухомлинського для дітей. Але окреслена діяльність не є систематичною роботою, іноді казка або оповідання вивчається не у відповідності з сезоном. Не завжди педагоги практикують прогулянку, екскурсію чи спостереження за природою з метою підготовки до розповідання казки, оповідання і бесіди за їх змістом. Отже, можемо стверджувати, що вихователі закладів дошкільної освіти в цілому ознайомлені з працями Василя Сухомлинського, але більшість відчуває труднощі під час практичної реалізації його настанов та рекомендацій.

Гіпотезою наступного етапу експериментального дослідження було припущення про те, що ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з оповіданнями та казками Василя Сухомлинського буде слугувати зростанню словникового запасу їх мовлення, сприятиме вихованню звукової культури мовлення. Для перевірки висунутої гіпотези нами було організовано та проведено педагогічний експеримент на базі закладу дошкільної освіти №38 Рівненської міської ради. У дослідженні взяли участь 46 дітей двох груп старшого дошкільного віку. У експериментальній групі виховувалось – 24 дитини, у контрольній – 22 дитини. 4 вихователі-студенти заочної форми навчання з спеціальності 012 «Дошкільна освіта», методист закладу дошкільної освіти. Робота проводилася у три етапи:

– метою першого етапу (констатувального) було: з'ясувати рівень словникового запасу мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку контрольної та експериментальної груп закладу дошкільної освіти;

– під час другого етапу було проведено формувальний експеримент, мета якого полягала у розробці та подальшій реалізації методики використання оповідань та казок В. Сухомлинського в лінгвістичному розвитку мовлення дітей експериментальної групи;

– метою третього етапу експериментального дослідження було вивчення впливу ознайомлення дітей з оповіданнями та казками В. Сухомлинського на лінгвістичний розвиток дітей експериментальної групи та порівняння результатів з аналогічними показниками дітей контрольної групи.

У експериментальній групі робота проводилася у таких напрямках.

Перший – робота з дітьми: цілеспрямоване та систематичне використання лінгводидактичних ідей В. Сухомлинського, а саме його педагогічних рекомендацій та творів для дітей відповідно до тем тижня.

Другий – підвищення професійної компетентності педагогів з організації мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку за допомогою використання лінгводидактичних ідей В. Сухомлинського.

Третій – організація освітньої взаємодії з батьками з питань реалізації педагогічних ідей В. Сухомлинського в родинному вихованні дітей.

Для проведення дослідно-експериментальної роботи було складено добірку казок та оповідань В. Сухомлинського, які зрозумілі для сприйняття дітьми, оскільки, переважна більшість творів педагога адресована школярам. До неї ввійшли: «Бабусин борщ», «Як Ніна не злякалася гусака», «Тихо, бабуся відпочиває», «Хризантема й Цибулина», «Одинець муравлик», «Тополі в степу над шляхом», «Дивна бурулька», «Лев і миша», «Сидить Юрко на санчатах», «Як білочка дятла врятувала», «Найгарніша мама», «Пихата жаба», «Весняний вітер», «Вранці на пасіці», «Гаряча квітка», «Гроза у лісі», «Лялька під дощем», «Соромно перед соловейком», «Чому дідусь такий добрий сьогодні», «Черствість, байдужість», «Пробачте тату», «Гарні слова і гарні діла», «Покинуте кошеня» та інші

Рівень розвитку лексичної компетенції у дітей дошкільного віку на констатувальному та контрольному етапі експерименту

Група	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	К-ть дітей	% дітей	К-ть дітей	% дітей	К-ть дітей	% дітей
ЕГ конс	9	37,5	10	41,66	5	20,83
ЕГ контр	4	16,66	11	45,83	9	37,5
КГ конс	8	36,36	8	36,36	6	27,28
КГ контр	5	22,73	9	40,91	8	36,36

Важливо було раціонально спланувати освітню діяльність дошкільників, щоб дотримуватися принципів сезонності, доступності матеріалу, активної художньо-ігрової діяльності дітей, пізнавальної активності та інших. Пам'ятаючи пораду Василя Сухомлинського про те, що кожен художній твір має викликати в дитини переживання, що стимулюватимуть її уяву щодо поведінки та вчинків героїв, краси природи, вихователі, з метою підсилення впливу художнього слова на психіку дітей, створювали комфортні умови для образотворчої, музичної, ігрової, театралізованої діяльності. Визначаючи головну думку твору, педагог допомагав дошкільникам зрозуміти його морально-етичний зміст. Тільки уважно аналізуючи висловлювання вихованців, педагог міг зробити висновок про слід, який залишив зміст твору в свідомості дитини. Розповіді були яскравими, образними, стислими. Важливо було не переважувати увагу дітей великою кількістю подій та вражень, щоб не приглушувати їхню чутливість до мовлення. Педагоги спонукали дошкільників до власної творчості – вчили їх самостійно складати казки, розповіді. Дитяча творчість є вагомим засобом повноцінного інтелектуального розвитку, адже вона сприяє формуванню образного мислення, уміння послідовно викладати думки, тобто вчить зв'язному мовленню. До прикладу, працюючи над оповіданням «Хризантема і цибулина» зусилля педагога були спрямовані на збагачення словникового запасу іменниками: хризантема, цибулина, простачка; прикметниками: ріпчаста, ніжно-рожевий, цибулинний; дієсловами: милуватися, зморщитися. Акцентувалася увага на удосконаленні звукової культури мовлення, зокрема, вимові звука [з] у словах замилюю, здивувалася.

Працюючи над казкою «Одинець муравлик», вихователька проводила роботу зі збагачення

словникового запасу іменниками: жменька, комора, зернята, одинець, хижка, цегельня; прикметниками: цілісінський, солодкий; прислівниками: тепло, затишно. За допомогою мовленнєвої гри «Твердий та м'який звуки» діти удосконалювали звукову культуру, практикуючись у вимові звука [н].

У процесі роботи над казкою В. Сухомлинського «Як білочка дятла врятувала» діти отримали змогу збагатити словниковий запас іменниками: ялинка, дятел, кора, дзьоб, зернятко, сльози, білка, дупло, стовбур, гілка; дієсловами: потепліло, обледеніли, достукається, молотити, радіти. Були забезпечені умови для удосконалення звукової культури вихованців. Діти вправлялися у вимові звука [д] під час мовленнєвої гри «Назви слова зі звуком [д] на початку і в кінці слова».

Важливим кроком у реалізації лінгводидактичних ідей В. Сухомлинського було використання музики як емоційно-образного стимулу до активного «входження» у внутрішній емоційний стан літературного героя, визначення мотивів його поведінки, вчинків, оскільки саме художній образ викликав у дітей співчуття, сприяв створенню ефекту емоційного піднесення.

З метою порівняння змін, що відбулися у лексичній компетенції та звуковій культурі мовлення дітей контрольної та експериментальної груп, ми спостерігали за їхньою самостійною та ігровою діяльністю впродовж квітня – травня місяця та фіксували нові слова, правильність звуковимови та звукової культури мовлення в цілому. Результати оброблялися, аналізувалися і заносилися в таблиці.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Порівняльний якісний та кількісний аналіз мовлення дітей контрольної та експериментальної груп дозволив стверджувати, що ознайомлення дітей з оповіданнями та казками

Василя Сухомлинського, навчання дошкільників самостійно їх придумувати слугує ефективним засобом їх лінгвістичного розвитку та виховання звукової культури мовлення. За допомогою сформованої звукової культури мовлення, зокрема, інтонаційної виразності мовлення, дитина має можливість передати

глибину своїх переживань, захоплень, здивувань. Подальші наші розвідки будуть спрямовані на розроблення методичних рекомендацій для вихователів закладів дошкільної освіти з використання лінгводидактичної спадщини Василя Сухомлинського у педагогічній діяльності закладу дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко М. Я. Сучасні проблеми діяльності вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського : монографія. Рівне : «Волинські обереги», 2018. 308 с.
2. Антоненко М. Я., Борова В.Є. Розвиток мовлення дітей передшкільного віку в творчій спадщині Василя Сухомлинського. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. Вип. 8. Рівне, РДГУ, 2018. С. 106–117.
3. Богущ А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. 392 с.
4. Богущ А. М. Становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (друга половина XIX – початок XXI ст.) : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2019. 328 с.
5. Борова В. Є. Реалізація педагогічних ідей В. Сухомлинського у діяльнісному підході до коригування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Наукові записки*. Випуск 172. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький, «КОД», 2018. С. 85–88.
6. Дяченко Н. Спадщина В. О. Сухомлинського як джерело збагачення сучасної дошкільної освіти. Вивчення і впровадження ідей Василя Сухомлинського в практику сьогодення: *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та молодих науковців (5–6 жовтня 2023 року, м. Кропивницький)*. Кропивницький : ФОП Піскова М. А., 2023. С. 54–57.
7. Просенюк А. І. Розумовий та емоційний компоненти як складові інтересу дітей дошкільного віку до художнього слова у спадщині В. О. Сухомлинського. *Наука і освіта*. 2011. № 6. С. 131–134.
8. Сухомлинський В. Джерело невмирущої криниці: [з листа до словесника] *Літературна Україна*. 1970. 28 квітня.
9. Сухомлинський В. О. Думки над хорошою книгою: [відзив на книгу Л. М. Олексюк «Учіть дітей любити прекрасне»]. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України [ЦДАВО України], ф. 5097, оп. 1, спр. 891, арк. 27–31.
10. Сухомлинський В. О. Любов до рідного слова. ЦДАВО України, ф. 5097, оп. 1 спр. 617, 47 арк.
11. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності. Київ, «Радянська школа», 1966. 232 с.
12. Сухомлинський В. О. Про культуру слова, знання і всебічний розвиток вихованців: автограф. ЦДАВО України, ф. 5097, оп. 1, спр. 928, арк. 16–19.
13. Сухомлинський В. О. Роки дитинства: кімната казки. *Вибр. твори* : в 5 т. Київ, «Радянська школа», 1977. Т. 3. С. 176–185.
14. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : у 5 т. Київ, «Радянська школа», 1977. Т. 3. С. 5–279.
15. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 1968. № 12. С. 1–10.

REFERENCES:

1. Antonec M. Ya. (2018) Suchasni problemi diyalnosti vchitelya u pedagogichnij spadshini Vasilya Suhomlinskogo. Monografiya. Rivne : «Volinski oberegi». 308 s.
2. Antonec M. Ya., Borova V.Ye. (2018) Rozvitok movlennya ditej peredshkilnogo viku v tvorchij spadshini Vasilya Suhomlinskogo. *Innovatika u vihovanni* : zb. nauk. pr. Vip. 8. Rivne, RDGU. S. 106–117.
3. Bogush A. M. (2018) Pedagogichni vimiri Vasilya Suhomlinskogo v suchasnomu osvithnomu prostori : monografiya. Kam'yanec-Podilskij : TOV «Drukarnya «Ruta». 392 s.
4. Bogush A. M. (2019) Stanovlennya i rozvitok ukrayinskoyi doshkilnoyi lingvodidaktiki (druga polovina XIX – pochatok XXI st.). Monografiya. Kiyiv : Vidavnichij Dim «Slovo». 328 s.
5. Borova V. Ye. (2018) Realizaciya pedagogichnih idej V. Suhomlinskogo u diyalnisnomu pidhodi do koriguvannya zvukovoyi kulturi movlennya ditej starshogo doshkilnogo viku. *Naukovi zapiski*. Vipusk 172. Seriya : Pedagogichni nauki. Kropivnickij, «KOD». S. 85–88.
6. Dyachenko N. (2023) Spadshina V. O. Suhomlinskogo yak dzherelo zbagachennya suchasnoyi doshkilnoyi osviti. *Vivchennya i vprovadzhenya idej Vasilya Suhomlinskogo v praktiku sгодennya* : materialy vseukrayinskoyi naukovopraktichnoyi konferenciyi dlya studentiv ta molodih naukovciv (5–6 zhovtnya 2023 roku, m. Kropivnickij). Kropivnickij, FOP Piskova M. A. S. 54–57.

7. Prosenyuk A. I. (2011) Rozumovij ta emocijnij komponenti yak skladovi interesu ditej doshkilnogo viku do hudozhnogo slova u spadshini V. O. Suhomlinskogo. *Nauka i osvita*. № 6. S. 131–134.
8. Suhomlinskij V. O. (1970) Dzherelo nevmirushoyi krinici: [z lista do slovesnika] Literaturna Ukrayina. 28 kvitnya.
9. Suhomlinskij V. O. Dumki nad horoshoyu knigoyu: [vidziv na knigu L. M. Oleksyuk «Uchit ditej lyubiti prekrasne»]. Centralnij derzhavnij arhiv vishih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini [CDAVO Ukrayini], f. 5097, op. 1, spr. 891, ark. 27–31.
10. Suhomlinskij V. O. Lyubov do ridnogo slova. CDAVO Ukrayini, f. 5097, op. 1 spr. 617, 47 ark.
11. Suhomlinskij V. O. (1966) Moralni zapovidi ditinstva i yunosti. Kiyiv, «Radyanska shkola». 232 s.
12. Suhomlinskij V. O. Pro kulturu slova, znannya i vsebichnij rozvitok vihovanciv: avtoGRAF. CDAVO Ukrayini, f. 5097, op. 1, spr. 928, ark. 16–19.
13. Suhomlinskij V. O. (1977) Roki ditinstva: kimmata kazki. Vibr. tvori : v 5 t. Kiyiv, «Radyanska shkola». T. 3. S. 176–185.
14. Suhomlinskij V. O. (1977) Serce viddayu dityam. Vibrani tvori : u 5 t. Kiyiv, «Radyanska shkola». T. 3. S. 5–279.
15. Suhomlinskij V. O. (1968) Slovo ridnoyi movi. *Ukrayinska mova i literatura v shkoli*. № 12. S 1–10.

УДК 811.161.2'373.7:502

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.2>

Ірина КУПНА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-3009-1604

Ірина РАДЧЕНЯ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-2524-7109

Оксана МІЩЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Харківська обл., Україна, 61002

ORCID: 0000-0002-6989-0537

Бібліографічний опис статті: Купна, І., Радченя, І., Міщенко, О. (2024). Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами на позначення природи. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 11–15, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.2>

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДИ

В Україні сьогодні пріоритетними напрямками дошкільної освіти залишаються безпечність та збереження життя дітей. Спочатку COVID-19, наразі повномасштабна війна, змушена еміграція сімей із дітьми – усе це вплинуло на зазначену царину. Незважаючи на такі виклики часу, заклади дошкільної освіти продовжують працювати в надскладних умовах, організація освітнього процесу відбувається на високому рівні.

У статті висвітлено основні аспекти роботи над збагаченням словника дітей старшого дошкільного віку, визначено актуальність, окреслено завдання. У науковій розвідці, з огляду на науково-методичну літературу й чинні документи, що регулюють організацію освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, репрезентовано зміст понять і термінів «дошкільна освіта», «словник дитини», «фразеологія», маніфестовано систему занять, спрямованих на збагачення словника дітей старшого дошкільного віку засобами фразеологізмів на позначення природи, перевірено їхню ефективність, наголошено на важливості засобів фразеології для збагачення словника дітей старшого дошкільного віку та обґрунтовано доцільність розроблених занять.

У дослідженні акцентовано увагу на вагомому значенні методичної роботи, спрямованої на збагачення словника дітей, а також важливість використання образних виразів у їхньому психічному розвитку. Завдяки образним мовним одиницям, діти ознайомлюються з глибокими національними традиціями, культурними символами, явищами природи й красою української мови. Це сприяє розвитку їхньої уяви, оригінального мислення та самобутності. Так само наголошено, що мовлення вихователя відіграє ключову роль у цьому процесі, адже саме через нього дитина сприймає взірць. Тому вихователь має відповідально ставитися до своєї мовленнєвої культури, дотримуватися точності, чистоти та виразності, зазначене слугуватиме дітям прикладом, стимулюватиме різнобічне зростання й збагачуватиме словник.

У розвідці зауважено, що ці аспекти свідчать про необхідність більш детальної розробки змісту роботи з фразеологізмами в програмах дошкільної освіти, зокрема щодо формування в дітей мовленнєвих умінь та навичок, які забезпечують вільне й доречно використання фразеологічного матеріалу.

Ключові слова: фразеологія, старший дошкільний вік, словниковий запас, комплекс занять, дошкільна освіта, програма.

Iryna KUPINA

PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Teaching Philological Disciplines in Preschool, Primary and Special Education, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Alchevsky str., 29, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-3009-1604

Iryna RADCHENIA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Teaching Natural and Mathematical Disciplines in Preschool, Primary and Special Education, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Alchevsky str., 29, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-2524-7109

Oksana MISHCHENKO

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department Special Pedagogy, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Alchevsky str., 29, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0002-6989-0537

To cite this article: Kupina, I., Radchenia, I., Mishchenko, O. (2024). Zbahachennia slovnyka ditei starshoho doshkilnoho viku frazeolohizmamy na poznachennia pryrody [Enriching the older preschool children's vocabulary with phraseological units denoting nature]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 11–15, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.2>

ENRICHING THE OLDER PRESCHOOL CHILDREN'S VOCABULARY WITH PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING NATURE

Today, in Ukraine, the safety and preservation of children's lives remain the priority areas of preschool education. First, COVID-19, and now a full-scale war, forced emigration of families with children – all this has affected the indicated area. Despite such challenging times, preschool educational institutions continue to work in extremely difficult conditions, the organization of the educational process is at a high level.

The article highlights the main aspects of work on enriching the vocabulary of older preschool children, determines the relevance, and outlines the tasks. In the scientific investigation, taking into account the scientific and methodological literature and current documents regulating the organization of the educational process in preschool educational institutions, the content of the concepts and terms «preschool education», «children's dictionary», «phraseology» is represented. A system of classes aimed at enriching the vocabulary of children of senior preschool age with the help of phraseological units to denote nature is manifested, their effectiveness is checked, the importance of phraseological units for enriching the vocabulary of children of senior preschool age is emphasized and the expediency of the developed classes is substantiated.

The study focuses on the significant importance of methodological work aimed at enriching the vocabulary of children, as well as the importance of using figurative expressions in their mental development. Thanks to figurative language units, children become acquainted with deep national traditions, cultural symbols, natural phenomena and the beauty of the Ukrainian language. This contributes to the development of their imagination, original thinking and identity. It is also emphasized that the teacher's speech plays a key role in this process, because it is through the teacher the child perceives the model. Therefore, the teacher must be responsible for their speech culture, adhere to accuracy, purity and expressiveness, which will serve as an example for children, stimulate all-round growth and enrich the vocabulary.

The research notes that these aspects indicate the need for a more detailed development of the work content with phraseological units in preschool education programs, in particular regarding the formation of speech skills and abilities in children that ensure the free and appropriate use of phraseological material.

Key words: phraseology, senior preschool age, vocabulary, set of activities, preschool education, program.

Актуальність проблеми. Збагачення словникового запасу дітей у закладі дошкільної освіти тісно пов'язане з розширенням загальних уявлень про навколишній світ, що сприяє не лише опануванню нових слів, а й глибшому усвідомленню їхніх значень. У процесі такої роботи важливим завданням є розкриття смис-

лового змісту й поглиблення розуміння вербалізації.

Одним із ключових напрямів удосконалення словникової роботи є застосування найбільш ефективних методів і прийомів для розширення лексичного запасу. Велику роль у цьому відіграє пояснення семантики слів у поєднанні

зі студіюванням фразеологічних одиниць. Фразеологізми допомагають уточнити, розмежувати та поглибити значення певного виразу, розширюючи комунікативні можливості дітей. Вони не тільки полегшують розуміння багатства лексичних засобів, а й сприяють розвитку вміння виражати свої думки й почуття більш точно та емоційно.

Національно-культурна специфіка народної творчості знайшла своє яскраве відображення в мовних одиницях, що викликає значний інтерес у багатьох дослідників. Історичний розвиток, природні умови, географічне розташування, економічний устрій, суспільні відносини, звичаї та традиції країни найповніше віддзеркалюються у фразеології. Фразеологічні одиниці зберігають багатий культурно-історичний зміст, що потребує комплексного вивчення із залученням знань із таких галузей, як мовознавство, країнознавство, історія, географія та економіка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження присвячені ретельному вивченню історико-етимологічних витоків українських фразеологічних одиниць, їхніх граматичних особливостей і структурно-семантичної будови. У цьому напрямі значний внесок зробили такі науковці, як В. Білоноженко, Т. Білосова, І. Гнатюк, А. Дмитренко, В. Калашник, О. Левченко, Л. Лисиченко, П. Редін, В. Ужченко, Д. Ужченко, Н. Щербаківа.

Для формування цілісного уявлення про мовну картину світу важливим є аналіз її аспектів, зокрема тих, що ословеснюються крізь призму фразеології: простір і час (П. Редін), воля (О. Яцкевич), пам'ять (Я. Купіна), граничність (І. Купіна), заможність (Т. Князь), мовчання (Н. Коловоротна), освіта (О. Ткаченко) стали темою окремих розвідок.

Праці сучасних українських лінгводидактів, зокрема О. Білан, А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Г. Лопатіної, О. Маленко, І. Мисан, І. Паласевич, Ю. Руденко, Н. Тарарак, М. Федорової, зосереджуються на розв'язанні актуальних питань навчання та виховання дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – аналіз науково-методичного забезпечення лексико-семантичної роботи із фразеологізмами на позначення природи в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологізми є важливим складником розвит

ку дітей, оскільки вони не лише збагачують словниковий запас, а й сприяють формуванню емоційного, образного й оцінного мовлення. У контексті дошкільної освіти використання фразеологічних одиниць допомагає дітям краще розуміти культурні коди та традиції української мови, а також удосконалювати абстрактне мислення.

Робота з фразеологізмами в ЗДО передбачає ознайомлення з образними висловами:

– вихователі мають звертати увагу на прості та зрозумілі для дітей фрази, які легко пояснити на прикладах чи за допомогою ситуацій: *під сонцем грітися* – насолоджуватися затишком або комфортом, *хвилюватися як море* – бути неспокійним або збудженим;

– навчати через гру. Ігрові методи є найбільш ефективними для роботи з дошкільнятами. Можна використовувати завдання на розпізнавання фразеологізмів у контексті, складання простих речень із зазначеними виразами або інсценування ситуацій: *як у воду канути* – безслідно зникнути;

– пояснювати значення. Оскільки фразеологізми не мають прямого значення, вихователю важливо надавати зрозуміле й доступне пояснення кожного виразу, спираючись на реалії життя: *крапля в морі* – щось дуже маленьке порівняно з великим, *як гриби після дощу* – про щось, що з'являється у великій кількості або дуже швидко.

Діти повинні навчатися використовувати фразеологізми у своєму мовленні, спочатку на рівні простих прикладів, а згодом – у більш складних ситуаціях. Читання текстів, що містять фразеологізми, допомагає дітям запам'ятовувати їхнє значення в контексті. Це сприяє природному засвоєнню фразеології, бо вихованці починають висловлювати свої думки яскравіше й виразніше, малюки краще розуміють підтексти й приховані значення. Через фразеологізми вони ознайомлюються з цінностями, світоглядом і традиціями народу.

Отже, інтеграція фразеологізмів у навчальний процес дошкільної освіти допомагає дітям закласти підвалини для успішного опанування мовою, розвивати емоційний і соціальний інтелект.

Для створення експериментальних завдань, спрямованих на збагачення словника дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами, урахувалися декілька ключових чинників. Основою слугували програмні вимоги, висновки,

спостереження вихователів і батьків, які відзначали позитивний вплив роботи з фразеологізмами на мовленнєвий розвиток дітей. Окрім того, були враховані вікові особливості дошкільників, зокрема їхня здатність оперувати образами у внутрішньому аспекті. Це відкривало можливості для засвоєння не лише конкретної лексики, але й абстрактних мовних одиниць.

Оскільки фразеологія є одним із найменш розроблених напрямів у дошкільній лінгводидактиці, виникала потреба в уточненні основних понять, що стосуються роботи з фразеологізмами. Це було зумовлено труднощами у визначенні їхнього значення та термінологічною плутаниною у фаховій літературі. Така систематизація знань дозволила забезпечити чітке розуміння завдань і методів роботи з фразеологізмами, зокрема формування в дітей навичок розпізнавання фразеологізмів у мовленні; збагачення словника дошкільників за допомогою фразеологізмів; розвиток здатності правильно використовувати фразеологізми у власних висловлюваннях (монологічних і діалогічних); формування мовного чуття та вміння розрізняти пряме й переносне значення слів.

Практичне засвоєння фразеологізмів відбувалося через спостереження реальних ситуацій, які діти могли описати за допомогою відповідних виразів. Це сприяло як розумінню значення фразеологізмів, так і використанню в мовленні.

Аудіювальний аспект експерименту був спрямований на розвиток у дітей здатності сприймати та розуміти фразеологізми в мовленні дорослих і ровесників. Прагматичний аспект акцентував увагу на стимулюванні активного використання цих мовних одиниць у щоденному спілкуванні. Такий підхід дозволяв розвивати мовленнєву активність і творчість дітей, сприяючи загальному збагаченню словника.

І. В. Мисан слушно зауважує, що «потрібно організовувати ігрові ситуації, де діти повинні були застосувати фразеологізми; не сприймаючи слів у фразі, дитина може зрозуміти тонкий відтінок думки із загального змісту мовлення; мовлення педагога має бути образним, містити народні вислови; образи засвоюються дітьми при ознайомленні з казкою; засвоєнню прислів'їв, приказок сприяє їх використання вихователем у відповідних ситуаціях так, щоб дитина розуміла зв'язок цих зворотів мовлення зі своїми діями; ні в якому разі не можна

вимагати від дітей заучувати образні вирази напам'ять; важлива правильність відбору творів народної творчості; за змістом вони мають бути близькими до життєвого досвіду дітей, віддзеркалювати предмети і явища, із якими вони найчастіше стикаються; необхідно дотримуватися поступовості в їх ускладненні як щодо їх змісту, так і мови; необхідно вибирати такі фразеологізми, значення яких буде зрозумілим дітям із контексту мовлення або при доступному їх поясненні; недоцільне введення в мовлення дітей великої кількості нової лексики» (Мисан, 2015, с. 92).

Ефективна робота з фразеологізмами для збагачення словника дітей старшого дошкільного віку базується на інтеграції цієї діяльності з загальним розвитком мовлення. У процесі навчання кожен фразеологізм відбирався з урахуванням його педагогічної цінності, потенціалу для збагачення словника дітей і можливості практичного використання в комунікативних ситуаціях.

Експериментальне навчання враховувало: індивідуальні особливості дітей – рівень їхнього мовленнєвого розвитку, особисті інтереси, емоційний стан; розмежування між пасивним і активним засвоєнням – діти поступово переходили від сприйняття та розуміння фразеологізмів до їх свідомого та доречного вживання; джерела фразеологізмів – перевага надавалася виразам із художньої літератури, фольклору, народних казок, що мають близький для дітей зміст.

Постійна практика забезпечувала багаторазову актуалізацію фразеологізмів у мовленні дітей, сприяючи їхній інтеграції в активний словник.

У процесі експерименту було залучено дидактичні ігри – ігри на розпізнавання фразеологізмів у тексті або створення словосполучень, що пояснюють значення виразу (*цвісти й пахнути, посадити дерево дружби*); обговорення текстів – під час читання або слухання казок і оповідань про природу вихователі виокремлював фразеологізми, пояснював значення, а потім разом із дітьми аналізував їхнє використання (*як сніг на голову, дощ як з відра*); творча розповідь – складання коротких історій або ситуацій за змістом фразеологізмів (*сонце правди зійшло, міцний як дуб*); малювання – ілюстрація фразеологізмів допомагала дітям краще зрозу-

міти їх образність і значення (*як ялинка взимку, жовтороте пташеня*); ігрові та навчальні ситуації – використання фразеологізмів під час рольових ігор, діалогів, організованих навчальних заходів (*мовчати як риба, як зграя сорок*).

Важливою умовою було частотне й доречне вживання фразеологізмів самим вихователем у спілкуванні з дітьми. Це слугувало взірцем багатого й правильного мовлення, до якого прагнули діти.

Така робота забезпечила розуміння фразеологізмів – діти починали усвідомлювати їхнє образне значення; активне вживання – фразеологізми ставали природною частиною мовлення дітей, розвиток мовленнєвих компетентностей – збагачення словникового запасу, поліпшення зв'язного мовлення.

Цей підхід інтегрував навчання з розвитком мовленнєвої культури та формуванням позитивного ставлення до української мови, сприяючи загальному особистісному зростанню дошкільників.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Використання фразеологізмів з метою збагачення словника старших дошкільнят є важ-

ливим етапом у формуванні їхнього образного й емоційно забарвленого мовлення. Цей феномен можна аналізувати як цілеспрямований лінгводидактичний процес, який містить різноманітні методи та прийоми, забезпечує здатність дитини розуміти й осмислювати мовні одиниці, активно використовувати фразеологізми у власних висловлюваннях для вираження емоцій, почуттів, оцінок. Спочатку діти сприймають фразеологізми через слухання, пояснення й обговорення, а згодом починають активно використовувати. Важливо, щоб вихователю допомагав дітям зрозуміти, як і в яких ситуаціях доречно вживати ті чи ті вирази. Фразеологізми розвивають здатність дітей мислити образами, що допомагає краще сприймати метафоричність мовлення.

Отже, фразеологізми не лише урізноманітнюють мовлення дітей, збагачують словник, а й сприяють їхньому загальному емоційному та культурному розвитку. Розвідка не вичерпує розв'язання зазначеної проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні наступності роботи зі збагачення словника дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами на позначення виховання патріотизму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мисан І. В. Збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Переяслав-Хмельницький, 2015. 237 с.

REFERENCES:

1. Mysan I. V. (2015) Zbahachennia movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku frazeolohizmany [Enriching the speech of older preschool children's with phraseological units] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 237 p. (in Ukrainian).

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 808.5:[378:81'27]

DOI doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.3>

Валентина ВІТЮК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови та лінгводидактики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4981-9925

Ольга КИРИЛЮК

доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, Україна, 25015

ORCID: 0000-0002-9764-8756

Бібліографічний опис статті: Вітюк, В., Кирилук, О. (2024). Формування риторичної компетентності в майбутніх учителів-словесників Нової української школи. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 16–21, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.3>

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено питання формування риторичної компетентності в майбутніх учителів української мови та літератури Нової української школи. Наголошено, що сучасні вимоги до якості вищої освіти зумовили актуалізацію проблеми підготовки педагогічних працівників зі сформованою професійною компетентністю, провідне місце в якій належить високому рівню риторичної компетентності. Наголошено, що підготовка здобувачів вищої освіти до життя в умовах інформаційного суспільства, інтенсивного розвитку міжкультурних комунікацій та розширення можливостей спілкування, зумовлює необхідність належного володіння риторичними вміннями для досягнення будь-яких комунікативних цілей.

Зацентовано увагу, що в Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», в поняття компетентності додано ще два компоненти – комунікацію (наскільки вчителі компетентно взаємодіють з усіма учасниками освітнього процесу) та відповідальність і автономію. Уточнено, що трудова функція А1. Мовно-комунікативна компетентність передбачає уміння та навички застосовувати прийоми й методи збагачення мовлення здобувачів освіти для висловлювання ними думок, почуттів і ставлень, сприяння мовленнєвій творчості здобувачів освіти (А1.У2.), використовувати комунікацію як інструмент формування у здобувачів освіти ціннісних ставлень (А2.5.К1.).

У науковій розвідці схарактеризовано трактування поняття «риторична компетентність» сучасними лінгвістами та лінгводидактами. З'ясовано, що в лінгводидактиці дискусійним є питання співвідношення риторичної та комунікативної компетентностей, стверджено, що риторична компетентність входить у систему комунікативної компетентності. Визначено риторичну компетентність як показник мовно-мовленнєвої культури особистості, її здатності успішно спілкуватися та бути майстерним оратором. Зважаючи на важливість риторичної компетентності в системі професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури Нової української школи, запропоновано формувати риторичну компетентність комплексно в процесі вивчення освітніх компонентів загальної та професійної підготовки, впроваджуючи інтерактивні методи навчання, та в процесі самоосвіти і самовдосконалення здобувачів вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: риторика, риторична компетентність, комунікативна компетентність, мовно-мовленнєва культура, ораторське мистецтво, стилі мови, жанри мовлення, вербальна та невербальна комунікація, майбутні учителі-словесники Нової української школи.

Valentyna VITIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Language and Linguistic Didactics, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4981-9925

Olha KYRYLUK

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Shevchenko str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25015
ORCID: 0000-0002-9764-8756

To cite this article: Vitiuk, V., Kyryluk, O. (2024). Formuvannya rytorychnoi kompetentnosti v maibutnikh uchyteliv-slovesnykiv Novoi ukrainskoi shkoly [Formation of rhetorical competence in future teachers of the New ukrainian school]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 16–21, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.3>

FORMATION OF RHETORICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article highlights the issue of rhetorical competence formation in future teachers of the Ukrainian language and literature of the New Ukrainian School. It is emphasized that modern requirements for the quality of higher education have led to the actualization of the problem of training pedagogical workers with formed professional competence, the leading place in which belongs to a high level of rhetorical competence. It is emphasized that the preparation of students of higher education for life in the conditions of the information society, the intensive development of intercultural communications and the expansion of communication opportunities necessitates the need for proper possession of rhetorical skills in order to achieve any communicative goals.

Attention is drawn to the fact that in the Professional Standard “Teacher of a general secondary education institution”, two more components are added to the concept of competence – communication (to what extent teachers competently interact with all participants of the educational process) and responsibility and autonomy. It has been specified that the labor function A1. Linguistic and communicative competence involves the ability and skills to apply techniques and methods of enriching the speech of students to express their thoughts, feelings and attitudes, to promote speech creativity of students (A1.U2.), to use communication as a tool for forming value attitudes in students (A2.5.K1.).

The scientific research characterizes the interpretation of the concept of “rhetorical competence” by modern linguists and linguists. It has been found that the issue of the ratio of rhetorical and communicative competences is debatable in language didactics, it is stated that rhetorical competence is included in the system of communicative competence. Rhetorical competence is defined as an indicator of a person’s speech and language culture, his ability to communicate successfully and be a master speaker. Taking into account the importance of rhetorical competence in the system of professional communicative competence of future teachers of the Ukrainian language and literature of the New Ukrainian School, it is proposed to form rhetorical competence comprehensively in the process of studying the educational components of general and professional training, introducing interactive teaching methods, and in the process of self-education and self-improvement of applicants for higher pedagogical education.

Key words: *rhetoric, rhetorical competence, communicative competence, speech and language culture, oratory, speech styles, speech genres, verbal and non-verbal communication, future language teachers of the New Ukrainian School.*

Постановка наукової проблеми у загальному вигляді. Рівень комунікативної компетентності здобувача вищої освіти визначає успіх у майбутній професійній діяльності. Майбутній учитель-словесник повинен майстерно володіти словом, уміти за допомогою слова презентувати, стверджувати себе, вільно та аргументовано висловлювати власну думку, впливати на співрозмовників засобами вербальної і невербальної комунікації та досягати поставленої мети, тобто мати сформовану риторичну компетентність. Адже саме риторична компетентність розвиває систему особистісних

якостей здобувачів вищої освіти, необхідних для результативної взаємодії в освітньому процесі Нової української школи, ефективної соціальної діяльності як компетентного мовця, який досконало володіє державною мовою, мовними стилями, мовленнєвими жанрами, риторичними вміннями – «всім тим, що потрібно сучасній молоді для досягнення успіху як у професійному плані, так і в особистому житті» (Янц, 2014, 18).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині помітно активізувалась зацікавленість лінгвістів, лінгводидактів багатоаспектною проблемою формування риторичної

компетентності в здобувачів закладів загальної середньої та вищої освіти. Теоретичний та практичний аспекти навчання риторики висвітлено в працях Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Горобець, А. Капської, С. Карамана, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, В. Нищети, А. Нікітіної, Е. Палихати, М. Пентилюк, Л. Рускуліс, Г. Сагач, С. Толочко, Н. Янц та ін.

Метою статті є визначення сутності поняття «риторична компетентність» як однієї з життєво та професійно важливої компетентності, яка повинна формуватися в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У наш час перед закладами вищої педагогічної освіти ключовим завданням є підготовка сучасного, вмотивованого, конкурентноспроможного вчителя-словесника, здатного втілювати концептуальні засади Нової української школи, своєрідного агента змін, який генерує інноваційні ідеї та успішно їх реалізує. Відповідно до цих вимог оновлено Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти», затверджений наказом Міністерства освіти і науки України 29.08.2024 р. У новому Професійному стандарті визначено компетентності, необхідні для виконання трудових функцій вчителя НУШ, та, на відміну від попередніх стандартів, уточнено сутність поняття «компетентність», складниками якого є не лише знання, уміння й навички, а додано ще два компоненти – комунікацію (наскільки вчителі компетентно взаємодіють з усіма учасниками освітнього процесу) та відповідальність і автономію. Зокрема, у новому Професійному стандарті трудова функція А1. Мовно-комунікативна компетентність передбачає використовувати навички педагогічної риторики для реалізації різних видів навчальної діяльності (А2.4.К1.); використовувати комунікацію як інструмент формування у здобувачів освіти ціннісних ставлень (А2.5.К1.); комунікувати з учасниками освітнього процесу державною мовою для здійснення професійної діяльності (А1.1К1.); взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, застосовуючи конструктивну комунікацію (Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти», 2024, с. 7, 9, 11).

На нашу думку, щоб здійснювати конструктивну комунікацію з усіма учасниками освітнього процесу, сучасний учитель має володіти риторичною компетентністю, оскільки

для надання якісних освітніх послуг важливо не тільки володіти професійними компетентностями, вміти опрацьовувати інформацію, а й вміти надавати її здобувачам освіти Нової української школи переконливо аргументуючи, мотиваційно та доступно захоплюючи новим навчальним матеріалом, використовуючи інформаційно-комунікативні технології та сучасні освітні інструменти.

На сьогодні єдиного тлумачення риторичної компетентності немає. У лінгводидактичних джерелах поняття риторичної компетентності науковці трактують по-різному. Так, Н. Голуб визначає риторичну компетентність як «Здатність мовця ефективно використовувати мовно-риторичні знання, уміння й досвід із метою гармонізації всіх видів спілкування, досягнення комунікативної мети, утвердження вищих морально-етичних і патріотичних ідеалів суспільства» (Голуб, 2012, с. 143).

Л. Мацько вважає, що «необхідно засвоїти знання, що є змістом риторики як науки, освоїти систему понять, оволодіти риторичною термінологією; вивчити історію та джерела риторики, педагогічної майстерності, бо всі відомі оратори були майстерними педагогами риторики; ознайомитися з промовами визначних риторів минулого й сучасності з метою використання їхнього досвіду; досконало оволодіти риторичним аналізом тексту різних типів промов, навчитися визначати тему, тези, докази й мовні засоби; використовуючи власні знання й досвід інших промовців, навчитися самому продукувати тексти різних типів промов для будь-яких ситуацій; виробити уважне й критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики» (Мацько, 2006).

В. Нищета розглядає риторичну компетентність як «найвищий рівень комунікативної компетентності; інтегративну особистісну якість, яка обіймає володіння риторичними знаннями, уміннями особистості, риторичним потенціалом, що в сукупності визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані та закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності» (Нищета, 2015).

С. Толочко стверджує, що риторична компетентність – це «теоретична та практична здатність продукувати різноманітні тексти переконливого мовлення в різних видах

суспільного й міжособистісного спілкування та публічного мовлення для умотивованого й аргументованого донесення інформації; уміле послуговування засобами риторики з метою впливу на адресата мовлення, риторичного й особистісного самовдосконалення й вироблення індивідуального ораторського стилю» (Толочко, 2020).

На думку М. Пентилюк, під час формування риторичних умінь і навичок «необхідно оволодіти теоретичними основами риторики як науки та практичною риторикою, що передбачає такі види писемного мовлення, як діловий лист, ведення щоденників, написання доповідей, рефератів, конспектів, публіцистичних статей» (Пентилюк, 2015).

Л. Мамчур висвітлює мовно-риторичну компетентність учителя в контексті педагогічної майстерності та національної самосвідомості. Вчена виділяє такі складники мовно-риторичної компетентності: «лексико-граматична грамотність і багатство словникового складу; виразність стилістики та правильність вибору стилю й тону мовлення, уміння спілкуватися, управляти своїм мисленням і мовленням; володіння технікою висловлювання (постановка голосу, техніка дихання, тембр, наявність відповідних динамічних відтінків)» (Мамчур, 2013, с. 184).

Л. Горобець тлумачить риторичну компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури як «складне динамічне особистісне утворення, що поєднує в собі обсяг риторичних знань, способи критичного та творчого мислення, особистісних цінностей, навичок красномовства, риторичних умінь, інших особистих якостей, що визначають здатність майбутнього вчителя української мови і літератури успішно провадити професійну діяльність, спрямовану на формування знань, умінь і навичок, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та морально-етичних якостей здобувачів освіти» (Горобець, 2021, с. 8).

Н. Голуб визначила нову модель сучасного вчителя, до складників якої входить вимога бути ідеальним оратором. На думку вченої, «ключовими позиціями моделі сучасного вчителя є особистість+громадянин+професіонал+оратор». Н. Голуб відзначає, що «ефективність педагогічного спілкування залежить від мовно-риторичної підготовки вчителя, його

психологічної культури, знань особливостей учнів, емоційної єдності педагога й учнів, настанови, педагогічного такту, мовленнєвого розвитку, педагогічної техніки і вміння слухати. Готовність учителя до педагогічного спілкування як виду діяльності робить освітній процес більш прогнозованим у плані успішності. Володіння українськомовними риторичними стратегіями і тактиками, специфікою жанрів педагогічного мовлення сприяє успішній реалізації будь-яких комунікативних цілей» (Голуб, 2007).

У лінгводидактиці дискусійним є питання співвідношення риторичної та комунікативної компетентностей. Так, О. Кучерук стверджує, що «риторична компетентність є показником високого рівня комунікативної компетентності носія мови» (Кучерук, 2016, с. 10). В. Нищета вважає «риторичну компетентність вищою за комунікативну в системі компетентностей, оскільки змістом її є не досвід комунікативної діяльності, а сукупний досвід комунікативної та риторичної діяльності» (Нищета, 2015). На нашу думку, у системі професійних компетентностей, які забезпечують успіх учителя-словесника, ключовою є комунікативна компетентність, що включає мовну (фонетичну, лексичну, граматичну, правописну, стилістичну, риторичну) та мовленнєву компетентність (володіння видами мовленнєвої діяльності на основі лінгвістичних понять і категорій, уміння користуватись усним і писемним мовленням у різних ситуаціях спілкування з огляду на мету спілкування та адресата мовлення).

Вважаємо, що риторична компетентність входить у систему комунікативної компетентності та є показником мовно-мовленнєвої культури особистості, її здатності успішно спілкуватися та бути майстерним оратором. Тому варто включити риторику до «добірних» наук – так, як це було в найкращі для риторики часи». У процесі формування риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників потрібно ознайомити з історією античної, зарубіжної та української риторики, основними законами риторики, основами ораторського мистецтва, основами мовленнєвого етикету тощо.

Аналіз трактувань учених про сутність поняття «риторична компетентність» дає змогу констатувати, що риторична компетентність є важливою в системі професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів української

мови та літератури Нової української школи і формувати її потрібно комплексно в процесі вивчення освітніх компонентів загальної та професійної підготовки, впроваджуючи інтерактивні методи навчання: метод проєктів, кейс-метод, сторителінг, різні види дискусій, риторичні вправи та завдання на опанування мовними техніками (вироблення дикції, постановка голосу, правильне дихання, інтонування і т. ін.), а також у процесі самоосвіти та самовдосконалення здобувачів вищої педагогічної освіти, що забезпечить індивідуальний професійний розвиток та життєвий успіх.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проблема формування риторичної компетентності в майбутніх учителів україн-

ської мови та літератури в умовах сьогодення набуває особливої актуальності в контексті реформування шкільної освіти та в процесі підготовки конкурентоспроможних фахівців для Нової української школи. Адже мовлення майбутнього вчителя-словесника має бути зразком для учнів, і тому так важливо, щоб здобувачі вищої педагогічної освіти постійно вдосконалювали рівень комунікативної компетентності, мовно-риторичні вміння, дотримуючись норм літературної мови, стилю мови, жанру мовлення, влучно добираючи засоби риторичної майстерності для успішної професійної комунікації та конструктивної взаємодії в життєво важливих ситуаціях спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голуб Н. Риторична компетентність учнів старших класів як показник сучасної мовної культури. Компетентнісний підхід у неперервній освіті. Донецьк : Каштан, 2012. С. 140–147.
2. Голуб Н. Ідеал сучасного вчителя : мовно-риторичний аспект. Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/8903/95> (Дата звернення: 02.10.2024 р.).
3. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2009. 38 с.
4. Горобець С. І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ, 2021. 22 с.
5. Кучерук О. Формування риторичної компетентності старшокласників у процесі українськомовної освіти. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 1. С. 9–14.
6. Мамчур Л. І. Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2013. Вип. 8. Ч. 2. 366 с.
7. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
8. Нищета В. А. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*. Житомир, 2015. С. 58–70.
9. Пентилок М. І. Роль тексту у формуванні риторичних умінь і навичок учнів. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1421> (Дата звернення: 05.10.2024 р.).
10. Толочко С. В. Практикум з основ красномовства: методичні вказівки до виконання вправ та завдань із дисципліни для студентів денної та заочної форм навчання. Київ : НУБіП України, 2020. 118 с.
11. Янц Н. Риторична компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2014. Вип. 33. С. 174–182.

REFERENCES:

1. Holub N. (2012) Rytorychna kompetentnist uchniv starshykh klasiv yak pokaznyk suchasnoi movnoi kultury. Kompetentnisnyi pidkhd u neperervnii osviti. Donetsk : Kashtan, S. 140–147.
2. Holub N. Ideal suchasnoho vchytelia : movno-rytorychnyi aspekt. Rezhym dostupu : <http://studentam.net.ua/content/view/8903/95> (Data zvernennia: 02.10.2024 r.).
3. Holub N. B. (2009) Teoretyko-metodychni zasady navchannia rytoryky u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh : avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora pedahohichnykh nauk. Kyiv, 38 s.
4. Horobets S. I. (2021) Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi vyvchennia movoznavchykh dystsyplin: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk. Kyiv, 22 s.

5. Kucheruk O. (2016) Formuvannia rytorychnoi kompetentnosti starshoklasnykiv u protsesi ukrainskomovnoi osvity. *Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy*. № 1. S. 9–14.
6. Mamchur L. I. (2013) Formuvannia movno-rytorychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia-slovesnyka. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. Uman. Vyp. 8. Ch. 2. 366 s.
7. Matsko L. I., Matsko O. M. (2006) Rytoryka. Kyiv : Vyshcha shkola, 311 s.
8. Nyshcheta V. A. (2015) Kontseptualni parametry doslidno-eksperymentalnoho navchannia ukrainskoi movy v osnovnii shkoli: rytorychnyi aspekt. Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori. Zhytomyr. S. 58–70.
9. Pentyliuk M. I. Rol tekstu u formuvanni rytorychnykh umin i navychok uchniv. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1421> (Data zvernennia: 05.10.2024 r.).
10. Tolochko S. V. (2020) Praktykum z osnov krasnomovstva: metodychni vказivky do vykonannia vprav ta zavdan iz dystsypliny dlia studentiv dennoi ta zaochnoi form navchannia. Kyiv : NUBiP Ukrainy, 118 s.
11. Yants N. (2014) Rytorychna kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha. *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. Pedahohika. Psykholohiia. Filosofiia. Vyp. 33. S. 174–182.

УДК 373.3.016:[808:811.161.2'38]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.4>

Людмила ЛУК'ЯНИК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Пластова, 31, м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0000-0003-3432-1614

Бібліографічний опис статті: Лук'яник, Л. (2024). Проблеми мовленнєвого розвитку учнів початкових класів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 22–28, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.4>

ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто проблеми мовленнєвого розвитку учнів початкових класів. Тема є досить актуальною й визначається соціальною значущістю, що зумовлює важливість формування комунікативної компетентності школярів, яка передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та культурою мовлення й створює фундамент для освіти на все життя. Високий мовленнєвий розвиток є запорукою міцних і ґрунтовних знань, а також сприяє цілісному гармонійному розвитку особистості.

Метою статті є теоретичний аналіз основних аспектів проблеми становлення мовленнєвого розвитку учнів початкових класів.

Тема багатогранності проблеми у молодшого шкільного віку розкривається у фундаментальних класичних і сучасних наукових дослідженнях.

Враховано різні аспекти мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку: стан звуковимови, стан фонематичних процесів, стан складової структури слова, лексична сторона мовлення, формування граматичної будови мови, володіння зв'язним мовленням, розвиток інших процесів, стан зорово-просторових функцій. До того часу, коли дитина іде до школи, в неї словниковий запас збільшується настільки, що вона з легкістю може порозумітися з однолітками або дорослими на будь-яку повсякденну життєву тему, яка входить у сферу її інтересів.

Доведено, що якість освітнього і корекційно-педагогічного процесів великою мірою визначається тим, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості в навчанні і вихованні кожної дитини, її індивідуальні особливості. Третина учнів початкових класів має мовленнєві недоліки. Все це перешкоджає успішній навчальній діяльності та обумовлює нестійку успішність дітей. Через це вдосконалення системи корекційно-педагогічної роботи на даний час є першочерговим завданням.

Отже, в учнів початкових класів з нормотиповим розвитком мовлення має бути сформоване на лексичному, граматичному і фонематичному рівнях. Тому невід'ємним елементом освітнього процесу на даному етапі розвитку суспільства є корекційно-педагогічна робота педагогів над мовленнєвими недоліками учнів.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, культура мовлення, учні початкових класів.

Ljudmila LUKIYANIK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne State Humanitarian University, Plastova str., 31, Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0000-0003-3432-1614

To cite this article: Lukiyanik, L. (2024). Problemy movlennievoho rozvytku uchniv pochatkovykh klasiv [Problems of speech development of primary school students]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 22–28, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.4>

PROBLEMS OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article considers the problems of speech development of primary school students. The topic is quite relevant and is determined by social significance, which determines the importance of forming communicative competence of schoolchildren, which involves mastering all types of speech activity and speech culture and creates a foundation for lifelong education. High speech development is the key to solid and solid knowledge, and also contributes to the holistic harmonious development of the personality.

The purpose of the article is a theoretical analysis of the main aspects of the problem of the formation of speech development of primary school students.

The topic of the multifaceted nature of the problem in primary school age is revealed in fundamental classical and modern scientific research.

Various aspects of the speech development of primary school children are taken into account: the state of sound pronunciation, the state of phonemic processes, the state of the component structure of the word, the lexical side of speech, the formation of the grammatical structure of speech, the possession of coherent speech, the development of other processes, the state of visual-spatial functions. By the time a child goes to school, his vocabulary increases so much that he can easily communicate with peers or adults on any everyday life topic that is within his sphere of interests.

It has been proven that the quality of educational and correctional and pedagogical processes is largely determined by the extent to which the potential opportunities in the education and upbringing of each child, their individual characteristics, are taken into account and implemented. A third of primary school students have speech deficiencies. All this hinders successful educational activities and causes unstable academic performance of children. Therefore, improving the system of correctional and pedagogical work is currently a priority task.

So, in primary school students with normotypical speech development, speech should be formed at the lexical, grammatical and phonemic levels. Therefore, an integral element of the educational process at this stage of society's development is the correctional and pedagogical work of teachers on the speech deficiencies of students.

Key words: speech development, speech culture, primary school students.

Актуальність проблеми. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти мета навчання в початковій школі полягає не лише в опануванні грамоти (вміння читати і писати), а й мовленнєвому розвитку школярів. Учень початкової школи повинен уміти висловлюватися в усіх доступних формах, типах і стилях мовлення (Zhuravl'ova, 2017). Розвиток мовлення має бути основним принципом навчання учнів початкових класів. За чотири роки навчання школярі повинні оволодіти писемним і усним мовленням на впевненому рівні, щоб вільно спілкуватися як з дорослими так і з однолітками на будь-яку тему, яка є доступною для їхнього віку (Derzhavnyu standart pochatkovoyi osvity, 2018).

Розвиток мови учнів є дуже важливою передумовою успішного навчання. Чим більше дитина читає, міркує, слухає, тим більше розвивається її пам'ять і тим легше вона отримує знання з усіх навчальних предметів, які вивчаються в початковій школі. Забезпечити розвиток мовленнєвого спілкування дітей молодшого шкільного віку означає навчити їх правильно висловлювати свої думки в усній і письмовій формі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан проблеми представлений теоретичними доробками науковців: В. Бадер, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Л. Нікоденко, А. Зимульдінової та ін. Наполегливо працюють у напрямі вирішення цієї проблеми відомі педагоги-новатори І. Гудзик, С. Ільїн, В. Краковський, С. Лисенкова, В. Шаталов та ін. Педагогічні і методичні питання формування мовленнєвої компетенції розробляли й сучасні вчені: І. Гудзик, Т. Ладжінська, Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Пентиліук, Г. Шелехова та ін.

Метадослідження: теоретично обґрунтувати проблему становлення мовленнєвого розвитку учнів початкових класів.

Завдання дослідження: розкрити специфіку мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Матеріали та методи дослідження. Для досягнення поставлених цілей та вирішення завдань використовувалися наступні методи дослідження. Теоретичні: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних відомостей психолого-педагогічної та методичної літератури. Це дозволило ідентифікувати та узагальнити наукові матеріали для систематизації питань дослідження. Емпіричні: якісний і кількісний аналіз педагогічних спостережень, дослідницьких експериментів та експериментальних результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними спеціальних досліджень, в нормі дитина, яка навчається в школі, правильно вимовляє всі звуки рідної мови. На відміну від дітей дошкільного віку, учні висловлюються складними, поширеними реченнями, складають розгорнуті розповіді. Учні можуть уже детально та послідовно розповісти про те, що побачили чи почули, переказати оповідання чи казку, придумати кінець до оповідання, розповісти про події власного життя. Діти в процесі навчання в школі повинні навчитися розрізняти фантастичні і реальні події (Trofymenko, 2013).

Мовленнєвий розвиток учнів – це основне завдання сучасної початкової школи. Проблема є досить актуальною й визначається соціальною значущістю, що зумовлює важливість формування комунікативної компетентності школярів, яка передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та культурою мовлення й створює фундамент для освіти на все життя. Високий мовленнєвий розвиток

є запорукою міцних і ґрунтовних знань, а також сприяє цілісному гармонійному розвитку особистості. Проте на сучасному етапі розвитку суспільства в загальноосвітніх школах навчаються діти, які мають мовленнєві недоліки (Byshova, Kondratyuk, 2006).

Початок навчання в школі веде до зміни способу життя, ставить вимоги до фізичної і психічної готовності школяра. Проте важливим чинником є мовленнєвий розвиток, адже зі збільшенням навчальних навантажень у школярів можуть виникати певні труднощі під час засвоєння шкільних предметів (Kutishenko, 2010).

Головною відмінністю мови дітей молодшого шкільного віку від дітей дошкільного віку – це її свідоме засвоєння. Діти навчаються робити звуковий аналіз слів, виділяти і диференціювати звуки у слові, засвоюють основні правила української мови. При цьому головна роль належить новому виду мовлення – писемному мовленню.

У школі цілеспрямовано перебудовується мовленнєвий розвиток – спочатку відбувається розрізнення і сприйняття звуків до усвідомленого цілеспрямованого використання всіх мовних засобів (Bot', 2010, p. 205).

Необхідні певні умови для того, щоб відбувався вчасний мовленнєвий розвиток, а саме:

- бути психічно і соматично здоровим;
- мати збережений слух і зір;
- мати нормотипові розумові здібності;
- мати достатню кількість мовного спілкування;
- мати задовільні показники розвитку пізнавальних процесів;
- мати повноцінне мовленнєве оточення.

Мовленнєвий розвиток дітей – це багатоаспектний компонент, який представлений наявністю:

- достатнього лексичного запасу;
- оволодіння чистою і чіткою звуковимовою;
- ґрунтовних знань і уявлень про навколишнє середовище;
- знань основ мовленнєвого етикету, образних виразів, приказок, загадок, прислів'їв;
- оволодіння граматичною правильністю мовлення;
- оволодіння фонетичним сприйманням і звуковим аналізом слів;
- вміння послідовно, логічно, за змістом доносити свої думки та переживання, перека-

зувати опрацьований текст, самостійно створювати розповідь;

– уміння точно відповідати на запитання, дотримуючись правил української мови (Kotyuk, 2013, p. 20).

Критеріями і показниками мовленнєвого розвитку учнів є:

- фонетична;
- лексична;
- граматична;
- діалогічна;
- комунікативна компетенції.

Стан звуковимови. У дітей шести-семи річного віку правильна вимова сформована у значної кількості учнів. Фонетичні недоліки мовлення спостерігаються у 31% дітей (викривлення, частіше заміни звуків). Особливо не повинно бути заміни одних звуків іншими, наприклад: «миска» замість «мишка».

Важливим аспектом у розвитку мовлення дітей шкільного віку є фонетична складова та розвиток у них дій та операцій, згідно з фонологічним компонентом мовної компетентності, а саме:

- аналіз мовного потоку за інтонацією, ритмом;
- фонетичний аналіз звукового складу слова;
- розрізнення і запам'ятовування слів за їхнім фонемним складом;
- розрізнення слів у мовному потоці оточуючих;
- установлення смислового зв'язку між звуковим оформленням слова та відповідними предметами і явищами, які воно позначає (Trofymenko, 2013).

Писемне мовлення є віддзеркаленням усного мовлення, адже дитина пише так, як розмовляє. Відбувається відбивання неправильної вимови на аркуші зошита, адже під час письма під диктовку дитина чує правильно оформлене мовлення вчителя, але повторює зазначений зразок, перекутивши дзвінкі-глухі звуки і т.д. Дітям із мовленнєвими недоліками необхідно надавати ранню своєчасну корекційну допомогу. Чим раніше буде розпочата корекція, тим кращим буде її результат (Savinova, Korniyenko, Verehova, 2020, p. 46).

Стан фонематичних процесів. Учень молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком повинен із легкістю розрізняти всі звуки на слух:

- тверді-м'які,
- дзвінкі-глухі,
- свистячі-шиплячі та ін.

Оволодіння грамотою, а саме процесами читання і письма, можливе лише тоді, коли учень чітко розрізняє на слух всі звуки мовлення. Також учень початкової ланки освіти повинен оволодіти елементарними вміннями звукового аналізу, проте це звичне діло вже і для дітей дошкільного віку, адже прості форми такого аналізу стають «доступними» дітям вже в дошкільному віці. Це і є один із основних показників, який показує про готовність дошкільника до переходу до наступної освітньої ланки.

Діти повинні вміти:

- чути і виділяти всі звуки у слові;
- навчитися чути і виділяти перший і останній звук у слові, підраховувати загальну кількість звуків;

– ділити слова на склади;

– ділити речення на слова.

На письмі внаслідок недорозвинення мовленнєвих процесів (аналізу, синтезу) найчастіше зустрічаються такі помилки:

- пропуски звуків;
- перестановки близьких за звучанням звуків;
- додавання зайвих букв та складів (Tsvynda, 2015, р. 10).

Стан складової структури слова. Оволодіння учнями складової структури слова представлене не лише кількісним складом слова, але і чіткою послідовністю звуків, його темпоритмічним оформленням та наголосом. Дитина шкільного віку, на відміну від дошкільного, повинна вміти чітко і безпомилково вимовляти довгі, складні слова, наприклад: «паралелепіпед», «гелікоптер» і т. д.

Недоліки, які пов'язані з порушенням складової структури слова, можуть проявлятися в перекручуванні порядку складів, зменшенні їх кількості, заміщенні одних складів іншими.

Лексична сторона мовлення. До того часу, коли дитина іде до школи, в неї словниковий запас збільшується настільки, що вона з легкістю може порозумітися з однолітками або дорослими на будь-яку повсякденну життєву тему, яка входить у сферу інтересів дитини. Якщо трирічна дитина з нормотиповим розвитком вживає до 500 слів і більше, то дитина шкільного віку має в запасі від 3500 до 7500 слів. Вона вживає всі частини мови: іменники, прикметники, займенники, дієслова, прийменники тощо.

Дитина в цьому віці засвоює смислове різноманіття слова за рахунок оволодіння

різними типами лексичних значень і їхньою диференціацією. У цей період відбувається накопичення різних смислових відтінків одного і того ж слова із мовлення оточуючих, сторінок казок, прослуханих оповідань.

Діти починають розуміти, що слова можуть об'єднуватися у різні смислові (тематичні) групи. Діти молодшого шкільного віку засвоюють логічно-понятійну співвіднесеність слів, у формуванні якої велика роль приділяється розвитку лексичної системності. У дітей даної вікової групи на високому рівні розвинені асоціативні реакції, які носять понятійний, логічний характер встановлюваних зв'язків між словами. Дітям легко дається утворювати слова за аналогією.

У словнику учня з'являються узагальнюючі слова (одяг, взуття, посуд, тварини, птахи, овочі, фрукти і т. д.).

Недорозвинення лексичної сторони мовлення впливає на розуміння прочитаного, навіть коли учень прочитає технічно правильно, не завжди розуміє значення прочитаних слів у тексті (Трофименко, 2013, р. 13).

Формування граматичної будови мови.

Показником нормотипового розвитку граматичної ланки мови є засвоєння і володіння дитиною основних граматичних форм:

- відмінкових закінчень іменників, дієслів, прикметників;
- числових форм всіх головних частин мови;
- особових форм дієслів;
- родових форм слів;
- видових категорій дієслів тощо (Cherednichenko, 2012).

У молодшому шкільному віці в процесі отримання нових систематичних знань здійснюється якісний розвиток володіння граматичною стороною мовлення, а саме засвоєння:

- чергувань у словозміні;
- граматичних категорій;
- системи морфологічних засобів;
- структури речення.

У дітей повинні бути сформовані навички словозміни та словотворення, також необхідно навчати:

- правильно вживати слова у множині (стіл-столи);
- узгоджувати слова в реченні: іменники з числівниками (шість олівців, сім козенят і т. д.);
- вживати різні прийменники (над землею, під столом, у білочки, за деревом);

– узгоджувати іменники з прикметниками в відмінку, роді, числі, (зелена трава);

– утворювати слова за допомогою зменшувально-пестливих суфіксів (кішка – кішечка);

– утворювати прикметники від іменників (відносні і присвійні) (полуниця – полуничне, вовк – вовча).

– утворювати прості і складні речення (Revuts'ka, 2007, p. 97).

Володіння зв'язним мовленням. Вміння розгорнуто і зв'язно висловлювати свою думку є однією із умов успішного навчання в молодшому шкільному віці. І саме на даній ланці освіти вчитель намагається прищепити дані знання. Він вимагає, щоб учень відповідав не одним словом, а давав повну ґрунтовну відповідь, працював над складанням розповідей, написанням творів і переказом уже прочитаних літературних джерел. Робота над цією ланкою мовлення, як і над іншими, розпочинається ще у дошкільному віці. Учень молодшого шкільного віку повинен чітко та послідовно висловлювати свої думки.

Із початком навчання в школі учень опановує процесами письма і читання, що відкривають додаткові можливості для подальшого розвитку лексичного, граматичного і стилістичного аспектів мовлення дитини. У молодшому шкільному віці інтенсивно розвивається внутрішнє мовлення, яке є важливим механізмом розумової діяльності. Спостерігається воно під час розв'язування різноманітних завдань, запам'ятовування інформації тощо (Khoma, 2015, p. 65).

Розвиток інших процесів. Одним із важливих показників готовності дитини до навчання в школі є розвиток дрібної моторики, що беззаперечно відбивається і на мовленні дитини. Адже не дарма говорять, що мовлення дитини знаходиться на кінчиках пальчиків. Розвиток дрібних м'язів пальців сприяє підготовці руки до письма.

Шляхи розвитку дрібної моторики:

– гратися тістом чи пластиліном;

– працювати з дрібними елементами, як камінчики чи маленькі намистинки;

– малювати фарбами (як пальчиками, так і тоненьким пензликом);

– штрихувати, розмальовувати кольоровими олівцями (простими або восковими), крейдою;

– різати ножицями;

– зав'язувати вузли або шнурувати взуття;

– робити пальчикові вправи («Горобчик», «Хлібчик», «Цей пальчик» та багато інших);

– робити аплікації з паперу чи природніх матеріалів;

– складати пазли (Rozhniv, 2019).

Стан зорово-просторових функцій. У молодшому шкільному віці дитина повинна добре орієнтуватися у просторі:

– визначати «праву» та «ліву» сторону;

– орієнтуватися в часових поняттях:

– хвилина, година, доба,

– частини доби,

– вчора, сьогодні, завтра;

– відповідно до словесної інструкції розміщати предмети у просторі (праворуч чи ліворуч, знизу чи зверху);

– розрізняти предмети за розміром і формою:

– квадрат, коло, овал, трикутник,

– більше – менше,

– великий – маленький.

У школярів молодшого шкільного віку розвиток мови відбувається за двома основними напрямками: по-перше, швидко розвивається словниковий запас та засвоюється морфологічна система рідної мови; по-друге, мова лежить в основі розвитку пізнавальних процесів:

– уваги;

– пам'яті;

– уяви;

– мислення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Доведено, що якість освітнього і корекційно-педагогічного процесів великою мірою визначається тим, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості в навчанні і вихованні кожної дитини, її індивідуальні особливості. Враховано різні аспекти мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку: стан звуковимови, стан фонематичних процесів, стан складової структури слова, лексична сторона мовлення, формування граматичної будови мови, володіння зв'язним мовленням, розвиток інших процесів, стан зорово-просторових функцій.

Отже, вучнів початкових класів з нормотиповим розвитком мовлення має бути сформоване на лексичному, граматичному, і фонематичному рівнях. Проте, якщо проаналізувати мовленнєву ситуацію у загальноосвітніх закладах, то можна простежити наявність мовленнєвих недоліків у значній кількості учнів. І ця тенденція з кожним роком збільшується. Тому невід'ємним елементом освітнього процесу на даному етапі розвитку суспільства є корекційно-педагогічна робота.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бишова Т., Кондратюк О. Подолання логопедичних проблем молодших школярів. Київ : Шк. світ: Л. Галичина, 2006. 125 с.
2. Боть Л. Прагматичні особливості усного мовлення дітей молодшого шкільного віку. *Мовознавчий вісник*. 2010. № 11. С. 202–205.
3. Державний стандарт початкової освіти: Постанова кабінету міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf> (дата звернення: 14.06.21).
4. Журавльова Л. С. Особливості мовленнєвого розвитку молодших школярів: Психолого-педагогічний аспект. Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи (м. Коломия, 30 листопада 2017). Івано-Франківськ : НАШР, 2017. С. 90–96.
5. Котик Т. М. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів: Опорні конспекти лекцій для студентів заочної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2013. 71 с.
6. Кутіщенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
7. Ревуцька О. В. Збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення у процесі засвоєння словотворчих засобів : монографія. Бердянськ : ФО-П Ткачук О. В., 2007. 181 с.
8. Рожнів В. М. Ручки розвиваємо – гарно розмовляємо. Розвиток дрібної моторики. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. 15 с.
9. Савінова Н. В., Корнієнко І. В., Берегова М. І. Викладання курсу «Логопедія» студентам спеціальності «Спеціальна освіта» : навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2020. 229 с.
10. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ : Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.
11. Трофименко Л. І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 1. С. 9–13.
12. Хома О. М. Сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення молодших школярів на уроках української мови в початковій школі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № 49. С. 63–65.
13. Цвинда З. І. Роль фонематичних процесів в умовах формування навичок правильної звуковимови у молодших школярів. *Збірка скоромовок і чистомовок «Язичок у роті твоїй, ти ним добре володїй» для використання у навчальному процесі*. Кривий Ріг, 2015. 76 с.
14. Чередніченко Н. В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) : навчально-методичний посібник (курс лекцій). Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 208 с.

REFERENCES:

1. Byshova, T., & Kondratiuk, O. (2006). Podolannya lohopedychnykh problem molodshykh shkolyariv. [Overcoming speech therapy problems of younger schoolchildren]. Kyiv : Shk. svit: L. Halitsyna [in Ukrainian].
2. Bot', L. (2010). Prahmatychni osoblyvosti usnoho movlennya ditey molodshoho shkil'noho viku. [Behavioral characteristics of our own movement ditey of a young child]. *Movoznavchyy visnyk – Monographic Bulletin*. № 11. P. 202–205 [in Ukrainian].
3. Derzhavnyy standart pochatkovoyi osvity: Postanova kabinetu ministriv Ukrayiny vid 21 lyut. 2018 r. № 87. [State standard of quality education: Postanova of the Cabinet of Ministers of Ukraine] (2018). URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Derzhavnyy%20standart%20pochatkovoyi%20osvity.pdf> (data zvernennya: 14.06.21) [in Ukrainian].
4. Zhuravl'ova, L. S. (2017). Osoblyvosti movlennyevoho rozvytku molodshykh shkolyariv: Psykholoho-pedahohichnyy aspekt. [Personality traits of young people's development: Psycho-pedagogical aspect]. Aktual'ni problemy pedahohiky pochatkovoyi shkoly v konteksti osvity reformy – Actual problems of pochatkovoyi school pedagogy in the context of educational reform (m. Kolomyia, 30 lystopada 2017). Ivano-Frankivs'k : NASHR, P. 90–96 [in Ukrainian].
5. Kotyck, T. M. (2013). Metodyka rozvytku zv'yaznoho movlennya molodshykh shkolyariv: Oporni konspekty lektsiy dlya studentiv zaachnoyi formy navchannya spetsial'nosti «Pochatkova osvita». [Methodology for the development of coherent speech of junior high school students: Reference notes of lectures for correspondence students majoring in “Elementary Education”]. Ivano-Frankivs'k. [in Ukrainian].
6. Kutishenko, V. P. (2010). Vikova ta pedahohichna psykholohiya (kurs lektsiy). [Age and pedagogical psychology (course of lectures)]. 2-he vyd: navch. posib. Kyiv: Tsentр uchbovoyi literatury, [in Ukrainian].
7. Revuts'ka, O. V. (2007). Zbahachennya leksychnoho zapasu molodshykh shkolyariv iz tyazhkymy porushennyamy movlennya u protsesi zasvoyennya slovotvorchykh zasobiv: monohrafiya. [Enrichment of the lexical reserve of younger

schoolchildren with severe speech disorders in the process of assimilation of word-forming means : monograph]. Berdyans'k: FO-P Tkachuk O.V. [in Ukrainian].

8. Rozhniv, V. M. (2019). Ruchky rozvyvayemo – harno rozmovlyayemo. Rozvytok dribnoyi motoryky. [We develop our hands – we talk well. Development of fine motor skills]. Ternopil': Navchal'na knyha – Bohdan. [in Ukrainian].

9. Savinova, N. V., Korniyenko I. V., Berehova M. I. (2020). Vyklyadannya kursu «Lohopediya» studentam spetsial'nosti «Spetsial'na osvita». [Teaching the course “Speech therapy” to students majoring in “Special education”]. Navchal'no-metodychnyy posibnyk. Mykolayiv. [in Ukrainian].

10. Trofymenko, L. I. (2013). Korektsiynе navchannya z rozvytku movlennya ditey starshoho doshkil'noho viku iz ZNM: Prohramno-metodychnyy kompleks. [Corrective training on the development of speech of older preschool children with SEN: Program and methodical complex]. [in Ukrainian].

11. Trofymenko, L. I. (2013). Mekhanizmy zasvoyennya leksyko-hramatychnykh odynyt's' movy uchnyamy molodshoho shkil'noho viku iz nerizko vyrazhenym zahal'nym nedorozvytkom movlennya. [Mechanisms of assimilation of lexical-grammatical units of speech by students of primary school age with mildly expressed general underdevelopment of speech]. *Defektolohiya. Osoblyva dytna: navchannya i vykhovannya – Defectology. A special child: education and upbringing.* № 1. P. 9–13. [in Ukrainian].

12. Khoma, O. M. (2015). Suchasni pidkhody do rozvytku zv'yaznogo movlennya molodshykh shkolyariv na urokakh ukrayins'koyi movy v pochatkoviyi shkoli. [Modern approaches to the development of coherent speech of younger schoolchildren in Ukrainian language lessons in primary school]. *Novyy vymir nauky ta osvity. Pedahohika i psykholohiya – Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* № 49. P. 63–65 [in Ukrainian].

13. Tsvynda, Z. I. (2015). Rol' fonematychnykh protsesiv v umovakh formuvannya navychok pravyl'noyi zvukovymovy u molodshykh shkolyariv (Zbirka skoromovok i chystomovok «Yazychok u roti tviy, ty nym dobre volodiy» dlya vykorystannya u navchal'nomu protsesi). [The role of phonemic processes in the formation of the skills of correct sound pronunciation in younger schoolchildren (Collection of idioms and idioms “Tongue in your mouth, you have a good command of it” for use in the educational process)]. Kryvyi Rih. [in Ukrainian].

14. Cherednichenko, N. V. (2012). Pochatkovyy kurs navchannya ukrayins'koyi movy molodshykh shkolyariv iz tyazhkymy porushennyamy movlennya (TPM). Navchal'no-metodychnyy posibnyk (kurs lektsiy). [The initial course of learning the Ukrainian language for younger schoolchildren with severe speech disorders (SPD). Educational and methodological manual (course of lectures)]. Kyiv : Vydavnychyy Dim «Slovo», [in Ukrainian].

УДК 378.147:373.3.011.3-051]:004

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.5>

Наталія МЕЛЕКЕСЦЕВА

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методик початкової освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-0330-2920

Бібліографічний опис статті: Мелекесцева, Н. (2024). Розвиток читацького інтересу здобувачів початкової освіти засобами медіатехнологій. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 29–36, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.5>

РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОГО ІНТЕРЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ МЕДІАТЕХНОЛОГІЙ

У статті порушено актуальну проблему сучасної освіти – зниження інтересу до читання в молодших школярів. Проаналізовано тенденції дитячого читання в контексті інформаційного суспільства, визначено негативний вплив кризових ситуацій на когнітивні здібності дітей і їхню читацьку активність.

На основі аналізу наукових джерел з'ясовано, що поняття «читацький інтерес» досліджується в контексті роботи з дитячою книгою, організації читацької діяльності та формування читацької компетентності здобувачів початкової освіти. Схарактеризовано сутність літературної освіти молодшого школяра, основою якої є наявність читацького інтересу, що виступає основним мотиваційним чинником активізації читацької діяльності та стимулює дитину до активної участі у процесі читання. З'ясовано, що читацькі інтереси учнів проявляються в позитивному ставленні до читання, прагненні ознайомитися зі змістом твору, що слугує джерелом нових знань та емоційних переживань. Описано психолого-педагогічні особливості читацького інтересу здобувачів початкової освіти.

Обґрунтовано доцільність використання медіатехнологій для стимулювання інтересу до читання, формування культури зорового сприйняття інформації та розвитку читацьких уподобань молодших школярів в умовах сучасного інформаційного простору. Запропоновано медіатехнології й окреслено їх роль у розвитку читацького інтересу молодших школярів: електронні книги й інтерактивні читанки, інтерактивні читацькі додатки та гейміфіковані платформи для читання, соціальні мережі для читання та читацькі спільноти, візуалізований контент для читання (скрайбінг, буктрейлер). Наголошено на необхідності адаптації літературного матеріалу до інтересів і потреб сучасних молодших школярів, яка передбачає гнучке використання новітніх методів, технологій і засобів, що стимулюють пізнавальну активність учнів і формують у них позитивне ставлення до читання.

Ключові слова: дитяче читання, читацький інтерес, початкова літературна освіта, медіатехнології, здобувачі початкової освіти.

Nataliia MIELIEKIESTSEVA

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Kamianets-Podilskiy Ivan Ohiienko National University, Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskiy, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-0330-2920

To cite this article: Mieliekiestseva, N. (2024) Rozvytok chytatskoho interesu здобувачів початкової освіти засобами медіатехнологій [Developing the reading interest of primary school students using media technologies]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 29–36, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.5>

DEVELOPING THE READING INTEREST OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS USING MEDIA TECHNOLOGIES

The article deals with an urgent problem of modern education – the decline of interest in reading among primary school students. The author analyses the trends in children's reading in the context of the information society, identifies the negative impact of crisis situations on children's cognitive abilities and their reading activity.

The concept of 'reading interest' is studied in the context of methods of working with children's books, organising reading activities and forming the reading competence of primary school students. The author characterises the essence

of primary school literary education based on children's reading interest, which is the main motivational factor for activating reading activity, and stimulates the child to actively participate in the reading process. It has been found that learners' reading interests are manifested in a positive attitude to reading, a desire to get acquainted with the content of the text, which serves as a source of new knowledge and emotional experiences. The psychological and pedagogical features of the reading interest of primary school students are described.

The expediency of using media technologies to stimulate junior pupils' interest in reading, form their culture of visual perception of information and develop their reading preferences within the modern information space is substantiated. The author outlines media technologies and their role in developing the reading interest of primary school students, in particular e-books and interactive readers, interactive reading applications and gamified reading platforms, social networks for reading and reading communities, visualised reading content (scribbling, book trailer). The necessity to adapt the literary material to the interests and needs of modern primary school students is emphasised; it involves the flexible use of modern methods, technologies and tools to stimulate students' cognitive activity and form their positive attitude to reading.

Key words: *children's reading, reading interest, primary literary education, media technologies, primary school students.*

Актуальність проблеми. У сучасних умовах дедалі гостріше постає проблема дитячого читання: спостерігається зниження зацікавленості молодших школярів у читанні та погіршення кількісних і якісних показників, що охоплюють усі аспекти читацької діяльності учнів. Результати досліджень сформованості читацької компетентності випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти свідчать про негативну динаміку у навчальних досягненнях, а також про освітні втрати й прогалини в опануванні програмового матеріалу (*Zvit pro rezultaty zahalnodержavnoho monitorynhovoho doslidzhennia yakosti pochatkovoї osvity*). Тривалий стрес, спричинений кризовими ситуаціями, зокрема під час пандемії COVID-19 та війни, негативно впливає на функціонування мозку дитини, знижує рівень уваги, здатність до концентрації та запам'ятовування. Це призводить до того, що учням складно не лише засвоювати нову інформацію, а й підтримувати інтерес до навчальної діяльності загалом. У читанні це виявляється втратою інтересу до художніх творів, виникненням труднощів у розумінні текстів, виконанні завдань, пов'язаних із аналізом прочитаного.

Варто зазначити, що проблема зниження інтересу до читання в молодших школярів актуалізувалася впродовж останнього десятиліття, зокрема в контексті стрімкого розвитку технологій, змін читацьких уподобань і нових викликів для дитячої літератури.

До основних тенденцій, які характеризують дитяче читання сьогодні, можна віднести: зниження або й повну відсутність інтересу до друкованого тексту, що призводить до втрати престижу читання; трансформацію характеру читання, яке стає індивідуалізованим, прагматичним (обмеженим переважно шкільною

програмою), поверхневим; незначний обсяг читання за власним вибором чи рекомендаціями; перевагу літератури розважального характеру; домінування аудіовізуального контенту над традиційною паперовою літературою (Nikitina, 2020, p. 55).

Проблема зниження інтересу до читання в молодших школярів актуалізує запровадження нових способів подання інформації, формування культури її зорового сприйняття, а також застосування сучасних технологій для стимулювання читацького інтересу учнів початкових класів, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Вважаємо, що в умовах сучасного інформаційного простору, коли учні мають широкий доступ до різноманітних джерел інформації, включаючи цифрові медіа, соціальні мережі та розважальні платформи, медіатехнології можуть стати ефективним інструментом формування інтересу до читання. Відповідаючи викликам сучасного інформаційного суспільства, медіатехнології відкривають нові можливості для формування читацького інтересу в молодших школярів, стимулюючи їх до самостійного дослідження літератури та розвитку особистих читацьких уподобань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив з'ясувати, що поняття «читацький інтерес» досліджується в контексті роботи з дитячою книгою, організації читацької діяльності та формування читацької компетентності здобувачів освіти. Так, В. Трунова досліджує особливості формування та розвитку читацьких інтересів молодших школярів в освітньому процесі, акцентуючи увагу на методичних підходах до вирішення цієї проблеми, зокрема, наголошує на важливості уроків із дитячою книгою як ефективного засобу подолання кризи

читання в сучасній освіті (Trunova, 2018); О. Слизук аналізує праці, присвячені дослідженню розвитку читацьких інтересів молодших підлітків у Новій українській школі (Slyzhuk, 2023); Т. Дятленко акцентує на втраті інтересу до читання, аналізує чинники окресленої проблеми та пропонує сучасні підходи до її вирішення (Diatlenko, 2018); Т. Яценко розкриває соціальні й методичні аспекти проблеми дитячого читання в умовах інформаційного суспільства (Yatsenko, 2019).

Найбільш повно досліджено читацькі інтереси молодших школярів В. Мартиненко, яка детально аналізує їх у контексті контенту для дитячого читання, жанрів, гендерних уподобань тощо. Дослідниця зазначає, що діти все частіше обирають сучасні книги, які користуються популярністю серед їхніх однолітків як в Україні, так і за її межами, зокрема твори Дж. Роулінг, М. МакДональд, Р. Даля й інших авторів. Серед сучасних українських дитячих авторів безперечними лідерами є В. Нестайко, С. Дерманський С. Гридін, Зірка Мензатюк, Л. Воронина, Г. Чубач, О. Кротюк та інші. Значно зріс інтерес до патріотичних творів, які висвітлюють історію України, героїчні постаті та сучасні події. Молодші школярі виявляють інтерес до науково-художньої літератури, дитячих енциклопедій, книг про видатних людей і різні галузі знань, фантастики, фентезі та літератури пригодницького характеру, натомість спостерігається зниження інтересу до поетичних творів. В. Мартиненко наголошує, що читацькі вподобання дітей змінюються під впливом сучасних медіа, трендів і освітніх підходів, що вимагає адаптації методики роботи з дитячою літературою (Martynenko, 2019).

Варто зауважити, що в науковій літературі є лише поодинокі праці, присвячені проблемі розвитку читацького інтересу здобувачів початкової освіти засобами медіатехнологій, як-от дослідження розвитку в молодших школярів інтересу до уроків читання засобами освітніх веб-квестів в освітньому середовищі Нової української школи (Maksymchuk, Prokorchuk, 2024), формування читацьких інтересів молодших школярів засобами буктрейлера (Novuk, Sashchuk, 2018). Загалом використання медіатехнологій розглядається в контексті уроків мовно-літературної освітньої галузі (О. Антонова, О. Волошенюк, О. Ганик, В. Іванов, О. Мокрогуз, І. Старагіна).

Мета статті – розкрити потенціал використання медіатехнологій як засобу розвитку читацького інтересу здобувачів початкової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Читання є невід’ємною частиною всіх сфер життєдіяльності людини – освітньої, пізнавальної, інформаційної та професійної. Сучасні технології, які стали неодмінним аспектом повсякдення, вимагають від здобувача освіти, професіонала й пересічної людини значно вищого рівня сформованості навичок читання, ніж раніше. Зростання обсягу інформації, яку необхідно опанувати в умовах сьогодення, висуває вимоги до підвищення темпу читання, якості розуміння тексту та оперативності прийняття рішень. Отже, читання стає ключовим елементом освіти та самоосвіти особистості впродовж життя.

Основи дитячого читання закладаються в початковій школі в межах літературної освіти, спрямованої на осмислення літератури як важливого елемента суспільної самосвідомості та мистецтва слова. Цей процес охоплює засвоєння основних літературознавчих понять, вдосконалення мовленнєвої культури, а також сприяє розвитку естетичного сприйняття та художніх цінностей. Літературна освіта не лише сприяє духовному збагаченню учнів, але й допомагає їм оволодіти навичками зв’язного мовлення, розвиває творчі літературні здібності та формує здатність до самостійного читання.

У початковій школі основою для розвитку читацької діяльності учнів є навчальний предмет «Літературне читання» (О. Савченко) / інтегрований курс «Українська мова» (Р. Шиян), який є важливою складовою мовно-літературної освітньої галузі та сприяє всебічному літературному розвитку молодших школярів, створюючи умови для формування читацької компетентності та поглибленого взаємозв’язку з літературою.

Сутність літературної освіти молодшого школяра полягає в комплексному розвитку його інтелектуальної та емоційної сфери, що охоплює формування навичок читання, мовлення й осмисленого сприймання тексту. Літературна освіта також передбачає ознайомлення дітей із різними жанровими формами та авторською різноманітністю дитячої літератури, а також тематичними аспектами творів. Особлива увага приділяється художньо-естетичному освоєнню тексту та

книжки, що сприяє розвитку естетичного смаку і формуванню творчих здібностей. Таким чином, літературна освіта молодших школярів є важливим етапом у формуванні не лише читацької культури, а й загальної культурної компетентності дитини (Typoví osvitní programy dlia základiv zahalnoi sereidnoi osvity: 1–2 ta 3–4 klasy).

Основою літературної освіти особистості є наявність у неї *читацького інтересу*, який є основним мотиваційним чинником активізації читацької діяльності та стимулює дитину до активної участі у процесі читання. Аналіз наукових джерел дозволив визначити ключові психолого-педагогічні особливості читацького інтересу молодших школярів, серед яких:

- читацькі інтереси учнів проявляються в позитивному ставленні до читання, прагненні ознайомитися зі змістом твору, що служить джерелом нових знань та емоційних переживань;

- читацький інтерес є інтеграцією пізнавальних, емоційних і вольових аспектів розвитку особистості дитини;

- читацькі інтереси можуть бути як тимчасовими, так і стабільними. Важливо залучити дитину до книги так, щоб вона не могла відмовитися від читання, а згодом постійно підтримувала цей інтерес;

- врахування вікових характеристик дітей є важливим для формування читацького інтересу. Це передбачає орієнтацію на особливості, які ще не повністю проявились, але з часом розвиватимуться значно більше (Dubrovskaya, Dubrovskiy, Korol, 2018, p. 19).

Формування читацьких інтересів у молодших школярах відбувається найефективніше завдяки систематичній та цілеспрямованій роботі. Вважаємо, що великий освітньо-пізнавальний потенціал для розвитку читацького інтересу мають сучасні медіатехнології.

Медіатехнології (медійні технології навчання) трактують як способи побудови освітньої діяльності з використанням медіа. Вони об'єднують інформаційні технології, сучасну комп'ютерну та медійну техніку, телекомунікаційні засоби, а також інструментальні програмні продукти, які забезпечують інтерактивний програмно-методичний супровід сучасних медіаосвітніх технологій навчання (Chervinska, Struk, Prytuliak, Nykorak, 2022, p. 72).

Медіатехнології дозволяють інтегрувати мультимедійні елементи, що підтримують

розвиток навичок читання через відео, анімацію, інтерактивні платформи та інші візуальні засоби, сприяючи більш глибокому засвоєнню інформації та залученню учнів до літератури. Такий підхід допоможе створити нові форми взаємодії з текстами, зробивши процес читання цікавим, динамічним і доступним для сучасних дітей, чия здатність сприймати інформацію через традиційні методи потребує переосмислення та адаптації до нових умов.

Окреслимо медіатехнології для розвитку читацького інтересу молодших школярів.

1. *Електронні книги й інтерактивні читанки* надають зручний доступ до широкого спектра літератури та освітніх матеріалів, пропонуючи чимало переваг. Однією з основних є мультимедійні функції – аудіо, відео, анімації та інтерактивні завдання, що не тільки сприяють глибокому засвоєнню матеріалу, а й роблять процес читання більш захоплюючим для дітей. Важливими є також доступність та мобільність: електронні книги можна зручно читати на різних пристроях – смартфонах, планшетах чи комп'ютерах. Крім того, можливість персоналізації, як-от налаштування розміру шрифту, фону та яскравості, забезпечує комфортне читання відповідно до індивідуальних потреб користувача. Проте головною перевагою є інтерактивність і гейміфікація, які активно залучають молодших школярів до навчання, стимулюючи їх інтерес до читання і допомагаючи краще засвоювати текст завдяки мультимодальному підходу.

Особливо ефективним для залучення до читання дітей, які ще не володіють достатніми навичками самостійного читання, є використання аудіокниг. Вони сприяють розвитку навичок слухового сприйняття, розширюють словниковий запас і готують дітей до подальшого самостійного освоєння текстів.

2. *Інтерактивні читацькі додатки та гейміфіковані платформи для читання*, розроблені для різних рівнів читання, дозволяють формувати індивідуальний читацький досвід учнів, відстежувати їхній прогрес і досягнення, що створює додаткову мотивацію через систему нагород. Цей підхід перетворює навчання на захоплюючий процес, де кожен новий крок є досягненням і стимулює бажання до подальшого розвитку читацьких навичок.

Для підвищення інтересу до читання пропонуємо звернути увагу на додаток

Bookmate – платформу для читання книг за підпискою з великою мультимовною бібліотекою. Назва додатку, що в перекладі означає «книжковий друг», відображає основну концепцію сервісу, який пропонує не лише можливість читати книги, але й обговорювати їх, «зазирати» до бібліотеки друзів, ділитися враженнями та знаходити нові книги за інтересами. Це робить *Bookmate* особливо актуальним для сучасних школярів, які часто обирають літературу на основі рекомендацій своїх ровесників (Goodreads, 2018).

Окрім цього, гейміфіковані освітні платформи пропонують інтерактивні завдання та вікторини, що включають елементи гри, даючи дітям можливість взаємодіяти з літературою не тільки через текст, але й через візуальний досвід. Такий підхід підтримує стійкий інтерес до читання і дозволяє учням відчувати свій прогрес, що стає потужним мотиватором для подальшого саморозвитку.

3. *Соціальні мережі для читання та читацькі спільноти.* Сучасні діти проводять значну частину свого часу в соціальних мережах, тому варто ознайомити їх із платформами, які сприяють розвитку читацької активності. Однією з таких є соціальна мережа *Goodreads*, яка об'єднує книголюбів з усього світу. Ця платформа дозволяє користувачам вести облік прочитаних книг, оцінювати їх, створювати списки літератури для майбутнього читання, залишати відгуки та ділитися враженнями з друзями. Кожен учень може мати свою сторінку, на якій відзначатиме прогрес у читанні, контролюючи обсяг прочитаного матеріалу. Це дає дітям можливість почуватися самостійними, адже вони самі керуватимуть процесом вивчення творів, фіксуючи терміни прочитання книг (Goodreads, 2018).

Для підвищення інтересу до читання, на нашу думку, корисно залучати учнів до віртуальних книжкових клубів і онлайн-обговорень. Такий формат забезпечує соціальну взаємодію, де діти можуть обговорювати прочитані твори, ділитися враженнями та відкриттями, а також формувати власні літературні вподобання. Соціальна складова цього процесу робить читання більш захоплюючим, сприяє розвитку критичного мислення та формуванню індивідуальних суджень.

4. *Візуалізація контенту для читання.* Важливу роль у роботі з дитячою літературою відіграє здатність вчителя початкових класів ефективно

використовувати інструменти, які поєднують текстовий матеріал з мультимедійним контентом (аудіо, відео, анімація), тим самим пропонуючи учням досвід читання, збагачений візуальними та аудіальними образами. Важливо, щоб учитель умів використовувати цифрові інструменти для візуалізації прочитаного, такі як ментальні карти, хмари слів, каліграми, інтерактивні плакати, інтернет-меми, буктрейлери, скрайбінги, лепбуки, мудборди й інші.

Скрайбінг – це інноваційний інструмент для візуалізації інформації, який дає змогу створювати графічні ілюстрації тексту в режимі реального часу: замальовки виконуються фломастером на аркуші або дошці, використовуючи різні графічні фігури, схеми, графіки тощо. Для створення скрайбінгів на комп'ютері можна використовувати програми, такі як GoAnimate, PowToon, Moovly, Sparcol VideoScribe та інші.

Буктрейлер – це короткий відеоролик, створений на основі книги, який показує найяскравіші моменти твору, візуалізує його зміст і емоційну атмосферу. Цей сучасний засіб є не тільки ефективною рекламою книги, але й потужним інструментом її просування (Novyk, Sashchuk, 2018, p. 574).

Буктрейлери можуть бути використані для заохочення молодших школярів до читання, оскільки вони поєднують елементи відео, музики та тексту, що робить процес знайомства з книгою більш захоплюючим та інтерактивним.

У початковій школі відбувається формування читача, і тому основною метою використання технології «буктрейлер» є популяризація книги та розвиток внутрішніх мотивів для читання. Буктрейлер повинен бути яскравим і привабливим, щоб привертати увагу та заохочувати до читання, а тому в ньому обов'язково має бути елемент інтриги.

Зауважимо, що у процесі роботи над відеороликом школярі вчать висловлювати та обґрунтовувати власну думку, розкривають свій творчий потенціал і унікальне бачення певної теми. Водночас вони набувають самостійності, впевненості в собі та навичок командної роботи. Діти спільно з однолітками узгоджують зміст і оформлення буктрейлера, прислухаються до порад учителя, що сприяє формуванню навичок співпраці та взаємодії. Створення такого продукту є не лише творчим, але й багатограним процесом, що розвиває естетичні смаки учнів, навички критичного мислення й роботи

з медіатехнологіями, а також сприяє формуванню емоційного інтелекту учнів.

Важливим засобом формування й розвитку читацького інтересу сучасних молодших школярів є *адаптація літературного матеріалу до їхніх інтересів і потреб*. Сучасні діти належать до цифрового покоління, яке звикло до динамічної та яскравої інформації, що відрізняється стислим викладом і мультимодальністю. Тому традиційні підходи до організації читання поступово доповнюються новими методами, що враховують вікові особливості, уподобання та пізнавальні потреби учнів.

Одним із ключових напрямів адаптації є добір літератури, яка відповідає життєвому досвіду та інтересам дітей. Читання творів сучасних авторів, які створюють героїв-одолітків читачів, значно підвищує їхню зацікавленість, оскільки школярі можуть ідентифікувати себе із персонажами.

Залучення учнів до активної діяльності також сприяє адаптації літературного матеріалу. Організація проектної роботи, наприклад, створення власних історій, візуалізація улюблених сюжетів через малюнки, лепбуки чи ментальні карти, формує стійкий інтерес до книги. Діти отримують можливість не лише читати, але й творчо переосмислювати зміст, роблячи його більш близьким і зрозумілим.

Серед ефективних засобів привернення уваги дітей до літератури особливе місце займають фанфікшн та комікси, які відповідають віковим особливостям, інтересам і сучасному інформаційному середовищу учнів. *Фанфікшн* – це жанр творчості, у якому на основі відомих літературних творів або їх персонажів створюються нові історії. Для молодших школярів написання або читання фанфікшну стає способом занурення у знайомий літературний

світ, розширення його меж відповідно до власної ояви (Deviatko, 2018, р. 26).

Поєднання фанфікшну та коміксів в освітньому процесі дозволяє формувати у школярів не лише інтерес до читання, а й навички критичного мислення, аналізу й інтерпретації текстів. Такі інструменти відповідають сучасним тенденціям у розвитку освіти та сприяють створенню інтерактивного, емоційно насиченого освітнього середовища.

Як бачимо, адаптація літературного матеріалу до інтересів і потреб молодших школярів передбачає гнучке використання сучасних методів, технологій і засобів, що стимулюють пізнавальну активність і формують позитивне ставлення до читання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З'ясовано, що сучасні медіатехнології відіграють важливу роль у розвитку читацького інтересу учнів початкових класів. Вони сприяють більш активному залученню дітей до читання, забезпечують додаткові можливості для візуалізації матеріалу, покращують сприйняття літератури та сприяють більш ефективному засвоєнню знань. Використання медіатехнологій дає змогу зробити процес читання більш захоплюючим, інтерактивним і персоналізованим, що є важливим аспектом розвитку читацької компетентності молодших школярів в умовах Нової української школи.

Очевидно, що аналітичний огляд запропонованих у науковій розвідці медіатехнологій для розвитку читацького інтересу молодших школярів не розкриває всіх аспектів роботи, спрямованої на підвищення інтересу до читання в початковій школі. Перспективою подальших досліджень вбачаємо укладання методичних рекомендацій щодо використання медіатехнологій як засобу розвитку читацького інтересу учнів для вчителів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дев'ятко Н. В. Фанфікшн як новітній тип молодіжної літературної творчості: проблема актуальності. *Культурологічний альманах : науковий журнал* : зб. наук. праць. 2018. № 9. С. 26–30.
2. Дубровська Л. О., Дубровський В. Л., Король В. С. Психолого-педагогічні особливості читацьких інтересів молодших школярів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 2. С. 17–22.
3. Дятленко Т. І. Читання літератури дітьми шкільного віку як актуальна проблема сучасної освіти. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2018. Вип. 85. С. 36–39.
4. Звіт про результати загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи ЗЗСО». Частина III. Читання. Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2019. 252 с. URL: http://testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/03/2018_ZVIT_MDYAPO_CHYTANNYA_Sajt-1.pdf (дата звернення: 10.12.2024).
5. Максимчук Н. С., Прокопчук М. І. Розвиток у молодших школярів інтересу до уроків читання засобом освітніх веб-квестів в освітньому середовищі Нової української школи. *Інноваційний розвиток сучасної науки*

та освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (Житомир, 11 червня 2024 р). Research Europe, 2024. С. 14-18. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2024/06/re11.06.2024.pdf#page=14> (дата звернення: 10.12.2024).

6. Мартиненко В. О. Читацькі інтереси молодших школярів: сучасні тренди і традиції. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2019: інтернаціоналізація та інтеграція в освіті в умовах глобалізації* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2019. С. 125–128.

7. Нікітіна Н. Формування читацької компетентності як парадигма успішної особистості майбутнього. *NEW INCEPTION* : науковий журнал / Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка ; голов. ред. С. І. Стрілець. Чернігів, 2020. № 1. С. 52–59.

8. Нова українська школа: організація медіаосвіти в початковій школі : навчально-методичний посібник / Старагіна І. П., Волошенюк О. В., Мокрогуз О. П., Ганик О. В. Київ : ПРОПАПР, 2021. 160 с.

9. Новик І. М., Сашук Т. В. Book trailer як засіб формування читацьких інтересів молодших школярів. *Молодий вчений*. 2018. № 3(55). С. 574–577.

10. Слижук О. А. Розвиток читацьких інтересів молодших підлітків у процесі навчання української літератури в Новій українській школі. *Бібліотека для дітей – книжковий простір безпеки та розвитку* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18–20 квітня 2023 року, Національна бібліотека України для дітей (м. Київ). 2023. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735284/1/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%B6%D1%83%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf> (дата звернення: 10.12.2024).

11. Старагіна І. П. Нова українська школа: методика формування умінь з медіаграмотності на заняттях з предметів мовно-літературної галузі в початковій школі : навчально-методичний посібник / за ред. О. В. Волошенюк, В. Ф. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 58 с.

12. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ : Видавництво «Світоч», 2019. 366 с.

13. Трунова В. Формування читацьких інтересів дітей на перших етапах початкової шкільної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. Вип. 39. С. 98–106.

14. Червінська І., Струк А., Притуляк О., Никорак Я. Медіатехнології як ефективний засіб підвищення якості освітнього процесу в закладах вищої освіти. *Освітні обрії*. 2022. № 2(55). С. 69–73. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/6674/6977> (дата звернення: 10.10.2024).

15. Яценко Т. О. Проблема читання в умовах інформаційного суспільства: соціальний і методичний аспекти. *Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 12 вересня 2019 р., м. Київ / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОБЦ «Оріон», 2019. С. 5–8.

16. Goodreads – соціальна мережа книголюбів для уроків літератури. *На Урок*. URL: <https://naurok.com.ua/post/goodreads-socialna-merezha-knigolyubiv-dlya-urokiv-literaturi> (дата звернення: 10.10.2024).

REFERENCES:

1. Deviatko, N. V. (2018). Fanfikshen yak novitnii typ molodizhnoi literaturnoi tvorchosti: problema aktualnosti [Fanfiction as the newest type of youth literary creativity: the problem of relevance]. *Kulturolohichniy almanakh : naukovyi zhurnal* : Zb. nauk. prats, No 9, pp. 26–30 (in Ukrainian).

2. Dubrovska, L. O., Dubrovskiy, V. L., Korol, V. S. (2018). Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti chytatskykh interesiv molodshykh shkoliariv [Psychological and pedagogical features of junior schoolchildren's reading interests]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky*, No 2, pp. 17–22 (in Ukrainian).

3. Diatlenko, T. I. (2018). Chytannia literatury ditmy shkilnoho viku yak aktualna problema suchasnoi osvity [Reading literature by school-age children as an urgent problem of modern education]. *Zbirnyk naukovykh prats "Pedahohichni nauky"*, Vyp. 85, pp. 36–39 (in Ukrainian).

4. Zvit pro rezultaty zahalnodержavnogo monitorynhovoho doslidzhennia yakosti pochatkovoї osvity "Stan sformovanosti chytatskoї ta matematychnoi kompetentnosti vypusknkyiv pochatkovoї shkoly ZZSO" [Report on the results of the nationwide monitoring study of the quality of primary education "The state of formation of reading and mathematical competences of primary school graduates of general secondary education"] (2019). Chastyna III. Chytannia. Ukrainyskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity. Kyiv. 252 p. (in Ukrainian). URL: http://testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/03/2018_ZVIT_MDYAPO_CHYTANNYA_Sajt-1.pdf (data zvernennia: 10.12.2024).

5. Maksymchuk, N. S., Prokopchuk, M. I. (2024). Rozvytok u molodshykh shkoliariv interesu do urokiv chytannia zasobom osvitnikh veb-kvestiv v osvitnomu seredovyshechi Novoi ukrainskoї shkoly [Developing junior schoolchildren's interest in reading lessons through educational webquests in the educational environment of the New Ukrainian school]. *Innovatsiinyi rozvytok suchasnoi nauky ta osvity* : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / Mizhnarodnyi humanitarnyi doslidnytskyi tsentr (Zhytomyr, 11 chervnia 2024 r). Research Europe, pp. 14–18 (in Ukrainian). URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2024/06/re11.06.2024.pdf#page=14> (data zvernennia: 10.12.2024).

6. Martynenko, V. O. (2019). Chytatski interesy molodshykh shkoliariv: suchasni trendy i tradytsii [Reading interests of junior schoolchildren: modern trends and traditions]. *Pedahohichna komparatyvistyka i mizhnarodna osvita – 2019: internatsionalizatsiia ta intehratsiia v osviti v umovakh hlobalizatsii*. Materialy III Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii. Kyiv, pp. 125–128 (in Ukrainian).
7. Nikitina, N. (2020). Formuvannia chytatskoi kompetentnosti yak paradyhma uspishnoi osobystosti maibutnoho [Formation of reading competence as a paradigm of a successful personality of the future]. *NEW INCEPTION : naukovyi zhurnal / Natsionalnyi universytet «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H. Shevchenka ; holov. red. S.I. Strilets*. Chernihiv, No 1, pp. 52–59 (in Ukrainian).
8. Nova Ukrainska shkola: orhanizatsiia mediaosvity v pochatkovii shkoli : navchalno-metodychnyi posibnyk [New Ukrainian School: organisation of media education in primary school]. (2021) / Starahina I.P., Volosheniuk O.V., Mokrohuz O.P., Hanyk O.V. Kyiv : PROPAPIR, 160 p. (in Ukrainian).
9. Novyk, I. M., Sashchuk, T. V. (2018). Book trailer yak zasib formuvannia chytatskykh interesiv molodshykh shkoliariv [Book trailer as a means of shaping the reading interests of junior schoolchildren]. *Molodyi vchenyi*, No 3(55), pp. 574–577 (in Ukrainian).
10. Slyzhuk, O. A. (2023). Rozvytok chytatskykh interesiv molodshykh pidlitkiv u protsesi navchannia ukrainskoi literatury v Novii ukrainskii shkoli [Developing the reading interests of younger teenagers in the process of teaching Ukrainian literature at the New Ukrainian School]. *Biblioteka dlia ditei – knyzhkovyi prostir bezpeky ta rozvytku : Zb. materialiv Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii; 18-20 kvitnia 2023 roku, Natsionalna biblioteka Ukrainy dlia ditei (m. Kyiv)*. (in Ukrainian). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735284/1/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%B6%D1%83%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf> (data zvernennia: 10.12.2024).
11. Starahina, I. P. (2020). Nova ukrainska shkola: metodyka formuvannia umin z mediahramotnosti na zaniattiakh z predmetiv movno-literaturnoi haluzi v pochatkovii shkoli [The New Ukrainian School: methods of forming media literacy skills in primary school classes in the language and literature subjects]. *Navchalno-metodychnyi posibnyk / Za red. O. V. Volosheniuk, V. F. Ivanova*. Kyiv : Akademiia ukrainskoi presy, Tsentrl vilnoi presy, 58 p. (in Ukrainian).
12. Typovi osvितni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: 1–2 ta 3–4 klasy [Typical educational programmes for general secondary education institutions: Grades 1–2 and 3–4]. (2019). Kyiv : Vydavnytstvo “Svitoch”, 366 p. (in Ukrainian).
13. Trunova, V. (2018). Formuvannia chytatskykh interesiv ditei na pershykh etapakh pochatkovoї shkilnoi osvity [Formation of children’s reading interests in the early stages of primary school education]. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Seriia “Pedahohichni nauky”*, Vyp. 39, pp. 98–106 (in Ukrainian).
14. Chervinska, I., Struk, A., Prytuliak, O., Nykorak, Ya. (2022). Mediatekhnolohii yak efektyvnyi zasib pidvyshchennia yakosti osvितnoho protsesu v zakladakh vyshchoi osvity [Media technologies as an effective means of improving the quality of the educational process in higher education institutions]. *Osvitni obrii*, No 55, pp. 69–73. (in Ukrainian). URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/6674/6977> (data zvernennia: 10.10.2024).
15. Yatsenko, T. O. (2019). Problema chytannia v umovakh informatsiinoho suspilstva: sotsialnyi i metodychnyi aspekty [The problem of reading in the information society: social and methodological aspects]. *Problema chytannia v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi : materialy I Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii, 12 veresnia 2019 r., m. Kyiv / In-t pedahohiky NAPN Ukrainy; za zah. red. T. O. Yatsenko*. Kyiv : UOVTS “Orion”, pp. 5–8 (in Ukrainian).
16. Goodreads – sotsialna merezha knyholiubiv dlia urokiv literatury [Goodreads – a social network of book lovers for literature lessons]. (2018). *Na Urok*. URL: <https://naurok.com.ua/post/goodreads-socialna-merezha-knygolyubiv-dlya-urokiv-literaturi> (data zvernennia: 10.10.2024). (in Ukrainian).

УДК 378:37(092)(477.82)ВНУ

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.6>

Лариса ПОНЕДЕЛЬНИК

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та археології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-6677-8788

Бібліографічний опис статті: Понедельник, Л. (2024). Педагогічна освіта Волині. Формування та становлення особистості педагога (на прикладі історії випускників ВНУ імені Лесі Українки). *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 37–43, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.6>

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА ВОЛИНИ. ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА (НА ПРИКЛАДІ ІСТОРІЇ ВИПУСКНИКІВ ВНУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)

У статті висвітлено педагогічну діяльність кращих педагогів Волині – випускників Волинського національного університету імені Лесі Українки упродовж років. Лесин виш, один з найстаріших закладів вищої освіти у регіоні, зацікавлений у тому, аби підготувати спеціалістів, які б не тільки забезпечували виконання завдань обов'язкового навчання, а й сприяли б високому рівню освіченості та культури наших громадян.

Зокрема, зацентовано увагу на основних взаємопов'язаних процесах, які поєднують у собі навчання і виховання дітей, якісну освіту, науковий і технічний прогреси, розвиток суспільства. Наголошено, що вчитель має визначальну роль у сучасному навчально-виховному процесі, саме він покликаний оперувати знаннями, володіти педагогічною майстерністю, психолого-педагогічною культурою, здатністю до самоаналізу, самоорганізації. Окреслено, що значну увагу у своїй педагогічній діяльності сучасні учителі приділяють методичній роботі, реалізації принципів та ідей НУШ в початковій і середній школі, вихованню соціально компетентних і толерантних осіб, громадян і патріотів своєї держави, які поділяють демократичні цінності, володіють критичним мисленням і відповідально ставляться до громади, рідного краю, країни та прагнуть зберегати, розвивати і примножувати природний, економічний і культурний потенціал України.

Зазначено, що на теперішній час перед педагогами України стоять нові виклики, і те, в якому стані перебуває сучасна освіта, які підґрунтя готує вона для відновлення країни, для розвитку людського капіталу, які перспективи вибудовує для майбутніх поколінь, залежить всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Спільнота Волинського національного університету імені Лесі Українки завжди підтримує зв'язки зі своїми випускниками, вивчає досвід їхньої роботи, аналізує, і завдяки спільній діяльності з закладами середньої освіти спрямовує свою роботу на підготовку фахових спеціалістів у галузі освіти, розширює перелік освітніх програм з підготовки вчителів та інших педагогічних працівників, вивчає можливості впровадження поєднуваних спеціальностей тощо, а головне, прикладає усіх зусиль, аби сформувати професіоналів, які дотримуються сучасних технологій та інноваційних методик навчання, щоб донести знання до учнів.

Ключові слова: педагог, педагогічна освіта, НУШ, пошук, компетентності, методика, перспективи.

Larysa PONIEDIELNYK

Ph.D. in History, Associate Professor, Associate Professor at the Department of History of Ukraine and Archeology, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-6677-8788

To cite this article: Poniedielnyk, L. (2024). Pedagogichna osvita Volyni. Formuvannia ta stanovlennia osobystosti pedahoha (na prykladi istorii vypuskniv VNU imeni Lesi Ukrainky) [Pedagogical education in Volyn. Formation and development of the teachers personality (on the example of the history graduates of Lesya Ukrainka Volyn National University)]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 37–43, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.6>

PEDAGOGICAL EDUCATION IN VOLYN. FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TEACHER'S PERSONALITY (ON THE EXAMPLE OF THE HISTORY OF THE GRADUATES OF LESYA UKRAINKA VOLYN NATIONAL UNIVERSITY)

The article highlights the pedagogical activities of the best teachers of Volyn, graduates of Lesya Ukrainka Volyn National University, over the years. Lesyn University, one of the oldest higher education institutions in the region, is interested in training specialists who would not only ensure the fulfillment of compulsory education tasks but also contribute to a high level of education and culture of our citizens.

In particular, the author focuses on the main interrelated processes that combine teaching and upbringing of children, quality education, scientific and technological progress, and development of society. It is emphasized that the teacher has a decisive role in the modern educational process, it is he or she who is called upon to operate with knowledge, to possess pedagogical skills, psychological and pedagogical culture, the ability to self-analysis, self-organization. It is outlined that in their pedagogical activities, modern teachers pay considerable attention to methodological work, implementation of the principles and ideas of the NUS in primary and secondary schools, education of socially competent and tolerant individuals, citizens and patriots of their state who share democratic values, have critical thinking and a responsible attitude towards the community, native land, country and seek to preserve, develop and increase the natural, economic and cultural potential of Ukraine.

It is noted that Ukrainian teachers are currently facing new challenges, and the state of modern education, the grounds it prepares for the restoration of the country, for the development of human capital, and the prospects it builds for future generations depend on the comprehensive development of the individual as the highest value of society. The community of Lesya Ukrainka Volyn National University always keeps in touch with its graduates, studies their work experience, analyzes it, and through joint activities with secondary education institutions directs its work to train professional specialists in the field of education, expands the list of educational programs for the training of teachers and other pedagogical staff, explores the possibilities of introducing combined specialties, and most importantly, makes every effort to form professionals who adhere to modern technologies and innovative teaching methods to convey knowledge to students.

Key words: teacher, teacher education, NUS, search, competencies, methodology, prospects.

Постановка наукової проблеми у загальному вигляді. Професія педагога є найбільш відповідальною у всьому світовому просторі. Як наголошують фахівці, з діяльності педагогів починається складний ланцюг основних взаємопов'язаних процесів, який поєднує у собі навчання і виховання дітей, якісну освіту, науковий і технічний прогреси, розвиток суспільства (Особливості професії педагог, що потребують уваги). Тим учителям, вихователям, наставникам, яким дали путівку у життя справжні педагоги, які і самі переконані у власних силах, самі вірять в успіх, і разом вселили кожному впевненість у собі, досить пощастило.

Серед цілої когорти заслужених вчителів України, відмінників освіти України, заслужених працівників освіти України, фахівців, яким присвоєно педагогічні звання – випускники Волинського національного університету імені Лесі Українки. Лесин виш, один з найстаріших закладів вищої освіти у регіоні, зацікавлений у тому, аби підготувати спеціалістів, які б не тільки забезпечували виконання завдань обов'язкового навчання, а й сприяли б високому рівню освіченості та культури наших громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне життя вимагає від педагога нових підходів, розуміння викликів і змін у системі педа-

гогічної освіти. Відповідно необхідний аналіз історичного досвіду діяльності педагогів, переосмислення та впровадження новітніх технологій, підвищення якості підготовки вчителів відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в європейському просторі освіти (О. Овчарук, А. Веремчук, Н. Кузнецова, В. Ковальчук, В. Кремень).

Мета статті – висвітлити педагогічну діяльність кращих педагогів Волині – випускників Волинського національного університету імені Лесі Українки упродовж років, на їх прикладі проаналізувати формування та становлення особистості педагога.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній час, зважаючи на обставини воєнного стану, підготувати професійних педагогічних фахівців непросто. Проте і минуле зі своїми об'єктивними і суб'єктивними факторами суспільства, існуючими тогочасними системами професійної підготовки, не завжди правильною мотивованістю теж наклало свій відбиток. Враховуючи те, що саме вчитель має визначальну роль у сучасному навчально-виховному процесі, саме він покликаний оперувати знаннями, володіти педагогічною майстерністю, психолого-педагогічною культурою, здатністю до самоаналізу, самоорганізації, попри усі складнощі у роботі працівників освіти,

маємо на сьогодні тих, хто у постійному пошуку нових творчих сходинок, хто прагне бути справжнім педагогом.

Серед них – колишні студенти різних факультетів університету, і зокрема факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, з їх досвідом, з їх практикою і їх історією.

Прикладом відданості улюбленій справі, професіоналізму педагогічної діяльності є Ганна Семенівна Маслай, вчитель математики, багаторічний директор школи, очільниця Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти у 1984–2008 роках. Отримавши диплом випускниці фізико-математичного факультету Луцького державного педагогічного інституту (ЛДПІ) імені Лесі Українки, усе своє життя присвятила педагогіці.

Упродовж років вона прагнула модернізувати систему післядипломної педагогічної освіти краю, змінюючи саму структуру інституту, працюючи над зростанням фаховості педагогічних кадрів. Вже тоді її гордістю стали проекти видання науково-методичного часопису «Педагогічний пошук». З великим ентузіазмом працювала над заснуванням музею історії освіти Волині, який діє і донині. Традиційними стали започатковані нею виставки дидактичних та методичних матеріалів «Творчі сходинки педагогів Волині». А конкурс «Вчитель року» завжди привертав увагу до себе і вчителів, і батьків, і школярів, демонструючи кращі здобутки вчительської професії, їх творчий потенціал і надбання. Так відбувалося становлення Галини Маслай як ректора. Очолюваний нею заклад був визнаний одним з кращих навчальних закладів системи післядипломної освіти України з розвитку творчості вчителя. Уже перебуваючи на заслуженому відпочинку, педагог не припиняла своєї педагогічної діяльності. Будучи на посаді завідувачки методичного кабінету Центру туризму, спорту і екскурсій у Волинській області, ініціювала проведення обласних педагогічних читань «Серце, віддане дітям», присвячених пам'яті видатного українського педагога В. О. Сухомлинського (Маслай, 2019, с. 6).

Великої поваги викликає науковий доробок педагога. Більше 100 статей у фахових, педагогічних, методичних виданнях, методичних рекомендацій свідчать про постійну творчу роботу. Для обміну професійними навичками,

досвідом, організувала районні, обласні, Всеукраїнські, міжнародні наукові, науково-методичні і краєзнавчі конференції. «Заслужений працівник народної освіти України», «Відмінник народної освіти», «Відмінник освіти України» – ці почесні звання є вагомим доказом фаховості яскравої, неповторної особистості.

Креативні ідеї, багатогранні перспективи, далекоглядні рішення – професійне кредо нинішнього директора Луцького педагогічного коледжу Петра Бойчука. Здобувши фах учителя математики в ЛДПІ імені Лесі Українки, пройшовши шлях від учителя, викладача, директора школи до директора коледжу, зробив неocenний внесок талановитого управлінця в розбудову волинської освіти. Щороку сотні творчих, обдарованих випускників поповнюють освітянську спільноту рідного краю. Його доробок – прогресивні перетворення на теренах національної науки та просвітництва, прагнення наблизити вітчизняну освіту до європейських стандартів, утвердження високого авторитету очолюваного закладу.

Сьогодні Луцький педагогічний коледж вважають осередком просвітництва на Волині. Саме тут куються учительські кадри для західного регіону України. Навчальний заклад приваблює до себе тисячі абітурієнтів, про що свідчить третя позиція в області після Волинського національного університету імені Лесі Українки та Луцького національного технічного університету, яку займає коледж за кількістю здобувачів освіти. На теперішній час він являється єдиним закладом вищої освіти у регіоні, де готують вихователів і музичних керівників закладів дошкільної освіти, учителів початкових класів, музичного мистецтва, фізичної культури за рівнем молодшого спеціаліста та бакалавра. Педагогічний коледж становить основну базу для постачання кадрів у сільські школи та дошкільні заклади.

На базі коледжу функціонує інноваційна навчально-тренінгова лабораторія «Нова українська школа», яка готує майбутніх педагогів-реформаторів. Одночасно, лабораторія відіграє роль методичного центру закладів загальної середньої та вищої освіти західного регіону України (Золотий фонд Університету імені Лесі Українки, 2022, с. 19).

Натхненна, сподвижницька праця директора належно поцінована в державі. За видатні

заслуги у сфері освіти Петро Бойчук нагороджений нагрудними знаками «Відмінник освіти України», «Василь Сухомлинський», почесними грамотами Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України. У 2009 року Петрові Бойчуку присвоєно почесне звання «Заслужений працівник освіти України».

Одержимим у своїй професії учителя називають колишні учні свого учителя історії Григорія Олександровича Гуртового. Відомий краєзнавець, засновник історико-краєзнавчого музею у м. Торчині, почесний професор Волинського національного університету імені Лесі Українки, заслужений працівник культури України, був не просто наставником, він був Педагогом з великої букви. Його педагогічна та освітня діяльність, його авторська методика організації науково-пошукової та історико-краєзнавчої роботи школярів, використання краєзнавчих матеріалів у викладанні суспільно-гуманітарних предметів, громадянському та патріотичному вихованні, впровадження козацьких традицій в учнівське самоврядування сьогодні стала прикладом для наслідування (Олешко, 2019, с. 89. Його гасло: «Кожну музейну колекцію, кожен експонат, повинні бачити люди. Тільки тоді вони матимуть виховне, просвітницьке значення» і нині живуть в його учнях, в його колисьці – Торчинському історико-краєзнавчому музеї імені Григорія Гуртового (Виставка «Григорій Гуртовий – відомий волинський педагог, музейник і краєзнавець» у Музеї історії освіти Волині, 2020).

Значну увагу у своїй педагогічній діяльності сучасні учителі приділяють методичній роботі. Відтак, це стимулює кожного з них підвищувати власний професійний рівень. Викладання математики стало справжньою творчою лабораторією для Світлани Сватко, вчительки математики в Луцькій гімназії № 21 імені Михайла Кравчука, завідувача кафедри математики та інформаційних технологій, за сумісництвом методиста Луцького міського відділу освіти. У ній вона натхненно створює власну наукову-педагогічну систему. Творчо працює над оновленням і вдосконаленням методики викладання математики. На високому рівні володіє методикою ефективної підготовки учнів до НМТ/ЗНО, враховуючи особливості навчального матеріалу, формує навички самостійного здобуття

знань та вмінь і застосування їх на практиці. Більше 85 % школярів мають високий і достатній рівні знань з математики. За підсумками ЗНО вихованці учителя показують одні з найкращих результатів у місті та області. Окремі з них отримали по 200 балів з математики. Щороку її учні – призери олімпіад, турнірів, конкурсів-захистів, наукових робіт різних рівнів (Золотий фонд Університету імені Лесі Українки, 2022, с. 202).

Педагог систематично працює над удосконаленням власної методики викладання математики, випустила методичні рекомендації «Досліджуємо способи розв'язування задач на екстремум» і «Відсотки в курсі середньої школи», збірник вправ для 10–11 класів «Довготривалі домашні завдання», які були відзначені дипломами на обласній виставці методичних доробків «Творчі сходінки педагогів Волині». Є лауреатом міських, обласних та міжнародних премій.

Навчаючи учнів, ставить завдання, стимулює до пошуків, логічного мислення, висновків і учитель вищої категорії, учитель-методист, відмінник освіти України, заслужений учитель України Тамара Григорівна Коць, яка понад 30 років свого життя віддала Луцькому НВК № 26. Аби зацікавити школярів, зробити уроки математики привабливішими для них, розробляє задачі на кмітливість, задачі підвищеної складності, логічні вправи, свідомо лишаючи помилки в умові, софізми. Школярі розгадують ребуси, кросворди, складають казки, пишуть реферати і математичні твори, ставлять вистави тощо. Використовуючи елементи інтерактивного навчання (роботу в парах, малих групах, технології «Мікрофон», «Акваріум»). Відтак, кожен учень має можливість відчувати свою відповідальність, успішність, свою інтелектуальну спроможність. Вона часто практикує проведення нестандартних уроків. Її «методична скринька» містить масу авторських розробок нетрадиційних уроків: уроки-подорожі, уроки-змагання, уроки-ігри, уроки-КВК, інтегровані уроки, уроки-практикуми, уроки-дослідження, уроки-діалоги, уроки-казки, уроки «Свято задачі» тощо. Нетрадиційний урок, на думку педагога, – це пульсування життя, творча самореалізація вчителя, вияв його неповторної індивідуальності, а для учня – це свято серед традиційних буднів. Автор посібників «Календарні

свята на математичній орбіті», «Тиждень математики в школі», «Ювілей рідного міста», «Клуб юних мудреців. Задачі для 5–6 класів», «Свято задачі», «Букет задач до ювілею М. П. Кравчука», а також віршів «Вулиця Михайла Кравчука», «Музей Михайла Кравчука». Вона є однією із відомих в області популяризаторів життя й діяльності академіка М. П. Кравчука. Багато уваги приділяє роботі з обдарованими дітьми. Її учні – постійні переможці міських та обласних олімпіад, а учениця Матвіїв Катерина стала дипломантом Міжнародної олімпіади з математики. Учителю стала ініціатором міських змагань п'ятикласників «Крок до вершин математики» імені Михайла Кравчука, які проводяться в м. Луцьку з 2009 року (Золотий фонд Університету імені Лесі Українки, 2022, с. 114).

Результатами своєї роботи Тамара Коць постійно ділиться з колегами. Всі, хто мав можливість зустрічатися й спілкуватися з нею, із вдячністю згадують лекції, дискусії, ділові ігри в її школі педагогічної майстерності. Вона має свою авторську лабораторію, проводить заняття школи молодого педагога, виступає з доповідями перед слухачами ВППО та студентами ВНУ імені Лесі Українки, проводить відкриті уроки та позакласні заходи. Учасниця багатьох Всеукраїнських та міжнародних семінарів і науково-практичних конференцій.

Серед зразкових фахівців, які оволоділи і вміло оперують методикою викладання предметів початкової школи, можемо назвати і випускницю факультету початкового навчання та виховання, вчителя початкових класів, а нині директора Криничненської гімназії Колківської селищної ради Галину Василівну Махновець. Їй як нікому вдається застосовувати методи, які допомагають залучати учнів до активної розумової діяльності, до самостійності, враховуючи при цьому їх вікові та психолого-педагогічні особливості.

Її педагогічні зацікавлення гуртуються навколо проблеми розвитку уваги учнів на уроках як засобу підвищення якості навчально-виховного процесу. Галина Махновець чітко розуміє індивідуальну потенціальну своєрідність задатків людини, її роль у різних галузях діяльності, а отже приділяє значну увагу роботі з обдарованими дітьми і постійно залучає їх до участі в інтелектуальних, творчих турнірах, конкурсах, спортивних змаганнях, де учні займають призові місця.

Сама педагог бере участь у методоб'єднаннях вчителів початкових класів, проводить семінари вчителів початкових класів відділу освіти Колківської територіальної громади, а також виступає на Всеукраїнських науково-методичних семінарах. З метою вдосконалення розвивального середовища спрямовує роботу методичних об'єднань на формування в учнів ключових компетентностей, які будуть враховувати їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток (Золотий фонд Університету імені Лесі Українки, 2022, с. 151).

Оксана Максимчук, учитель початкових класів Журавичівського ліцею, є регіональним тренером «Нової української школи» у Луцькому районі. Вона бере участь в авторському методичному семінарі-тренінгу для вчителів початкових класів ЗЗСО Волинської області, які впроваджують програми: «Я, моя сім'я, мої сусіди», «Місце, де ми живемо», «Працюємо, вчимося, відпочиваємо разом», «Цінуймо край – пишаймося Україною!», інтегрованого курсу «Культура добросусідства». На нинішньому етапі активно продовжує працювати над цим курсом, як курсом за вибором. Насамперед він передбачає виховання громадян і патріотів своєї країни, соціально компетентних і толерантних осіб. Кожен з них має поділяти демократичні цінності, володіти критичним мисленням. Безумовно, вже з шкільного віку підростаюче покоління має розуміти відповідальність перед громадою, рідним краєм, державою, прагнути до розвитку, збереження і збагачення природного, економічного і культурного потенціалу України (Кінд-Войтюк, 2024).

Зазначена мета досягається через реалізацію певних пріоритетних завдань. Педагоги цілеспрямовано скеровують свою роботу з формування соціальної й громадянської компетентності та однієї з її складових – толерантності, як у дітей, так і у їхніх батьків. Форми толерантності можуть бути у всіх її проявах: релігійна, етнічна, вікова, мовна, гендерна, соціальна та ін. Вже тоді у школярів формується інтерес до життя, до культури, як відповідальність і невід'ємна складова громадянського обов'язку. Учні вчать мислити критично, плекати свої ідеї, особистісні позиції; вміло підходити до вирішення конфліктних питань; відстоювати свої права. Звертається увага і на подолання агресивності дітей, вміння мирного розв'язання загострених ситуацій, знайомство

з шкільною медіацією і переговорним процесом. Усе ці напрями стають одними з провідних характерних рис діяльності педагога (Максимчук, 2024).

У складні часи українська освіта потребує нових рішень та підходів. Будучи сертифікованим вчителем, експертом із сертифікації, експертом з інституційного аудиту, LEGO-тренером, Оксана Максимчук керує відокремленим підрозділом громадської організації «Асоціація сертифікованих педагогічних працівників» (АСПП) у Волинській області. Це всеукраїнське добровільне об'єднання педагогів, яке створене для захисту професійних, економічних, соціальних, культурних та інших прав, інтересів своїх членів, а також удосконалення системи незалежного оцінювання, яка відкриває можливості для професійного зростання педагогічного працівника, а також сприятиме підвищенню якості освіти. АСПП буде корисною для експертів й учасників сертифікації, тих, хто не зміг успішно пройти її чи планує спробувати власні сили у майбутньому. Особлива увага приділяється вивченню і аналізу умов, в яких українським вчителям доводиться функціонувати як професіоналам під час війни (АСПП, 2024).

Часто викладачі закладів вищої освіти діляться своїм педагогічним досвідом і впроваджують методи науково-педагогічних досліджень у ліцеях та гімназіях. Прикладом такої роботи може стати діяльність кандидата історичних наук, доцента кафедри історії та археології Волинського національного універси-

тету імені Лесі Українки Наталія Василівна Кінд-Войтюк, яка за сумісництвом є вчителем історії ККЗЗСО «Луцький лицей №27 Луцької міської ради». Особливу увагу приділяє педагог вивченню історії рідного краю, вивчаючи та досліджуючи біографії видатних осіб Волині, що має пізнавальний та науковий інтерес. Її вихованці неодноразово брали участь у міських, обласних та Всеукраїнських турнірах та олімпіадах, займаючи призові місця. Головною метою учителя у цих процесах є виховання патріотизму та любові до історії, до рідного краю. Зокрема, яскравим прикладом такої копіткої роботи є дослідження життя і подвигу командира батальйону «Вовки Да Вінчі» Дмитра Коцюбайла з позивним «Да Вінчі», над яким працював Владислав Козюпа, учень лицейом (Кінд-Войтюк, 2024).

Відтак, ми можемо стверджувати, що кожен педагог – вмілий фахівець своєї справи. Насамперед, він має досконало знати свій предмет, вміло орієнтуватися у своїй галузі знань, і звичайно ж, зацікавити і популяризувати ці знання серед учнів. Учитель – це не просто ерудована людина, яка обізнана у науці, у новітніх технологіях. Учитель – це лідер сучасного навчально-виховного процесу. Він досконало володіє педагогічною майстерністю, психолого-педагогічною культурою, здатністю до самоаналізу, самоорганізації і т. д. Це надзвичайно яскрава, неординарна особистість, носій загальнолюдських цінностей. Він має запалювати і вести за собою. Таких фахівців ми по праву називаємо Лесиними людьми!

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асоціація сертифікованих педагогічних працівників». URL: <https://acpw.org.ua/> (дата звернення: 15.11.2024).
2. Особливості професії педагог, що потребують уваги. <https://pd.dsp.gov.ua/news/osoblyvosti-profesii-pedahoh-shcho-potr/> (дата звернення : 16.12.2024).
3. Виставка «Григорій Гуртовий – відомий волинський педагог, музейник і краєзнавець» у Музеї історії освіти Волині. URL: http://vipro.org.ua/view_news.php?id=2935 (дата звернення : 16.12.2024).
4. Золотий фонд Університету імені Лесі Українки. В рамках проєкту «Літопис Університету імені Лесі Українки: від А до Я». Керівник проєкту Анатолій Цьось ; упорядник і редактор Лариса Понедельник. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки. 2022. 280 с.
5. Кінд-Войтюк Н. Записано зі слів очевидиці, 1978 р. н., жительки м. Луцька. 02. 12. 2024 р.
6. Максимчук О. Записано зі слів очевидиці, 1974 р. н., жительки с. Журавичі Луцького району. 03. 12. 2024 р.
7. Маслай Г. С. Долаючи вершини. *Педагогічний пошук*. 2019. Вип. 1. С. 6–7.
8. Олешко П. Збереження та розвиток козацьких традицій Волинського краю у доробку Григорія Гуртового. *Краєзнавство*. 2019. № 4. С. 84–94.
9. Сахнюк А. 26 грудня 100 років від дня народження Г. О. Гуртового (1924–2012) – краєзнавця, засновника Торчинського народного історичного музею, заслуженого працівника культури України. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2024 рік* / Волин. обл. рада, Департамент культури, молоді та спорту Волинської ОДА, Волин. краєзнав. музей, Волин. ДОУНБ імені Олени Пчілки. Луцьк, 2024. С. 189–193.

REFERENCES:

1. Asotsiatsiya serytyfikovanykh pedahohichnykh pratsivnykiv». <https://acpw.org.ua> (data zvernennya: 15.11.2024).
2. Osoblyvosti profesii pedahoha, shcho potrebuyut' uvahy. <https://pd.dsp.gov.ua/news/osoblyvosti-profesii-pedahoh-shcho-potr> (data zvernennya : 16.12.2024).
3. Vystavka «Hryhoriy Hurtovyy – vidomyy volyns'kyy pedahoh, muzeynyk i krayeznavets'» u Muzei istoriyi osvity Volyni. http://vippp.org.ua/view_news.php?id=2935 (data zvernennya : 16.12.2024).
4. Zoloty fond Universytetu imeni Lesi Ukrayinky. V ramkakh proektu «Litopys Universytetu imeni Lesi Ukrayinky: vid A do YA» / Kerivnyk proektu Anatoliy Ts'os'; uporyadnyk i redaktor Larysa Ponyedyel'nyk. Luts'k : Volyn. nats. un-t imeni Lesi Ukrayinky. 2022. 280 s.
5. Kind-Voytyuk N . Zapysano zi sliv ochevydtsi, 1978 r. n., zhytel'ky m. Luts'ka. 02. 12. 2024 r.
6. Maksymchuk O. Zapysano zi sliv ochevydtsi, 1974 r. n., zhytel'ky s. Zhuravychi Luts'koho rayonu. 03. 12. 2024 r.
7. Maslay H . S. (2019) Dolayuchy vershyny. *Pedahohichnyy poshuk*. Vyp. 1. S. 6–7.
8. Oleshko P. (2019) Zberezhennia ta rozvytok kozatskykh tradytsii Volynskoho kraiu u dorobku Hryhoriia Hurtovoho. *Kraieznavstvo*. № 4. S. 84–94.
9. Sakhnyuk A. (2024) 26 hrudnya 100 rokiv vid dnya narodzhennya H. O. Hurtovoho (1924–2012) – krayeznavtsya, zasnovnyka Torchyns'koho narodnoho istorichnoho muzeju, zasluhzenoho pratsivnyka kul'tury Ukrayiny. *Kalendar znamennykh i pam'yatnykh dat Volyni na 2024 rik* / Volyn. obl. rada, Departament kul'tury, molodi ta sportu Volyns'koyi ODA, Volyn'. krayeznav. muzey, Volyn. DOUNB imeni Oleny Pchilky. Luts'k. S. 189–193.

УДК 373.3.015.33:62/64]:378

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.7>

Інна РАДЮК

доктор філософії в галузі знань Освіта. Педагогіка, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-1937-4195

Бібліографічний опис статті: Радюк, І. (2024). Методичні аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання засобів художнього конструювання. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 44–49, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.7>

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ХУДОЖНЬОГО КОНСТРУЮВАННЯ

У статті здійснено аналіз окремих практичних аспектів щодо методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку творчого потенціалу молодших школярів. Окреслено основні підходи до розробки змістового та методичного наповнення освітніх курсів, що передбачають підготовку майбутніх учителів до проведення у початковій школі занять з реалізації технологічної освітньої галузі. Автором зауважено, що вчителі початкової школи постійно перебувають у пошуку шляхів організації освітнього середовища таким чином, щоб воно сприяло створенню умов для виявлення, розвитку і реалізації творчості кожного молодшого школяра. Закцентовано увагу, що досить ефективним у розвитку дитячої творчості є використання в початковій школі на уроках технологічної освітньої галузі тих видів діяльності, що передбачають художнє конструювання. Зазначено, що застосування засобів художнього конструювання у ранньому шкільному віці сприяє розвитку творчого мислення, поглибленню знань та навичок, розвитку моторики та об'ємного мислення, збагаченню художньо-естетичного сприйняття. Розроблено і описано окремі методичні рекомендації для педагогічних ЗВО щодо формування компетенцій та результатів навчання здобувачів освіти під час вивчення методики навчання технологічної освітньої галузі. Визначено, що однією з важливих навичок майбутніх вчителів початкової школи є вміння досліджувати та проводити діагностику творчих можливостей своїх вихованців, здатності здійснювати ними художню конструкторську діяльність, що дасть можливість ефективно спланувати зміст роботи на уроках технологічної освітньої галузі. Наведено приклади впровадження в практику освітнього процесу активне залучення майбутніх учителів початкової школи до проведення майстер-класів з виготовлення художніх виробів та створення портфоліо майбутнього вчителя, що включає студентські творчі доробки. Визначено напрями подальших досліджень, щодо методичного вдосконалення процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання засобів розвитку дитячої творчості.

Ключові слова: початкова школа, художнє конструювання, технології, дизайн, творчість, методика, технологічна освітня галузь.

Інна RADIUK

Doctor (PhD) Field of Study – Education/Pedagogy, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-1937-4195

To cite this article: Radiuk, I. (2024). Methodychni aspekty pidhotovky maibutnix uchyteliv pochatkovoї shkoly do vykorystannia zasobiv khudozhnoho konstruiuvannia [Methodological aspects of training future primary school teachers for the use of art design tools]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 44–49, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.7>

METHODOLOGICAL ASPECTS OF TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE USE OF ART DESIGN TOOLS

The article analyzes some practical aspects of methodological support for the professional training of future primary school teachers to develop the creative potential of younger students. The main approaches to the development of content and methodological content of educational courses that provide training for future teachers to conduct classes in primary

school on the implementation of technological education are outlined. The author notes that primary school teachers are constantly looking for ways to organize the educational environment in such a way that it contributes to the creation of conditions for the identification, development and realization of the creativity of each junior schoolchild. It was noted that the use of activities that involve artistic design in primary school lessons in the technological educational field is quite effective in the development of children's creativity. It is noted that the use of artistic design tools in early school age contributes to the development of creative thinking, deepening of knowledge and skills, development of motor skills and three-dimensional thinking, enrichment of artistic and aesthetic perception. Some methodological recommendations for pedagogical higher education institutions on the formation of competencies and learning outcomes of students in the study of teaching methods in the technological educational field have been developed and described. It has been determined that one of the important skills of future primary school teachers is the ability to research and diagnose the creative capabilities of their students, the ability to carry out artistic design activities, which will allow them to effectively plan the content of work in the lessons of technological education. Examples of implementing into practice of the educational process the active involvement of future primary school teachers in conducting master classes on making artistic products and creating a portfolio of a future teacher, including creative works, are given. The directions of further research on methodological improvement of the process of training future primary school teachers to use the means of developing children's creativity are determined.

Key words: primary school, artistic construction, technology, design, creativity, methodology, technological education.

Актуальність проблеми. Зміни у змісті та характері сучасної шкільної освіти продиктовані запитом суспільства та динамічним розвитком технологій. Все частіше можемо спостерігати дискусії у соціальних мережах, засобах масової інформації, педагогічних платформах щодо необхідності перегляду традиційних підходів до проблеми пошуку шляхів розвитку особистості школярів, створення комфортних умов для їхньої самореалізації. Потреба у переформатуванні вектору освітнього процесу початкової школи з репродуктивного на творчий є досить актуальною, адже такий напрям сприятиме формуванню в молодших школярів ключових компетенцій; досвіду творчої діяльності; емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу; вміння приймати рішення; мислити оригінально та інноваційно.

Традиційно, саме початкова школа закладає основи розвитку творчого потенціалу особистості. Відтак, учителі початкової школи найчастіше задаються питаннями щодо необхідності організації шкільного середовища таким чином, щоб воно сприяло створенню умов для виявлення, розвитку і реалізації творчості кожного молодшого школяра. Досить актуальними стають вміння вчителя початкової школи щодо пошуку креативних методичних рішень з метою розвитку дитячої допитливості, дослідницьких та творчих навичок.

Особливо значущими для розвитку творчих умінь молодших школярів є навички, отримані при вивченні технологічної освітньої галузі, які дозволяють ефективно реалізовувати творчі задуми в області дизайну та технологій. Зокрема, досить продуктивною є діяльність

молодших школярів щодо формувань вміння художнього конструювання, що сприяє розвитку творчого мислення; поглибленню мистецьких знань та навичок; розвитку моторики та об'ємного мислення; збагаченню художньо-естетичного сприйняття. З огляду на це, досить актуальним стає питання перегляду та вдосконалення методичного забезпечення підготовки майбутніх вчителів початкових класів щодо проведення занять з реалізації технологічної освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закон України «Про освіту» Концепція «Нова українська школа» та Державний стандарт початкової освіти становлять основу реформування освітньої системи в Україні та визначають ключові напрямки щодо формування освітніх компетенцій молодших школярів, зокрема, художньо-конструкторські уміння. У Концепції «Нова українська школа» підкреслюється значення впровадження технологій в освітній процес сучасної школи, позаяк, це сприяє позитивній динаміці розвитку у молодших школярів умінь художнього конструювання і формуванню навичок застосування набутих навичок і знань у практичній діяльності.

Окреслена нами проблематика є всебічно досліджена як науковцями так і вчителями-практиками. Ряд науковців зробили істотний внесок у дослідження ключових понять, структурних елементів та характеристик процесу розвитку умінь молодших школярів художнього конструювання. Зокрема: М. Голубенко, В. Даниленко, О. Коберник, О. Савченко, О. Рудницька та інші. Процес розвитку творчих, художніх та конструкторських здібностей, а також форму-

ванням естетичного смаку досліджено у працях І. Данькової, О. Марущак, В. Трофімчук, А. Терещук, Г. Пустовіт, В. Романець та інших.

Особливу увагу привертають запропоновані науковцями та педагогами підходи до розробки змістового та методичного наповнення освітніх курсів щодо підготовки майбутніх учителів до проведення занять з реалізації технологічної освітньої галузі. Зазвичай, вони базуються на опрацюванні типових програм для початкової школи. Проте, зважаючи на динамічні зміни в освітньому процесі початкової школи, є досить важливо знайти сучасні підходи, які б дозволяли динамічно трансформувати організацію діяльності на уроках технологічної освітньої галузі, відповідно до змін та запитів сучасності, а відтак, підібрати ефективні засоби підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку та формування стійкого інтересу молодших школярів до творчої діяльності.

Метою дослідження є вдосконалення методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання у майбутній професійній діяльності засобів художнього конструювання при вивченні технологічної освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість дітей є закономірним початком творчої природи людини, а завдання сучасного вчителя полягає в тому, щоб помітити й розвинути ці природні здібності дитини. Творчий вектор діяльності вчителя початкових класів є характерною особливістю його професійної діяльності. Відтак, розробляючи методичне забезпечення підготовки майбутніх педагогів до викладання технологічної освітньої галузі за основу варто обрати такі види робіт, виконуючи які, молодий фахівець зумів би варіативно використати набуті знання та практичні навички у майбутній діяльності, тобто особливу увагу приділити формуванню гнучких (soft skills) навичок.

Майбутній учитель ще на етапі професійної підготовки має опанувати низку специфічних навичок як от: виявляти увагу до будь-яких нестандартних рішень своїх конструкторів-початківців, а також розуміння і мудру поблажливість до дитячих помилок, адже саме вони часто свідчать про труднощі самостійного пошуку; вміння спроектувати майбутню роботу; оцінити свої можливості та реалістичність задумів.

Враховуючи той факт, що значна частина здобувачів освіти педагогічних ЗВО, розпочинають свою професійну діяльність ще під час навчання, то вважаємо вдалим результатом навчання буде формування портфоліо вчителя початкової школи на основі студентських напрацювань. Такий вид завдання є не лише дієвим засобом опанування програмного навантаження, але й досить ефективним інструментом для майбутнього працевлаштування. Тому варто спланувати змістове наповнення освітнього процесу таким чином, щоб по завершенню теоретичної та практичної частини опанування курсу, зокрема «Методика викладання технологічної освітньої галузі», здобувачі освіти не лише успішно склали іспити, але й володіли низкою практичних напрацювань.

Проаналізувавши наукову думку з означеного питання та дослідивши методичні напрацювання педагогів і учителів, припускаємо, що використання на уроках технологічної освітньої галузі в початковій школі тих видів діяльності, що передбачають художнє конструювання буде досить ефективним.

Погоджуємось із думкою І. Веремійчика, що в процесі успішного виконання завдання в процесі праці від дитини часто вимагається не лише сприйняття даної конструкції об'єкта, але й передбачення її в новому просторовому положенні або уявлення як зміниться форма предмета, якщо змінити розміри окремих деталей, тобто розв'язати якусь просторову задачу. Таким шляхом розвивається, поповнюється просторове уявлення дитини, яке необхідно їй для правильного сприйняття предметів навколишнього світу, пізнання предметів дійсності в їх взаємозв'язку.

Навчання молодших школярів конструюванню – процесу створення форми, конструкції об'єкта чи окремих його частин найбільше сприяє розвитку творчої особистості. Готувати дітей до художньої конструкторської діяльності – це створити їм можливість систематично вправлятися у мисленні, вчити дітей оперувати своїми знаннями, застосовуючи їх на практиці, вчити спостерігати, фантазувати і пропонувати форму, конструкцію виробу (Veremiichuk, 2004).

У діяльності учнів молодшого шкільного віку, що передбачає художнє конструювання в умовах НУШ, дуже важливу роль відіграє практичний компонент, який найбільше реалізується при

вивченні інтегрованого курсу «Дизайн і технології». Практична діяльність в процесі розв'язку завдань може бути різної складності, а її роль в загальній структурі діяльності не може зводитись до виконання конструктивно-технологічних завдань. З поглибленням матеріалу курсу школярі занурюються в практичний аспект дизайну. Будучи учасниками невеликих проєктів, вони отримують можливість застосовувати свої знання, експериментувати з різними видами матеріалів та технік. У процесі такої діяльності молодші школярі опановують низку технічних методик: макетування, ескізування та конструювання (Віаківська, 2020).

Визначальним етапом у процесі художнього конструювання стає момент, коли задуми молодших школярів починають перетворюватися на графічний дизайн чи об'ємну реалізацію. Незважаючи на те, що ця стадія може тривати довго, важливо підкреслити, що період «проб та помилок», який діти переживають на цьому етапі, є незамінним досвідом, який допомагає їм формувати особистий підхід до творчої художньо-конструкторської роботи.

Процес художнього конструювання базується на послідовних діях: робота за зразком, використання каркасів, простих креслень та ілюстративних схем. Цей процес також включає елементи проблемного навчання. Найбільш креативним аспектом конструювання є реалізація власного задуму, де дитина проявляє ініціативу та самостійність. Для молодших школярів це, зокрема, створення візуального зображення майбутньої роботи із паперу, природних ресурсів та вторинних матеріалів. Ефективний результат розвитку умінь в умовах НУШ досягається шляхом поєднання таких засобів.

Науковці зазначають, що найголовнішими психологічними складовими діяльності молодших школярів щодо художнього конструювання є стійка мотивація, креативна уява, творче мислення. Також є похідні компоненти: знання, уміння, навички, вольові якості, досвід, що забезпечують комплексний підхід до формування умінь художнього конструювання.

Мельничук І. акцентує увагу на виникненні новаторських конструктивних та композиційних підходів, які залучають особистість до творчої діяльності, сприяючи глибокому розумінню об'єктів дизайну (Melnychuk, 22). В ході художнього конструювання визначається візу-

альне уявлення майбутнього виробу, засноване на образному баченні людини.

Проаналізувавши низку методичних дорожок викладачів та педагогів, вдалось виокремити деякі практичні завдання що сформуєть необхідні навички, які дозволять майбутнім педагогам використовувати у своїй професійній діяльності засоби художнього конструювання. Зокрема:

– планування, проведення та аналіз результатів педагогічного дослідження творчого потенціалу молодших школярів;

– розробка і презентація майстер-класу з виготовлення художнього виробу.

Зупинимось детальніше на практичних аспектах реалізації визначених видів роботи.

Звісно, що на етапі початкової школи важливо визначити той творчий потенціал, яким володіють школярі з метою постановки освітніх цілей та завдань. Відтак, першою важливою навичкою майбутніх вчителів початкової школи було визначено вміння діагностувати та проводити дослідження можливостей своїх вихованців. На основі теоретичного аналізу відповідних наукових та педагогічних джерел, освітніх ресурсів, дослідження практичних напрацювань майбутнім вчителям початкових класів вдалось дібрати низку ефективних завдань, методик, опитувань.

Кожне з таких досліджень передбачало підготовку наочного матеріалу, планування роботи та трактування результатів досліджень. Досить цікавим та дієвим стало рішення про представлення підібраних студентами засобів дослідження творчого потенціалу на практичних заняттях із залученням до цього процесу одногрупників. Такий вид роботи дозволив здійснити апробацію, проаналізувати свою роботу з метою вдосконалення.

Майбутні вчителі мали змогу після опрацювання результатів своїх досліджень підібрати найбільш оптимальні види творчих робіт та засоби їх виконання, що будуть під силу вихованцям та розвиватимуть їхні здібності. Варто зазначити, що більшість обраних здобувачами освіти методів діагностики передбачали використання саме засобів художнього конструювання як дієвого індикатора творчої уяви, вміння критично і нестандартно мислити.

Здійснений аналіз практичного педагогічного дорожку засвідчив, що заохочення шко-

лярів до прийняття творчих рішень, активізації уяви та заохочення до процесу створення художнього виробу найефективніше відбувається при створенні сприятливого мотиваційного середовища в дитячому колективі. Відтак, однією з форм роботи з метою підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання засобів художнього конструювання було визначено розробку та проведення майстер-класу для молодших школярів з виготовлення художнього виробу.

Ми приєднуємося до тлумачення змісту поняття «майстер-клас», запропонованого Є. Проворовою, що майстер-клас – це особлива форма навчального заняття, що ґрунтується на практичних діях вирішення певної проблемної професійної задачі чи професійної ситуації спільно зі студентами й спрямована на формування в них відповідних умінь і потреб (Provarova, 2017).

У наукових розвідках запропоновано різні підходи до розробки структури майстер-класу. Зокрема Михнюк М. визначає наступні етапи: підготовчо-організаційний, презентаційний, моделюючий, рефлексивно-оцінюючий (Mukhniuk, 2014). Омельчук О. пропонує в структурі майстер-класу відбивати логіку процесу пізнання: мотивацію, засвоєння нових знань, рефлексію (Omelchuk, 2019). Для нас є близьким підхід дослідників, що вважають за необхідне реалізовувати в ході майстер-класу етап, спрямований на набуття учасниками нового для них професійного досвіду.

Отже, у структурі майстер-класу майбутніми вчителями початкової школи було передбачено такі складові: мотиваційно-цільовий етап; когнітивний етап; діяльнісний етап; рефлексивно-оцінювальний етап. Майбутні вчителі виконували послідовно кожен з цих етапів: переглядали відповідні відео матеріали, визначалися з видом виробів, планували послідовність своєї діяльності, підбирали необхідні матеріали, передбачали можливі труднощі, знімали відео ролики,

представляли свої доробки одногрупникам та мали можливість проаналізувати та обговорити результати своєї творчої діяльності.

Як окремий бонус від залучення здобувачів освіти до описаних видів практичних робіт можна відзначити творчу, невимушену атмосферу в навчальній аудиторії, яка сприяла активізації художнього мислення; розкриттю індивідуального творчого потенціалу; розвитку навичок роботи з різними техніками та матеріалами, вмінь комунікувати в процесі діяльності. Результати творчих робіт стали хорошим доробком в портфоліо майбутнього вчителя початкових класів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування засобів художнього конструювання передбачає опанування комплексом як теоретичних знань, так і практичних вмінь. Перевагою цього процесу є можливість розвивати творчі навички ще під час практичних занять, вдало підібравши аудиторні форми та засоби роботи. Апробація здобувачами освіти описаних видів практичних завдань (діагностика творчого потенціалу, проведення майстер-класу) має на меті не лише освітню функцію, а й практичне відпрацювання низки педагогічних прийомів. Це дасть можливість майбутнім педагогам оволодіти низкою методик та практичними напрацюваннями ще до моменту залучення до педагогічної практики чи професійної діяльності. Впровадження в зміст курсу «Методика навчання технологічної освітньої галузі» названих форм роботи готує майбутнього вчителя початкових класів до заняття творчістю впродовж усієї професійної діяльності.

Описані методики лише частково висвітлюють методичний при викладанні технологічної освітньої галузі. Галузь технологій та дизайну є багатогранною і має безліч варіантів для реалізації творчого потенціалу як майбутніх фахівців, так і їхніх вихованців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бяковська А. Формування дизайнерського мислення молодших школярів в умовах НУШ. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції*. 2020. Випуск 9. С. 93–96.
2. Веремійчик І. Методика трудового навчання в початковій школі : навч. посібник. Тернопіль : Мальва, 2004. 299 с.
3. Мельничук І. О. Формування дизайнерського мислення дітей дошкільного віку на заняттях зображальної діяльності. МОН України. ПВНЗ МЕТУ ім. акад. С. Дем'янчука. Рівне. 2022. 118 с.

4. Михнюк М. І. Майстер-клас як форма обміну передовим педагогічним досвідом. *Професійно-технічна освіта*. 2014. № 2. С. 49–51.
5. Омельчук О. О. Майстер-клас як одна із форм у підготовці вчителів технологій. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2019. Випуск 2 (20). С. 110–117.
6. Проворова Є. М. Технологія майстер-класу у методичній підготовці майбутніх учителів музики. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. Випуск 157. С. 124–129.

REFERENCES:

1. Biakovska A. (2020). Formuvannia dyzainerskoho myslennia molodshykh shkolariv v umovakh NUSh. [The formation of the design thinking of younger schoolchildren in the conditions of the New Ukrainian School]. *Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoї osvity*, vol. 9, pp. 93–96. (in Ukrainian).
2. Veremiichuk I. (2004). *Metodyka trudovoho navchannia v pochatkovii shkoli*. [Methods of labor training in primary school]. Ternopil : Malva. 299 p. (in Ukrainian).
3. Melnychuk I. O. (2022). Formuvannia dyzainerskoho myslennia ditei doshkilnogo viku na zaniattiakh zobrazhalnoi diialnosti. [Formation of the design thinking of preschool children in visual arts classes]. Rivne. 118 p. (in Ukrainian).
4. Mykhniuk M. I. (2014). Maister-klas yak forma obminu peredovym pedahohichnym dosvidom. [Master class as a form of exchange of advanced pedagogical experience]. *Profesiino-tekhnichna osvita*, vol. 2. pp. 49–51. (in Ukrainian).
5. Omelchuk O. O. (2019). Maister-klas yak odna iz form u pidhotovtsi vchyteliv tekhnolohii. [Master class as one of the forms in the training of technology teachers]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, vol. 2. pp. 110–117. (in Ukrainian).
6. Provorova Ye. M. (2017). Tekhnolohiia maister-klasu u metodychnii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv muzyky. [Master class technology in methodical training of future music teachers]. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii «Pedahohichni nauky»*. pp. 124–129. (in Ukrainian).

УДК 316.752-027.553:316.362.5-053.6“20”

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.8>

Галина РУСИН

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0001-9601-5466

Бібліографічний опис статті: Русин, Г. (2024). Формування сімейних цінностей у студентської молоді як чинник профілактики свідомої бездітності. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 50–55, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.8>

ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ СВДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ

Дана стаття присвячена практичним питанням сімейних цінностей особистості, визначенню сімейних цінностей для студентської молоді та демонстрації необхідності розвитку сімейних цінностей. Розкриваються поняття «цінності» та «сімейні цінності». Наголошується на актуальності даної теми для українського суспільства, оскільки серед молоді існує проблема збалансованості сімейних цінностей, а також низька готовність молоді до створення сім'ї, народження та виховання дітей. Негативний вплив сімейних цінностей пов'язаний з кризовими явищами в духовно-моральній сфері сучасних сімей, впливом європейських тенденцій.

Розглянуто поняття «childfree», який започаткований був у Америці та проаналізовано причини, чому сучасна українська молодь входить в цю течію. Аналізуючи публікації та дослідження даної проблематики, найпоширенішими мотивами відмови від народження дітей є наступні: розуміння високого рівня відповідальності, що з'являється з появою дітей; негативні спогади про власне дитинство; страх стати поганим батьками; можливість передати дитині важку генетичну хворобу; побоювання, що вагітність може бути важкою або навіть небезпечною для життя; тощо.

У статті підкреслено, що саме сім'я є основним середовищем, у якому формуються цінності особистості. Також зазначено, що юнацький вік є сензитивним для засвоєння сімейних цінностей. Розкрито динамічні чинники соціального середовища, які впливають на формування сімейних цінностей особистості. Це такі чинники, як склад думок сім'ї, характер спілкування сім'ї, ставлення соціального оточення до сім'ї, традиції сім'ї та інтелектуальний рівень студентської молоді де вона навчається.

Зазначено, що сімейна політика в Україні залишається в руслі традиційної моделі. І в якості об'єкта свого піклування розглядає традиційну модель сім'ї, що орієнтується переважно на підтримку материнства та дитинства. На реалізацію цих завдань спрямована Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї в Україні, яка серед головних проблем називає низький рівень народжуваності, масову одностатевість українських сімей, нестабільність шлюбів.

Ключові слова: сімейні цінності, childfree, моральні принципи, традиції, сучасна молодь.

Halyna RUSYN

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0001-9601-5466

To cite this article: Rusyn, H. (2024). Formuvannia simeinykh tsinnostei u studentskoi molodi yak chynnyk profilaktyky svidomoi bezditnosti [Formation of family values in student youth as a factor in the prevention of conscious childlessness]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 50–55, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.8>

FORMATION OF FAMILY VALUES IN STUDENT YOUTH AS A FAKTOR IN THE PREVENTION OF CONSCIOUS CHILDLESSNESS

This article is dedicated to the pressing issue of personal family values, the identification of family values among student youth, and the justification of the need for their development.

The concepts of “values” and “family values” are examined. The relevance of this topic for Ukrainian society is emphasised, as there is a growing issue of young people devaluing family values, as well as a low level of readiness among

youth to create a family, have children, and raise them. The negative impact on family values is linked to crisis phenomena in the spiritual and moral spheres of modern families, as well as the influence of European trends.

The concept of child-free living which originated in the United States, has been examined, along with an analysis of the reasons why modern Ukrainian youth are joining this movement.

Analysing publications and research on this issue, the most common motives for refusing to have children are as follows: an awareness of the high level of responsibility that comes with having children; negative childhood memories (poverty, parental neglect, unfair treatment of children in the family, violence, etc.); fear of becoming bad parents; the possibility of passing on a severe genetic illness to a child; concerns that pregnancy could be difficult or even life-threatening; unwillingness to change one's lifestyle or sacrifice personal space; a desire to maintain the emotional and physical harmony achieved in a romantic relationship; and satisfaction derived from caring for pets, among others.

The article emphasizes that the family is the primary environment in which personal values are formed. It is also noted that adolescence is a sensitive period for acquiring family values.

The dynamic factors of the social environment that influence the formation of personal family values are revealed. These include factors such as the family's beliefs, the nature of family communication, the attitude of the social environment towards the family, family traditions, and the intellectual level of the student youth in their educational setting.

It is noted that family policy in Ukraine remains in line with the traditional model. It views the traditional family model as its main focus, primarily oriented towards supporting motherhood and childhood. The implementation of these tasks is guided by the Concept of the State Targeted Social Program for Family Support in Ukraine, which identifies key problems such as the low birth rate, widespread prevalence of one-child families, and the instability of marriages.

Key words: family values, child-free, moral principles, traditions, modern youth.

Постановка наукової проблеми та її значення. Українське суспільство в своєму соціально-духовному онтогенезі є об'єктивним доказом того, що його розвиток як форма взаємин між людьми неможливий без такої історично значимої частини, як сім'я. Українська сім'я бере свій першопочаток у глибинах палеоліту, й відтоді через віки веде аж до наших днів. Тому нинішнє покоління має досягти національну історію, свою духовну спадщину в сув'язі як світової культури, так і конкретних зв'язках та виявах етноментальних, суто українських, тобто автохтонних. Оскільки українська сім'я завжди перебувала на середохресті міграційних шляхів і протягом тисячоліть вбирала в себе культуру інших народів, збагачуючись нею, та вона водночас оберігала й своє праісторичне й сутнісне, і з того всього витворювалась українська культура, яка концентрувалась в ядрі української родини. Українська родина існує як домінанта етноукраїнська, автохтонна, природна.

Попри декларовану схожість історично укладених традиційних, та сучасних завдань сім'ї як соціального інституту і соціальної групи, деякі вчені наголошують на девальвації власне сімейних цінностей на користь деінституалізації цього найважливішого суспільного інституту. Це пояснюється, передовсім, втратою економічної місії сім'ї як годувальника та організатора спільної праці всіх членів родини, а також переорієнтацією сучасної сім'ї на емоційно-почуттєву сферу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідниками ціннісних орієнтацій людини в психології є Л. Божович, О. Кислова, Д. Леонтьєв,

А. Маслоу, Дж. Мід, О. Молчанова, В. Мухіна, Г. Олпорт, К. Роджерс, М. Рокич, С. Рубінштейн, О. Цілюрик та інші. Дослідження питань відродження позитивного досвіду народної педагогіки щодо родинного виховання, формування сімейних цінностей займалися вітчизняні педагоги В. Борисенко, Г. Ващенко, О. Вишневський, Ю. Климець, В. Костів, Б. Ковбас, В. Кравець, В. Скуратівський, М. Стельмахович, С. Стефанік, В. Постовий та інші. Можна стверджувати, що у формуванні української сім'ї ми знаходимо вагомий чинник давньоукраїнської сімейної культури. Окремо завжди виділяється питання догляду та виховання дітей у сім'ї, де суто українське домінує, превалює і є самодостатнім елементом, аби говорити про українське виховання.

Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти сімейних цінностей, що є пересторогою та профілактикою свідомої бездітності студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження в галузі філософії, соціології, психології, педагогіки широко представляють різні підходи до поняття «сімейні цінності». В словнику Етнокультурології: «сімейні цінності – це історично сформовані суспільні уявлення про родину» (Словник, 2007); Дерєга В. розглядає «явища, пов'язані з сім'єю як особливим соціальним інститутом, соціальною групою суспільства, і які визнаються найважливішими, значимими, тими, що найбільше цінуються: це еталони, традиції, ідеали, звичаї, що передаються з покоління в покоління, те, що найбільш цінуються членами родини» (Дерєга, 2012).

Аналізуючи різні наукові підходи до поняття “сімейні цінності”, висловлюємо припущення, що визначенні підходи не вичерпують повністю змістового наповнення, але вони дозволяють виявити головне – сімейні цінності які закладаються в родині як модель поведінки в сім’ї та суспільстві. Окреслити базовий перелік сімейних цінностей нам дозволив аналіз наукових праць Т. Алексеєнко, О. Вишневського, Л. Канішевської, Б. Ковбаса, В. Костіва, Т. Кравченко, В. Постоного, М. Стельмаховича тощо.

Педагог О. Вишневський до цінностей сімейного життя відносить: «подружню вірність, піклування про дітей, батьків, старших членів родини, пошана до предків, взаємна любов батьків, злагода та довіра між членами сім’ї, гармонія стосунків поколінь у сім’ї, демократизм стосунків, повага до прав дитини та старших, відповідальність, здоровий спосіб життя, дотримання народних звичаїв, оберігання традицій, гостинність, сімейна відкритість до суспільного життя, багатодітність» (О.Вишневський, 2006). Видатний педагог з родинного виховання М. Стельмахович, зазначав, що «сім’я в щоденному спілкуванні українців репрезентує шлюбне подружжя (чоловік й жінка), дітей та інших близьких родичів» (М.Стельмахович, 1996). Аналізуючи праці автора, можемо визначити такі сімейні цінності: міцний шлюб, заснований на взаємному коханні, чесності, доброзичливості, щирості та порядності; материнство та батьківство, любов до дітей і відповідальність за їхню долю; пошана до представників старшого покоління, великодушність у ставленні до них, обов’язок піклування, збереження пам’яті родоводу, історичних родинних цінностей.

Ціннісна ієрархія індивідуальної свідомості та загальнолюдська система цінностей зазнали перебудов під впливом суспільних перетворень та негативних явищ повсякденного життя. Тож ціннісні переорієнтації стосуються й сім’ї. Сучасна криза сім’ї зумовлена певними суперечностями, перш за все, між суспільством і самою сім’єю. Нові вектори дослідження спрямовані на вивчення кризових змін, деструктивних процесів і трансформацій на тлі здобутків суспільства.

Сучасне суспільство характеризується стрімкими трансформаціями в усіх своїх сферах, та у сімейній сфері зокрема. Структура та функції сучасної сім’ї помітно відрізняються від

сімей не тільки XIX, але й XX століття. Якщо у XX столітті ми бачили руйнацію традиційної патріархальної родини, то XXI століття характеризується поступовою руйнацією нуклеарної сім’ї. Межі сім’ї поступово розмиваються. Також трансформації набуває ставлення до бездітності. Все більше молоді репродуктивного віку вважають доцільним відмовитись від виконання батьківської функції.

В Америці зародився Рух чайлдфрі (в 70-х роках XX ст.), де суперечливе соціальне суспільство, що виводить з гіпертрофованого статусу фемінізм, гомосексуалізм і тепер батьківство: чайлдфрі з’явилося на протигагу стандартним сімейним парам і послужило викликом загальноприйнятим нормам і цінностям.

Чайлдфрі (з англійської *childfree* – вільні від дітей) – відсутність дітей та свідоме небажання їх мати. При цьому мова іде не про тих людей, які свідомо відкладають народження дитини на потім та тих, хто не може мати дітей, а про тих, хто не бажає їх мати взагалі.

Рух чайлдфрі у західних країнах постійно поширюється. Серед українців кількість тих, хто називає себе чайлдфрі теж зростає. Представники цієї течії створюють свої спільноти в інтернеті, спілкуючись на форумах та в блогах.

Для сучасної України поняття чайлдфрі, як мінімум, є дивним. Однак, в нашому суспільстві таких людей багато і практично ніхто з них не знає про існування в світі цілих організацій чайлдфрі. Мати дитину – це щастя, а найвище призначення жінки – стати матір’ю. Обидва цих постулати з дитинства стають відомими кожній людині. Як правило, виростаючи, вчорашні хлопчики й дівчатка не виявляють спротив голосу природи і суспільній моралі. Однак існують і такі люди, які зробили для себе інший свідомий вибір – на користь життя без дітей.

Для українського суспільства чайлдфрі – це нова, невідома грань сімейних відносин, але дослідити цей феномен практично ніхто не намагався, що дозволяє вважати дану тему актуальною у теоретичному та практичному вимірі.

Чому молодь стає на такий шлях? Психолог М. Фризюк визначає ряд причин: «одна із найпоширеніших – це вільний вибір, коли люди виходять з особистих цінностей і особистої свободи. Рух чайлдфрі ґрунтується на такій ідеї: «Я хочу прожити життя для себе». Що означає – гедоністично, у задоволеннях, нічим себе

не ущемляючи і не зв'язуючи якимись позамежними обов'язками. Ця ідея не нова і склалася історично, просто зараз набагато більше людей її підтримують. Інша причина – це різноманітні страхи. Це страх мати дітей у принципі, страх перед вихованням дитини, страх бути відповідальним, страх не надати належне виховання і освіти тощо.

Наступна причина – низька самооцінка. Люди формулюють цю позицію таким чином: «Я сам хворий чи хвора, мене батьки погано виховали, не хочу виростити ще одного каліку». Але ці люди вибирають не лікування (тобто роботу над проблемами з адаптацією і самооцінкою), не прагнення навчитися стати гідними батьками, а відмову від дітей у принципі. Це, до речі, невроз, властивий більшості людей. Людина хоче, але не може, і тому робить висновок, що не хоче» (Рух чайлдфрі).

Як показує практика, коли чайлдфрі зустрічають для себе гарну пару, вони дуже швидко змінюють свої погляди і цілком можуть через якийсь час завести дитину. Більш серйозною є проблема, коли люди хочуть мати дітей, але не можуть з якихось причин. Саме у цьому випадку, на думку фахівця, є сенс створювати соціальні рухи і допомагати таким парам. А ось переконувати людей, які глибоко впевнені у тому, що не хочуть мати дітей, – просто немає сенсу (Рух чайлдфрі).

Аналіз літератури з проблем розвитку чайлдфрі-руху в світі та в Україні дозволяє зробити висновок, що сучасна наука розглядає чайлдфрі як свідому бездітність – це принципове небажання мати дітей, незважаючи на таку можливість. Константою вище наведеного є те, що в усьому світі спостерігається криза інституту сім'ї, яка не завжди залежить від рівня розвитку економіки. Підґрунтям усього цього, як бачимо, є егоїзм і страх перед відповідальністю.

На думку львівського психолога В. Паробій, існує ціла низка причин на поширення ідей свідомої бездітності. Це й посилений вплив західного способу життя, і дедалі менш сувора регламентація інституту сім'ї. Молоді люди частіше надають перевагу громадянському шлюбові та спільному проживанню, ніж офіційній реєстрації. Серед інших причин виділяє психологиня зміну інформаційного суспільства на емоційне, більшу вагу здобуває саме отримання задоволення, емоцій, вражень тут і тепер. Сприяє

цьому ціла індустрія розваг – починаючи з мас-медіа й кіно і завершуючи екзотичним туризмом і вживанням психотропних препаратів (Життя без дітей: чайлдфрі по-українськи).

У сучасних умовах українська сім'я є толерантною, миролюбною, дітолюбною, працелюбною й духовно багатою, щирою і сердечною, співчутливою до чужої біди, здатною творити добро, бути уважною до дітей, головним чином, дітоцентричною й кордоцентричною. Та несприятливі соціально-педагогічні умови для виховання роблять її егоїстичною, черствою, байдужою, агресивною як до власних, так і чужих дітей. У багатьох сім'ях з'явилися ознаки її деградації та десоціалізації, бездуховності й жорстокості, етнічної забудькуватості, бо не знаєм і не хочем знати, хто ми, „чийх батьків і чий ми діти”.

Сьогодні на перше місце вийшли бездуховні матеріальні потреби й інтереси. Та й за це нині не можна засуджувати українську родину. У такій боротьбі почесне місце належить етнопедагогічній культурі особистості, сім'ї. Адже саме завдяки етнопедагогічній культурі як синтезу наукових знань та науки про різнобічний розвиток людини ми можемо віднаходити й пробуджувати особистість – те ядро сутності, за яким пізнається конкретна людина, її цінність, цілісність, її самість.

Українська сім'я, незважаючи на всі труднощі нашого часу, виходить на новий духовний рівень у своєму розвитку, осягнення якого буде ще одним важливим кроком у виконанні людством високої місії. Війна, яку розв'язала росія, роз'єднала сім'ї, багато виїхала в ближнє та дальнє зарубіжжя, жінки репродуктивного періоду створюють сім'ї за кордоном іде «асиміляція» українців в цілому.

Оскільки українська сім'я завжди перебувала на середохресті міграційних шляхів і протягом тисячоліть вбирала в себе культуру інших народів, збагачуючись нею, та вона, водночас, оберігала і своє праісторичне й сутнісне, і з того всього витворювалась українська культура, яка концентрувалась в ядрі української родини.

Коли б хтось сьогодні спробував розкласти цю культуру української сім'ї й сімейного виховання дітей, молоді на чинники та віднайти первинне, то, безперечно, домінантою було б суто етноукраїнське начало, яке пройшло через усі випробування й спроби грубої заборони та

хитромудрої асиміляції. Одначе, українська родина існує як домінанта етноукраїнська, автотонна, природна (В.Постовий, Г.Русин, 2017).

Аналіз етнографічних матеріалів, нарративних джерел та архівних справ засвідчив, що в «українській традиційній родині завжди виділялося питання догляду та виховання дітей, де суто українське домінує, превалує й є самодостатнім елементом, аби говорити про українське виховання. Сімейне виховання бачиться квінтесенцією усієї духовно-моральної культури народу... основними завданнями сім'ї в педагогічному контексті були й нині визнані завдання: репродукції етнонаціональної спільноти, навчання та виховання молоді, передачі культурних цінностей, рекреації, соціалізації» (Г. Русин, 2021)

Як зазначає В. Постовий (2007), сучасна педагогічна наука виходить з положень, що виховання молоді є не лише системою цілеспрямованого й планомірного формування світогляду, переконань і почуттів, волі й характеру, потреб і здібностей, а й адаптації її в соціальному середовищі та відображення його характерних ознак у світогляді, поведінці, повсякденній діяльності й відносинах особистості з оточуючим середовищем. Таким чином, виховання дітей визначається як інтегрований процес взаємодії й впливу усіх соціально-економічних, духовних і біогенетичних факторів, що виступають основними умовами розвитку особистості й забезпечують її соціалізацію (В. Постовий, 2007).

Митрополит А. Шептицький (1900), у своїх промовах перед молоддю підкреслював християнську сутність родини, наголошував на необхідності врахування християнських цінностей у вихованні дітей: «Слабою буде хата, збудована зі спорохнявілих стовпів і дилів, так само й слаба та й нещасна така суспільність, що зложена з нещасливих родин!»; «мусить бути подружжя зобов'язаннем (контрактом) морального закону... від нього залежить удержання та майбутнє людства» (Християнська родина. Пастирське послання Андрея Шептицького).

Щоб допомогти студентській молоді укріпитись у свої постулатах, щодо створення сім'ї. Потрібно в освітні програми ЗВО впроваджувати більше тем у вибіркових та основних вибіркових компонентах, які розкривають

значення родини, родинних цінностей у житті людини, для збереження української нації та продовження роду. Завжди було цінним продовження праці батьків, зазначені Династії (лікарів, адвокатів, педагогів та інші).

Відповідно, потрібно проводити: діагностику рівня поінформованості студентів ЗВО про роль батьківства у сімейних стосунках; формування позитивного ставлення студентів до батьківства як засіб профілактики розвитку руху чайлдфрі у освітньо-виховному просторі. Очікуваний результат – підвищення рівня обізнаності студентської молоді про батьківство, вироблення позитивного ставлення студентів до явища «діти у родині».

Величезне значення для усвідомлення християнського змісту народного виховання початку ХХ століття мають богословські й педагогічні праці митрополита Андрея Шептицького, окреслив подружжя як моральне зобов'язання, підтвердження морального закону людського життя; в цьому й виявляється велика християнська цінність сім'ї, родини, виховання дітей: «мусить бути якийсь закон подружнього життя, який нормує взаємні права та обов'язки подругів і береже їх, одну і другу сторону, від взаємної кривди» (Християнська родина. Пастирське послання Андрея Шептицького).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можемо зазначити, що за останній період становлення інституту сім'ї в Україні відбувається певна трансформація ціннісних орієнтацій молоді та сімейних цінностей. Відбувається сепарація та індивідуалізація молоді, змінюється їх ставлення до шлюбу, зростає середній шлюбний вік, змінюються кількісні показники народжуваності до однієї дитини. Водночас престиж сім'ї, народження та виховання дітей, любов і бажання жити з близькими людьми є найважливішими життєвими цінностями сучасної молоді. Серед питань, які потребують подальшого дослідження, слід назвати необхідність відродження традиційного статусу української сім'ї, сімейних цінностей, духовно-морального почуття молоді у шлюбі та прагнення до встановлення зрілих і відповідальних сімейних стосунків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. друге, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич : Коло, 2006. 326 с.

2. Дереха В. В. Основні поняття та категорії дослідження державної сімейної політики. *Наукові праці* : науково-методичний журнал. Вип. 190. Т. 202. Державне управління. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра могили, 2012. 196 с.
3. Етнокulturологія / автор укладач Л. М. Маєвська. Словник-довідник. Житомир : «Полісся», 2007. 392 с
4. Життя без дітей: чайлдфрі по-українськи [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https:// www.lifepravda.com.ua/travel/2009/11/12/33004/](https://www.lifepravda.com.ua/travel/2009/11/12/33004/)
5. Постовий В.Г. 2007. Особливості виховання дітей в сім'ях різного типу: посібник. Київ: Інститут проблем виховання АПН України, 286 с.
6. Постовий, В. Г. , Русин, Г. А. 2017. Соціум української сім'ї і школи : навч.-метод. посібник для студентів вищих пед. навч. закладів. Івано-Франківськ : НАІР, 316 с.
7. Русин Г. А. Тенденції розвитку української етнопедagogіки на західноукраїнських землях (1772–1939 pp.) : монографія. Івано-Франківськ. НАІР. 525 с.
8. Рух чайлдфрі: філософія особистого комфорту [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.for-ua.com/analytics/2013/03/11/080046.html>
9. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка : навч. посібник. К. : ІСДО, 1996. 284 с.
10. Християнська родина. Пастирське послання Андрея Шептицького.[online] Режим доступу: <https://ct.ugcc.ua/materialy-dlya-katehizaciyi/katehytychni-programy/dushpastyrstvo-seredovyshh/dlya-simej/28746>

REFERENCES:

1. Vyshnevskiy O. (2006) Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky : Posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. Vyd. druhe, doopratsovane i dopovnene. Drohobych : Kolo, 326 s.
2. Dereha V. V. (2012) Osnovni poniattia ta katehoriї doslidzhennia derzhavnoi simeinoi polityky. *Naukovi pratsi* : naukovo-metodychnyi zhurnal. Vyp. 190. T. 202. Derzhavne upravlinnia. Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im.. Petra mohyly, 196 s.
3. Maievskaya L. M. (2007) Etnokulturolohiia / Slovnyk-dovidnyk. Zhytomyr : «Polissia», 392 s
4. Zhyttia bez ditei: chaildfri po-ukrainsky – [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: [https:// www.lifepravda.com.ua/travel/2009/11/12/33004/](https://www.lifepravda.com.ua/travel/2009/11/12/33004/).
5. Postovyi V.H. (2007) Osoblyvosti vykhovannia ditei v simiakh riznogo typu: posibnyk. Kyiv: Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy, 286 s.
6. Postovyi, V.H. , Rusyn, H.A. (2017) Sotsium ukrainskoi simi i shkoly: navch.-metod. posibnyk dlia studentiv vyshchyykh ped. navch. zakladiv. Ivano-Frankivsk : NAIR, 316 s.
7. Rusyn H. A. Tendentsii rozvytku ukrainskoi etnopedahohiky na zakhidnoukrainskykh zemliakh (1772–1939 rr.). Monohrafiia. Ivano-Frankivsk. NAIR. 525 s.
8. Rukh chaildfri: filosofiiia osobystoho komfortu – [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.for-ua.com/analytics/2013/03/11/080046.html>
9. Stelmakhovych M. (1996) Ukrainska rodynna pedahohika : navch. posibnyk. K. : ISDO, 284 s.
10. Khrystyianska rodyna. Pastyrskoe poslannia Andreia Sheptytskoho.[online] Rezhym dostupu: <https://ct.ugcc.ua/materialy-dlya-katehizaciyi/katehytychni-programy/dushpastyrstvo-seredovyshh/dlya-simej/28746>

УДК [378.016:373.011.3-051]:355.422(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.9>

Тетяна СОРОЧИНСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методик початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0000-0002-0912-8663

Оксана СИНЬЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0000-0003-3041-1575

Оксана ТРЕТЯК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0000-0002-4558-2863

Бібліографічний опис статті: Сорочинська, Т., Синьчук, О., Третяк, О. (2024). Пріоритети професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти в умовах війни. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 56–61, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.9>

ПРІОРИТЕТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Стаття присвячена розгляду пріоритетних компонентів професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти в умовах війни. У науковій розвідці увага акцентується передусім на розвитку професійних якостей майбутніх фахівців з метою збереження життя та відновлення ментального здоров'я українських дітей, а також на готовності здобувачів вищої освіти до формування національної самосвідомості учнів.

Автори статті наголошують на тому, що в умовах воєнного часу майбутні вчителі в процесі професійної підготовки мають навчитися створювати безпечне, здоров'язберігаюче освітнє середовище та сприятливий емоційно-психологічний клімат для навчання з урахуванням вікових, індивідуальних і психофізіологічних особливостей школярів; проектувати та вибудовувати технологічний ланцюжок дій, операцій і комунікацій, послідовність виконання яких сприятиме оптимізації освітнього процесу й гарантуватиме досягнення визначеної мети та конкретних очікуваних результатів; моделювати безпечне освітнє середовище й знаходити шляхи вирішення проблемних ситуацій, враховуючи регіональність та місцеві умови проживання. Сучасні вчителі повинні оволодіти вміннями і навичками застосовування арттерапевтичних технологій навчання, психокорекційних методик, оздоровчих технік з метою формування психосоціальних компетенцій молодших школярів. Водночас автори статті рекомендують зосередити увагу на готовності майбутніх учителів до формування національної самосвідомості учнів, усвідомленні ними унікальності українства серед інших подібних феноменів. Що основним підходом до формування національної ідентичності здобувачів освіти має лишитися актуалізація фактів, які переконливо доводять, що саме росія протягом усієї своєї історії проводила щодо України політику деідентифікації – культурного і мовного знищення.

Ключові слова: майбутній учитель, професійна підготовка, війна, життя і ментальне здоров'я, освітнє середовище, національна самосвідомість.

Tatiana SOROCHYNSKA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandera str., 12 Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0000-0002-0912-8663

Oksana SYNCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy of Primary, Inclusive and Higher Education, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandera str., 12, Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0000-0003-3041-1575

Oksana TRETyak

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy of Primary, Inclusive and Higher Education, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandera str., 12, Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0000-0002-4558-2863

To cite this article: Sorochynska, T., Synchuk, O., Tretyak, O. (2024). *Priorytety profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u zakladi vyshchoi osvity v umovakh viiny* [Priorities of professional training of future primary teachers in a higher education in war conditions]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 56–61, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.9>

PRIORITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY TEACHERS IN A HIGHER EDUCATION IN WAR CONDITIONS

The article is devoted to the consideration of priority components of professional training of future primary school teachers in a higher pedagogical institution in war conditions. In scientific research, attention is focused primarily on the development of professional qualities of young specialists in order to preserve the lives and restore the mental health of Ukrainian children, as well as on readiness for the formation of national self-awareness of the younger generation.

The authors of the article emphasize that, in conditions of war, future teachers must learn to create a safe, health-preserving educational environment and a favorable emotional and psychological climate for learning. They learn to design and build a technological chain of actions, operations, and communications, the sequence of which will contribute to the optimization of the educational process and guarantee the achievement of a defined goal and specific expected results. They model a safe educational environment and find ways to solve (an algorithm of actions) problem situations, taking into account regionality and local living conditions. In the process of learning, students must master the skills and abilities of using art-therapeutic teaching technologies, psychocorrectional and health-improving techniques. At the same time, the authors of the article recommend focusing on the readiness of future teachers to form national self-awareness of schoolchildren, their awareness of the uniqueness of the Ukrainian nation among other similar phenomena. The main approach in studying the history of Ukraine should remain the actualization of facts that prove that it was Russia throughout its history that pursued a policy of deidentification – cultural and linguistic destruction towards Ukraine.

Key words: future teacher, professional training, war, life and health, educational environment, national identity.

Актуальність проблеми. Сучасна освіта та вмотивований педагог значною мірою визначають майбутнє української держави і суспільства, оскільки саме діяльність вчителя детермінує життєву траєкторію майбутнього покоління, цивілізаційні й суспільні процеси. В умовах війни особистісні і професійні якості освітян, їх активна життєва позиція, рівень професійної підготовки відіграють особливу роль у формуванні самосвідомості, і що найголовніше – збереженні здоров'я українських дітей, яким доводиться навчатися, перебуваючи

у щоденному стресі через обстріли, повітряну тривогу, часту зміну місця проживання, нестабільну ситуацію в країні, яка триває уже три роки. За таких умов педагоги мають докласти максимум зусиль, щоб діти пізнавали цей світ без агресії та насильства, а головне – зростали в розумінні й любові, усвідомлювали цінність власного життя, вірили в краще майбутнє.

Сучасна війна не лише загострила увагу дорослих на психоемоційному стані молодших школярів, їх здатності до стресостійкості, а й актуалізувала питання, пов'язані з формуванням

українського патріотизму, національної ідентичності та історичної пам'яті. Повномасштабне вторгнення країни-агресора в 2022 році суттєво змінило сприйняття російської загрози українській державності, розкривши екзистенціальну природу різноаспектного російсько-українського конфлікту. З огляду на це, основним завданням вищої освіти сьогодні є вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів до формування української національної та громадянської ідентичності молодого покоління, яке в майбутньому зможе реалізувати свої права і свободи, впливати на розбудову та розвиток українського суспільства.

Відтак, в статті акцентовано увагу на пріоритетних, на наш погляд, компонентах професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів: готовності до формування національної самосвідомості молодого покоління (у процесі вирішення якої виховується свідоме, емоційно-ціннісне ставлення до історії та культури свого народу, а сама особистість стає носієм і продовжувачем цієї культури) та розвитку професійних якостей з метою збереження життя і відновлення ментального здоров'я молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Теоретико-методичні підходи до застосування арттехнологій в освітянській сфері представлено в наукових доробках В. Кошель, Н. Герман, О. Мірошніченко. На важливості використання арттерапії в системі психоемоційної підтримки здобувачів освіти наголошено в працях Т. Ананко, О. Антонової, Н. Сердюк, Н. Поліщук, Г. Одинцової та ін. Практичне використання арттехнік у вирішенні низки психологічних проблем представлено в працях Н. Кальки та З. Ковальчук.

Питанням формування ідентичності як складного особистісного утворення та громадянської компетентності приділяли увагу І. Бех, В. Вітюк, О. Доукина, К. Журба, Г. Русин, С. Федотенко, Л. Чорна та ін. Проблемою з'ясування сутності української ідентичності як соціально психологічного феномена цікавилися українські вчені М. Боришевський, Т. Бевз, П. Кравченко, Р. Сойчук, О. Швачко та ін. Аналізу змісту навчання історії та громадянської освіти як чинника формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України присвя-

чена праця О. Пометун. Однак ці нечисленні дослідження не торкаються розгляду означеної нами проблеми.

Мета дослідження – розкрити важливість та сутність пріоритетних складових професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Міністерстві освіти і науки України зазначили, що освіта сучасної держави – про практичні знання, розвинені м'які навички, ментальну безпеку та свободу вибору. І в умовах війни – це подвійний виклик (Education of winners). За даними Central Intelligence Agency, Україна знаходиться на першому місці в світі за рівнем смертності (смертність становить 18,6 на 1000 осіб) і на останньому за рівнем народжуваності (6 дітей на 1000 чол.) (The World Factbook, 2024). Такі показники вражають, хоча демографічна криза в країні була очевидною ще до 2022 року.

Збройна агресія росії принесла українському народові неймовірно багато страждань і горя. Загибель близьких, втрата домівок, вимушена еміграція, розлука – усе це похитнуло звичне життя українців, та найбільше у цій ситуації страждають діти. Психологи стверджують, що довготривалий вплив насильства підвищує ризик розвитку багатьох і нерідко тривалих форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації. Всесвітня організація охорони здоров'я закликає до захисту дітей у збройних конфліктах. За її даними, деякі діти, які пережили травматичну подію, згодом матимуть симптоми психологічної травми, тоді як у інших – можуть проявитися поведінкові зміни, що стануть перешкодою для повноцінної участі в повсякденному житті (Sorochynska, Kostolovych, 2024). Щоб уникнути цього, необхідно допомогти дітям у процесі навчання усвідомити, що життя і здоров'я – це дар не тільки для людини, а й українського суспільства; сформувати вміння дбайливо ставитися до свого здоров'я; розвивати бажання жити та підтримувати традиції здорового способу життя; формувати вміння керувати своїми емоціями, почуттями та страхами. Обмеженість відповідного досвіду у дітей вимагає постійного залучення й аналізу їхніх вражень, чуттєвої опори на результати дослідження об'єктів і явищ навколишньої дійсності.

Слід відмітити, що ще на початку війни, відповідно до нових вимірів безпеки Державна служба якості освіти України розробила методичні рекомендації, інструкції та протоколи для освітян щодо організації навчання в умовах війни, де педагогам пропонується уважно продумувати та за необхідності вносити зміни до стратегії взаємодії з шкільним колективом, враховуючи те, що діти пережили психотравмуючі дії та можуть бути чутливими до зовнішніх подразників, емоційно відстороненими, з апатією, хронічною втомою, мати ризик саморуйнівної поведінки тощо (Sorochynska, Kostolovych, 2024). У зв'язку з цим, було внесено корективи і до змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти.

Основними вимогами до професійної підготовки здобувачів вищої освіти стали: вміння створювати в складних умовах воєнного стану комфортне здоров'язберігаюче освітнє середовище і сприятливий емоційно-психологічний клімат для навчання з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей дітей; застосовувати інноваційні форми і методи роботи, психокорекційні методики, методи арттерапії, оздоровчі техніки. Майбутній вчитель має володіти вміннями організації і проведення соціально-психологічних тренінгів з метою формування в учнів психосоціальних компетенцій, як от: самоконтроль, співчуття, керування емоційно-вольовим складником, мотивацією успіху та гартування волі, критичним мисленням, ефективним спілкуванням, вмінням приймати зважені та швидкі рішення, володіти навичками захисту свого здоров'я, протистояти негативним соціальним впливам, вміти самостійно долати труднощі, миттєво реагувати в критичних ситуаціях, створювати власні стратегії виживання. При цьому майбутні фахівці повинні бути гнучкими з дітьми та вміти швидко адаптуватися до різних життєвих обставин, вирішувати педагогічні задачі, сприймати зміни не як проблему, а як можливість для професійного зростання і розвитку. Вони мають досконало володіти вміннями оперування засобами формування самосвідомості, організації діяльності, стимулювання, формування потреби здобувачів освіти у самовдосконаленні, вміння керувати власним психологічним станом (Soychuk, 2022).

Важливим компонентом у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти є формування методичної готовності до використання арттерапевтичних технологій навчання, які в сучасних умовах набули особливої актуальності. Науковцями доведено, що застосування арттехнік в освітньому процесі початкової школи сприяє підтримці і стабілізації емоційного та психологічного стану учнів. Лікувальний ефект досягається завдяки тому, що в процесі творчої діяльності створюється атмосфера емоційної теплоти, психологічного комфорту, доброзичливості, емпатійного спілкування, захищеності, радості та успіху. Використання методів арттерапії як одного із засобів естетотерапії базується на різних видах візуальної, пластичної, звукової комунікації та забезпечує можливість контакту з дитиною (Kalka, Kovalchuk, 2020). Отже в процесі навчання у закладі вищої освіти майбутні вчителі набувають умінь і навичок застосовування арттерапевтичних та інтерактивних технологій навчання на засадах особистісно-орієнтованого, компетентнісного підхода; вчаться проектувати та вибудовувати технологічний ланцюжок дій, операцій і комунікацій, послідовність виконання яких сприятиме оптимізації освітнього процесу і гарантуватиме досягнення визначеної мети та конкретних очікуваних результатів; моделюють безпечне освітнє середовище та знаходять шляхи вирішення (алгоритм дій) проблемних ситуацій, враховуючи регіональність та місцеві умови проживання.

Нові реалії вимагають також зосередження уваги на формуванні національної ідентичності та громадянської компетентності освітян. Зокрема, вагому роль у цьому відіграє емоційно-ціннісний компонент, який включає емоції, почуття, ставлення, мотиви, установки, цінності, ціннісні орієнтації та особистісні якості вчителя. Ці важливі характеристики реалізуються у процесі щоденної взаємодії педагога з учнями для формування ціннісного ставлення до свого народу, Батьківщини, держави, нації, власної ідентичності, національної самосвідомості, розуміння зв'язків між історією та тією ситуацією, що нині склалася в Україні. У контексті цього варто пам'ятати, що російсько-українська війна актуалізувала потребу в перегляді змісту історичної освіти з метою усунення

російських наративів, де трактування історії України впродовж тривалого періоду було основним складником інформаційної (гібридної) війни росії. Основним підходом до вивчення історії має залишитися наголошення на фактах, які переконливо доводять, що саме росія протягом усієї своєї історії проводила політику деідентифікації – культурного і мовного знищення України. Отже майбутні вчителі повинні навчитися об'єктивно аналізувати ситуацію та допомагати учням включати національну і громадянську ідентичність у свою особисту ідентичність через впровадження української культури, традицій, мови, визнаючи цінності й переконання громадянського суспільства, транслюючи їх у повсякденному житті та щоденній педагогічній діяльності. У процесі організації навчання в початковій школі педагоги мають формувати у дітей усвідомлення того, що українська ідентичність (українство є унікальним) – історично сформована адаптивно-еволюційна система ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту та українську культуру з-поміж інших аналогічних феноменів (Pometun, 2023).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасні реалії висувають нові вимоги до української освіти та професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Пріоритетними компонентами фахової підготовки у закладі вищої освіти в умовах воєнного стану насамперед є усвідомлення педагогом відповідальності за життя та ментальне здоров'я українських дітей, створення безпечного, здоров'язберігаючого освітнього середовища, сприятливого емоційно-психологічного клімату; вміння долати труднощі й швидко вирішувати проблемні ситуації; реалізовувати принцип міжпредметної інтеграції та застосовувати арттерапевтичні технології навчання, психокорекційні методики та оздоровчі техніки, ефективні форми і методи роботи при вивченні особливостей національної свідомості та характерології українського народу як головних ознак його національної культури.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у педагогічній діагностиці та внутрішньому моніторингу якості професійної підготовки майбутніх фахівців у закладі вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи : колективна монографія /за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 283с.
2. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навчально-методичний посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
3. The World Factbook. Country Comparisons – Death rate. Central Intelligence Agency. 2024. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/death-rate/country-comparison/> (дата звернення 11. 12. 2024).
4. Освіта переможців. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Docs%20Kampania%20Priyom%2024/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf> (дата звернення 11. 12. 2024).
5. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. 2023. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/661/692> (дата звернення 10. 11. 2024).
6. Сойчук Р. Л. Професійні вимоги до майбутнього викладача ЗВО у контексті європейських інтеграційних процесів / *Професійна підготовка майбутніх педагогів: теоретико-прикладний аспекти*: монографія / за наук. ред. Р. Л. Сойчук. Рівне : О. Зень, 2021. С. 7–39.
7. Сойчук Р. Л. *До проблеми формування в майбутніх учителів національної ідентичності в умовах відстоювання української державності. Професійний розвиток педагога*, 2022. С. 105–109.
8. Сорочинська Т. А. Особливості емоційно-ціннісного компонента громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи в сучасних умовах. *Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика: збірник матеріалів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2023. С.180–182.
9. Сорочинська Т. А., Костолович Т. В. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя до формування соціальної і здоров'язбережувальної компетентностей у закладі вищої педагогічної освіти. *Молодь і ринок*. №3 (223). 2024. С. 101–104.
10. Сорочинська Т. А., Синьчук О. М. Професійна підготовка сучасного вчителя до формування національної та громадянської ідентичності в закладі вищої педагогічної освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. № 214. 2024. С. 316–319.

REFERENCES:

1. Artterapiia i viina: konteksty i dosvid praktychnoi roboty : kolektyvna monohrafiia (2023) [Art therapy and war: contexts and experience of practical work: collective monograph] / za zah. red. N. Kalky, H. Odyntsovoi Lviv : LvDUVS, 283 p. (in Ukrainian)
2. Kalka N., Kovalchuk Z. (2020) Praktykum z art-terapii : navchalno-metodychnyi posibnyk [Art therapy practicum: a learning and methodological opportunity] Ch. 1. Lviv : LvDUVS, 232 p. (in Ukrainian)
3. Vsesvitnia knyha faktiv (2024). Country Comparisons. Death rate. Central Intelligence Agency [The World Factbook]. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/death-rate/country-comparison/> (data zvernennia 11. 12. 2024).
4. Osvita peremozhtsiv. Stratehichnyi plan diialnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2027 roku. [Education of winners. Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Docs%20Kampania%20Priyom%2024/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf> (data zvernennia 17. 12. 2024).
5. Pometun O. (2023) Navchannia istorii y hromadianskoi osvity yak chynnyk formuvannia natsionalnoi y hromadianskoi identychnosti uchniv v umovakh viiny [Teaching history and civic education as a factor in the formation of students' national and civic identity in wartime]. (in Ukrainian)
6. Soichuk R. L. (2021) Profesiini vymohy do maibutnoho vykladacha ZVO u konteksti yevropeiskykh intehratsiinykh protsesiv [Professional requirements for a future ZVO teacher in the context of European integration processes]. Rivne : O. Zen, S. 7–39. (in Ukrainian)
7. Soichuk R. L. (2022) Do problemy formuvannia v maibutnikh uchyteliv natsionalnoi identychnosti v umovakh vidstoiuvannia ukrainskoi derzhavnosti [To the problem of forming national identity in future teachers in the conditions of maintaining Ukrainian statehood]. Rivne, S. 105–109. (in Ukrainian)
8. Sorochynska T. A. (2023) Osoblyvosti emotsiino-tsinnisnoho komponenta hromadianskoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoï shkoly v suchasnykh umovakh [Features of the emotional and value component of the civic competence of a future primary school teacher in modern conditions]. Hlukhiv, S. 180–182. (in Ukrainian)
9. Sorochynska T. A., Kostolovych T. V. (2024) Profesiino-pedahohichna pidhotovka maibutnoho vchytelia do formuvannia sotsialnoi i zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti u zakladi vyshchoi pedahohichnoi osvity [Professional and pedagogical training of future teachers for the formation of social and health-preserving competencies in a higher pedagogical education institution]. *Molod i rynek*. № 3 (223). S. 101–104. (in Ukrainian)
10. Sorochynska T. A., Synchuk O. M. (2024) Profesiina pidhotovka suchasnoho vchytelia do formuvannia natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti v zakladi vyshchoi pedahohichnoi osvity [Professional training of a modern teacher for the formation of national and civic identity in an institution of higher education]. *Naukovi zapysky. Seriiia : Pedahohichni nauky*. № 214. S. 316–319. (in Ukrainian)

УДК 378.016.8:373.3011.3-051

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.10>

Тамара ШЕВЧУК

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028

ORCID: 0000-0003-4094-7744

Тетяна КОСТОЛОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028

ORCID: 0000-0001-5284-0296

Ольга ТКАЧУК

старший викладач кафедри теорії і методик початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028

ORCID: 0009-0006-3523-8328

Бібліографічний опис статті: Шевчук, Т., Костолович, Т., Ткачук, О. (2024). Особливості підготовки майбутніх учителів до розвитку креативного мовлення й мовленнєвої комунікації молодших школярів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 62–69, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.10>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МОВЛЕННЯ Й МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено проблемі фахової підготовки здобувачів вищої освіти у ЗВО в контексті освітніх реформ.

Мета статті – висвітлити особливості підготовки майбутніх учителів до розвитку креативного мовлення й мовленнєвої комунікації молодших школярів.

На основі аналізу науково-методичної літератури з проблеми дослідження охарактеризовано процес професійної підготовки майбутніх учителів до розвитку креативного мовлення та мовленнєвої комунікації учнів 1-4 класів під час освітньої діяльності як системний, послідовний і творчо спрямований, результатом якого є оволодіння ключовими та предметними компетентностями мовно-літературної освітньої галузі. Розкрито сутність понять «креативне мовлення» як властивість особистості, що вона набуває під час практичної творчої діяльності, і результатом якої є сформованість умінь продукувати нестандартні, нешаблонні власні висловлення; «розвивати креативне мовлення» – систематично цілеспрямовано, спеціально організовувати мовленнєву діяльність здобувачів, під час якої вони мають змогу набувати вмій та навичок створювати оригінальні тексти, реалізуючи креативні задуми, розвиваючи мовленнєву комунікацію, яку ми розуміємо як породження та інтерпретацію текстів, що мають динамічний характер: можуть змінюватися, доповнюватися під час їх обговорення.

Виокремлено три етапи формування креативного мовлення та мовленнєвої комунікації в здобувачів вищої освіти у процесі занять з дисциплін мовно-літературної освітньої галузі, а саме: мотиваційно-інформативний, імітаційно-евристичний, креативно-діяльнісний. Акцентовано увагу на застосуванні сучасних технологій навчання, що активно впроваджуються в освітній процес початкової школи. Готовність майбутніх педагогів початкової школи визначено за інтегративною ознакою творчої особистості вчителя, компонентами якої є його якісна теоретична та практична підготовленість як фахівця; позитивна мотивація до розвитку креативного мовлення й мовленнєвої комунікації молодших школярів; здатність до коригування власного досвіду застосовувати сучасні технології з врахуванням свого рівня розвитку креативного мовлення та мовленнєвої комунікації та рівня розвитку креативних можливостей молодших школярів.

Зазначено, що від компетентності, творчої активності вчителя залежить креативний розвиток учнів.

Ключові слова: фахова підготовка, креативне мовлення, мовленнєва комунікація, технологія, інтелект карти, блок схеми.

Tamara SHEVCHUK

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne State University of Humanities, Stepana Bandery str., 12, Rivne, Ukraine, 33028
ORCID: 0000-0003-4094-7744

Tatiana KOSTOLOVYCH

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne State University of Humanities, Stepana Bandery str., 12, Rivne, Ukraine, 33028
ORCID: 0000-0001-5284-0296

Olga TKACHUK

Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne State University of Humanities, Stepana Bandery str., 12, Rivne, Ukraine, 33028
ORCID: 0009-0006-3523-8328

To cite this article: Shevchuk, T., Kostolovych, T., Tkachuk, O. (2024). Osoblyvosti pidhotovky maibutnix uchyteliv do rozvytku kreatyvnoho movlennia y movlennievoi komunikatsii molodshykh shkoliariv [Features of training future primary school teachers for the formation of creative speech and speech communication of junior schoolchildren]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 62–69, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.10>

FEATURES OF TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE FORMATION OF CREATIVE SPEECH AND SPEECH COMMUNICATION OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

The article is devoted to the problem of professional training of higher education students in higher education institutions in the context of educational reforms.

The purpose of the article is to highlight the features of training future teachers to develop creative speech and speech communication of younger schoolchildren.

Based on the analysis of scientific and methodological literature on the research problem, the process of professional training of future teachers to develop creative speech and speech communication of students in grades 1-4 during educational activities is characterized as systematic, consistent and creatively directed, the result of which is the mastery of key and subject competencies of the language and literary educational field. The essence of the concepts of «creative speech» is revealed as a property of the personality that it acquires during practical creative activity, and the result of which is the formation of the skills to produce non-standard own expressions; «to develop creative speech» – systematically, purposefully, specially organize the speech activity of applicants, during which they have the opportunity to acquire the skills and abilities to create original texts, implementing creative ideas, developing speech communication, which we understand as the generation and interpretation of texts that are dynamic in nature: they can change, be supplemented during their discussion.

Three stages of the formation of creative speech and speech communication in applicants for higher education in the process of classes in the disciplines of the language and literary educational field are distinguished, namely: motivational-informative, – imitation-heuristic, creative-activity. Attention is focused on the application of modern learning technologies that are actively introduced into the educational process of primary school. The readiness of future primary school teachers is determined by the integrative characteristic of the teacher's creative personality, the components of which are his qualitative theoretical and practical training as a specialist; positive motivation for the development of creative speech and speech communication of younger schoolchildren; the ability to adjust one's own experience to apply modern technologies, taking into account one's level of development of creative speech and speech communication and the level of development of creative opportunities of younger schoolchildren.

It is noted that the creative development of students depends on the competence and creative activity of the teacher.

Key words: professional training, creative speech, speech communication, technology, intelligence maps, block diagram.

Актуальність проблеми. У Законі «Про повну загальну середню освіту» «кожному учневі гарантовано право на здобуття повної загальної середньої освіти державною мовою в державних, комунальних і корпоративних закладах освіти,

що забезпечують шляхом організації викладання всіх навчальних предметів (інтегрованих курсів) державною мовою» (Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy, 2024). Виконання цієї статті (5, пункт 2) передбачає якісну фахову підготовку

майбутніх учителів початкових класів, що гарантує учням 1–4 класів якісне засвоєння змісту всіх навчальних предметів, зокрема й сукупності мовних знань у процесі вивчення дисциплін мовно-літературної освітньої галузі, які забезпечать сформованість мовленнєвих умінь і навичок у молодших школярів, необхідних їм упродовж усього життя, – а це є завданням ключових компетентностей НУШ – вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною, якщо вона відмінна від державної (*Derzhavnyi standart rochatkovoї osvity*, 2018).

Важливість проблеми розвитку креативного мовлення та мовленнєвої комунікації в здобувачів початкової освіти зумовлює необхідність сформованості навичок креативності у майбутніх учителів початкової школи, адже від їхньої компетентності, творчої активності залежить креативний розвиток учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Креативність, креативне мовлення, креативні здібності були предметом дослідження вітчизняних вчених Корольової Л., Клименка В., Костюка Г., Моляко В., Павленко В., Роменця В., Сисоєвої С. тощо. Висвітленню педагогічних аспектів формування креативного (*творчого*) мовлення та мислення здобувачів початкової освіти присвячені розвідки Воробйової Т., Кульчицької Т., Павленко В., Савченко В. тощо; дидактико-методичних – Артемової О., Антонової О., Вашуленка О., Воєводського О., Подоляничук О. тощо.

Мета дослідження: висвітлити особливості підготовки майбутніх учителів до розвитку креативного мовлення й мовленнєвої комунікації молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне із основних завдань фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи – формування готовності до розвитку мовлення та мовленнєвої комунікації учнів початкових класів на основі інтегрованих системного, компетентнісного й діяльнісного підходів; опанування фаховими компетентностями. Процес професійної підготовки майбутніх учителів до розвитку креативного мовлення та мовленнєвої комунікації учнів 1–4 класів під час освітньої діяльності – системний, послідовний і творчо спрямований, результатом якого є оволодіння ключовими та предметними компетентностями мовно-літературної освітньої галузі.

Термін «креативне мовлення» означає власність особистості, що вона набуває під час практичної творчої діяльності, і підсумком якої є сформованість умінь продукувати нестандартні, нешаблонні, власні висловлення (розповіді, оповідання, казки, фантастичні історії тощо), побудовані на захопливих сюжетах з використанням засобів образної лексики, в основі яких – події, власні відчуття, пережите тощо, тобто власний досвід (Pavlenko, 2016).

Розвивати креативне мовлення – це значить систематично цілеспрямовано, спеціально організовувати мовленнєву діяльність здобувачів, під час якої вони мають змогу набувати умінь та навичок створювати оригінальні тексти, реалізуючи креативні задуми, розвиваючи мовленнєву комунікацію, яку ми розуміємо як породження та інтерпретацію текстів, що мають динамічний характер: можуть змінюватися, доповнюватися під час обговорення на уроці чи занятті (Oliinyk, 2016).

У процесі занять з дисциплін мовно-літературної освітньої галузі здобувачів вищої освіти розвиток креативного мовлення та мовленнєвої комунікації здійснюємо поетапно:

1. Перший етап – це *мотиваційно-інформаційний*. Уся наша робота на цьому етапі була спрямована на розвиток у студентів мотивації до вироблення навичок креативного мовлення й мовленнєвої комунікації та ознайомлення з теорією креативності, її методологією; аналіз Типових освітніх програм НУШ (*Typovi osvıtni prohramy*, 2019) з метою з'ясування, якими уміньми й навичками повинні володіти молодші школярі; створення вмотивованої творчої освітньої діяльності, у процесі якої відбувається дослідження пізнавальних інтересів учнів, дидактичного матеріалу для уроків української мови та читання, на яких передбачається виконання завдань і вправ для визначення значень слів, збагачення словника образною лексикою, складання творчо-логічних, завершено-стилістичних учнівських висловлювань, коментування застосованих виражальних засобів в них; під час обговорення способів розвитку креативного мовлення учнів початкової школи акцентування уваги на практичному смислому спрямуванні набуття учнями навичок креативного мовлення та мовленнєвої комунікації, продукуванні текстів різних за типами та видами, отриманні власного досвіду

під час творчої діяльності, розвитку мислення, уяви, креативних здатностей молодших школярів, збагаченні їхнього словника образною лексикою, формуванні умінь самостійно обирати оригінальні й ефективні способи розв'язання мовних завдань, створювати нові сюжети для висловлювань, вміти доповнити їх елементами новизни, порівняти авторський текст з реальністю, описувати чи усно висловлюватися про побачене або почуте, використовуючи образні слова, вирази тощо, розвивати вміння бачити й передавати власні думки й відчуття, емоції за допомогою слова. Майбутні вчителі повинні зрозуміти, що підґрунтям розвитку креативного мовлення та мовленнєвої комунікації учнів початкових класів є формування креативних міркувань, на основі знань, набутих раніше, наприклад, в попередньому класі, досвіду творчої діяльності школярів. Виконання на уроках української мови вправ і завдань, що потребують креативності, продукування власних творів (усних і письмових), зумовлює ефективне вироблення не тільки текстологічних, а й творчих навичок учнів. Якість сформованості креативного мовлення та мовленнєвої комунікації не можна визначити за кількістю виконаних учнями вправ та завдань на уроці, отриманих високих балів чи досягнень високих рівнів, вона залежить від створення спеціальних ситуацій, у яких би учні невимушено висловлювали власні думки, нові ідеї тощо.

2. Другий етап – *імітаційно-евристичний*. Метою освітньої діяльності на цьому етапі було формування та вдосконалення креативного мовлення та мовленнєвої комунікації студентів, а саме: вміння добирати текстовий матеріал, аналізувати та узагальнювати його, систематизувати приклади, komponувати частини тексту, розширювати та звужувати його зміст, працювати з інтелект-картами й блок-схемами, за якими вміти будувати як усні, так і письмові монологічні та діалогічні тексти.

На практичних заняттях з дисципліни мовно-літературної освітньої галузі для формування зазначених навичок майбутніх учителів початкових класів, застосовуючи досвід британського психолога Тоні Бюзен, практикували складання блоків-схем, які об'єднували в одну інтелект-карту, значення якої в процесі навчання полягало у виробленні умінь опрацювання та перекодування інформації, що, на

думку Гриненка І. (Hrynenko, 2006), Чередніченко Г. (Cherednichenko, 2003), є ключовими у креативній освітній діяльності. Креативність у цьому випадку пов'язана із пошуком дієвих кодових систем, які корисно застосувати до виучуваної інформації і за допомогою яких можна демонструвати головну думку тексту, ключові змістові лінії та взаємозв'язки, що існують між ними. Наприклад, знайомимо студентів зі змістом тексту «Казка про друга» Чумарної М., після чого, працюючи у невеликих групах вони будують блок-схеми для створення спочатку двох монологів: перший – *Комп'ютик був справжнім другом хлопчикові*; другий – *Сашко був справжнім другом хлопчикові*, а пізніше – діалогу *Хто був справжнім другом хлопчикові?* І монологи, і діалог створюють, аналізуючи текст, свої висновки підтверджуючи обґрунтованими аргументами. Під кожним із зазначених загальних питань у прямокутниках, розміщених стовпчиком, записуємо аргументи. Для першого діалогу (*Комп'ютик був справжнім другом хлопчикові*), наприклад, такі: 1) разом проводили час: грали в гру «Космічна подорож»; 2) Комп'ютик розповів хлопчикові про планету Тайн; 3) разом подорожували світом; 4) обом було цікаво під час подорожі, вони насолоджувалися красою планети. Для другого монологу (*Сашко був справжнім другом хлопчикові*): 1) разом рибалили; 2) каталися на човні; 3) пірнали в річці; 4) Сашко допомагав хлопчикові розв'язувати завдання з математики; 5) Сашко умів слухати і цікаво розповідати. Далі студенти (представники від кожної групи) виголошують складені монологи і всі разом обговорюють доцільність аргументів, аналізують вживання слів чи словосполучень, їх образність тощо. Для створення діалогу блок-схеми двох монологів об'єднуємо в одну інтелект-карту й майбутні вчителі демонструють складений діалог, стежачи за послідовністю вираження думок та правильністю мовлення. Наступним завданням для однієї групи було інсценізувати уривок казки, використовуючи матеріал створеного діалогу, а для другої – відтворити уривок тексту через пантоміму, зобразивши яскравий образ того чи іншого героя, показавши його переживання невербальним способом. Зазначені завдання, виконані на основі складання інтелект-карти мали за мету креативно репрезентувати зміст казки.

З технологією складання інтелект карт тісно пов'язані методи АБРеСа й концепта, за допомогою яких можна творчо передати зміст тексту, креативно продемонструвати втілення в текст певних смислових ідей.

Абревіація АБРеС розшифровується за складами, з яких вона утворена: Аб – абзац, РЕ – речення, С – слово. Сутність цього методу полягає у згортанні тексту від абзацу до слова. Наведемо приклад роботи над змістом розповіді «Дві колони Божої матері» (за В. Голубєвим, О. Данилюк) із книги «Рівне – місто моє».

Складаємо абзац із трьох речень, у якому лаконічно розкриваємо смисл тексту:

Колону Божої Матері, що біля Свято-Воскресенського собору, встановили у Рівному 1770 року. Тоді в місті трапилася велика біда. Із Західної Європи на схід швидко поширювалася страшна епідемія чуми.

2. Двома реченнями згортаємо інформацію про розвиток наступної дії тексту.

Через сімдесят п'ять років до Рівного прийшла епідемія холери. Рівняни вирішили відреставрувати статую Заступниці – і пошесть відступила.

3. Одним словом передаємо смислову ідею тексту – *Берегиня*.

Опорою для такої роботи над цим текстом була попередньо складена інтелект-карта.

Якщо метою методу АБРеС було згортання змісту тексту, то мета концепту, навпаки, – його розгортання. Метод концепту схожий на сенкан (синквейн) – складання неримованого віршу на п'ять рядків, й синонімічний до прийомів даймонд та діаманта – подання інформації в неримованих віршованих семи рядках. Термін «концепт» – музичний, позначає твір, що виконується сімома голосами чи на семи інструментах, тому, виходячи зі значення слова, треба визначити сім інформаційних рядків тексту.

1 рядок – одне слово, як правило, *іменник*, яким зазначаємо ідею тексту;

2 рядок – два слова – *прикметник + прислівник* (акцентуємо на властивостях досліджуваної дії чи явища);

3 рядок – три дієслова-синоніми, що стосуються дії як результату явища, зазначеного у першому рядку);

4 рядок – чотири дієслова, які б продемонстрували розв'язання проблеми;

5 рядок – два речення, у яких підмет першого стосується іменника першого рядка,

а підмет другого – одного з іменників сьомого рядка.

6 рядок – фраза, що узагальнює проблеми, висвітлені в тексті;

7 рядок – синонімічні іменники, якими підкреслити значимість об'єкта дослідження.

Продемонструємо розгортання інформації на прикладі тексту «Дві колони Божої матері»):
Епідемія.

2. Жахлива, страшно.

3. Повмирили, згинули, пропали.

4. Реставрували, воскресили, встановили, відновили.

5. Швидко поширювалася епідемія чуми. Захисниця міста, статуя Божої Матері, береже рівнян від всіх бід.

6. Щовечора біля статуї Божої Матері запалюють вогні ліхтарів, світло яких вселяє надію, що, навіть у найтемніші часи, життя непереможне.

7. Статуя Божої Матері – берегиня, захисниця, Мадонна.

Така робота дозволяє студентам зосередитися на ключових поняттях та змісті тексту, розвиває не тільки креативне мовлення, але й творчі здібності студентів, стимулює бажання творити тексти нового змісту, висловлювати нові ідеї.

Крім вищезазначених технологій формування креативного мовлення та мовленнєвої комунікації, застосовували такі методи: картографування тексту (навчали студентів графічно систематизувати текст, знаходити внутрішні логічні зв'язки між окремими текстовими частинами, подіями, явищами тощо, озвучувати текст за графічною його організацією); кластер (на основі графічної організації текстового матеріалу досліджували сюжетні лінії тексту); 6W (будували взаємопов'язані питання для аналізу тексту, звертали увагу на способи опису образу персонажу чи дії, події тощо, над якими раніше не задумувалися); РОФТ (застосовували комунікативні уміння та навички під час аналізу текстів, а також у реальних ситуаціях, пов'язаних із життям студентів й співзвучними з досліджуванним текстом).

3 етап – *креативно-діяльнісний*. Освітня діяльність студентів на цьому етапі щодо розвитку креативного мовлення та мовленнєвої комунікації ґрунтувалася на активних самостійних діях здобувачів вищої освіти, а саме: написанні

власних текстів, обґрунтуванні висловлених в них думок та нових ідей, порівнянні авторського змісту з власне створеним і реальністю; розповідь про пережите, події, свідками яких були, тощо. Майбутнім учителям було надано свободу вибору тем, форм, зображально-виражальних засобів під час творення текстів, оптимальних та оригінальних способів виконання вправ та розв'язання креативних завдань.

Плануючи роботу на практичних заняттях, ми враховували те, що підґрунтя діяльності кожної особистості – це репродуктивна та продуктивна дія. В основі репродуктивної дії – пам'ять, тобто людина повторює або відтворює те, що їй відомо, традиційне, усталене, а продуктивна дія передбачає креативність, результатом якої є створення чогось нового, індивідуального, властивого окремим особистостям, але не можливе створення нового без знання, опори на традиційне, тому для занять ми використовували і частково творчі вправи та завдання, і творчі. Головним у нашій діяльності було інтегрування програмового лінгвістичного матеріалу й спеціально створеної системи частково творчих та творчих вправ і завдань, які реалізовували, застосовуючи креативні методи та прийоми. Серед найбільш дієвих а) проблемний метод, за допомогою якого створювали проблемні ситуації, під час розв'язання яких формували творчі потреби студентів, спрямовували їх на обмірковування суперечливих дій, подій, явищ тощо в реальних мовленнєвих умовах; б) комплекс оперативних методів, що сприяли висловленню ідей, до яких зараховували прийоми для розвитку креативного мислення, що використовували для демонстрування явищ чи подій з різних боків, а студенти повинні були осмислити та усвідомити їх неоднозначність («Шість капелюхів мислення»), для формулювання та обґрунту-

вання власних ідей («Банк ідей»); для словесного вираження своїх уявлень через виконання творчих завдань після прочитаних текстів, коли студенти були під враженнями від подій, вчинків героїв тощо і проявляли певні емоції («Біном фантазії», «Пошук фантастичних гіпотез»); в) розвивальні методи, за допомогою яких розвивали пошукові, аналітичні здатності здобувачів вищої освіти («Асоціативний куш», «Снігова куля»); г) комунікативний метод, метою застосування якого було залучення студентів до продуктивної креативно-мовленнєвої діяльності у процесі виконання творчих завдань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, зміст підготовки здобувачів вищої освіти до розвитку креативного мовлення й мовленнєвої комунікації молодших школярів полягає в оволодінні ними знаннями, уміннями й навичками, які сприятимуть успішній фаховій діяльності. Готовність майбутніх педагогів початкової школи визначаємо за інтегративною ознакою творчої особистості вчителя, компонентами якої є його якісна теоретична та практична підготовленість як фахівця; позитивна мотивація до розвитку креативного мовлення й мовленнєвої комунікації молодших школярів; здатність до коригування власного досвіду використовувати форми, методи, прийоми з врахуванням свого рівня розвитку креативного мовлення та мовленнєвої комунікації та рівня розвитку креативних можливостей молодших школярів.

Проаналізовані аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи не вичерпують всіх питань окресленої проблеми. Подальше дослідження зосередимо на створенні системи умов методичної підготовки здобувачів вищої освіти до розвитку креативного мовлення й мовленнєвої комунікації учнів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар Ю. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих умінь молодших школярів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 1(17), 2022. С. 166–182.
2. Гриненко І. В. Технологія креативного багаторівневого кодування інформації та застосування її у навчанні студентів гуманітарного профілю. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*, №4, 2006. С. 211–217.
3. Губенко О. В. Інтегративний підхід до вивчення і розвитку творчих здібностей школярів : метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 161 с.
4. Державний стандарт початкової освіти. *Учитель початкової школи*. 2018. № 4. С. 40–42.
5. Дімітрова-Бурлаєнко С. Д. Генеза поняття «креативна компетентність» у контексті психолого-педагогічних досліджень. *Збірник наукових праць. Педагогіка та психологія*. Вип. 58. Харків, 2017. 58. С. 3–14.

6. Дубяга С. М., Шевченко Ю. М., Фефілова Т. В. Розвиток творчих здібностей майбутнього вчителя початкової школи у процесі навчання у ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1 (35), 2014. С. 309–317.
7. Олійник О. В. Структура і критерії готовності майбутніх учителів початкової школи до формування конструктивних умінь молодших школярів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, Т. 3, 2016. С. 74. 81–84.
8. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. Креативна педагогіка: *наук.-метод. журн. нал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся»*. Житомир, Вип. 11, 2016. С. 120–131.
9. Про повну загальну середню освіту : Закон України 16.01.2020 р. No 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-2010> (дата звернення: 14.12. 2024).
10. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180815.pdf> (дата звернення: 22.12.2024).
11. Роєнко Л. Підготовка вчителя до розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів. *Збірник наукових праць. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Вип. 2, 2019. С. 128–132.
12. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ : Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.
13. Турбар Т. В., Пасько, Т. Ю. Особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія та практика*, (3), 2023. С. 103–108.
14. Чердніченко Г. А. Основні методи розвитку творчих здібностей студентів. *Наука і сучасність. Серія «Педагогічні та історичні науки» : збірн. наук. праць*. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Ін-т змісту і методів навчання: Логос. Т. 42, 2003. С. 114–121.
15. Шикір Юлія. Метод «Шість капелюхів мислення»: історія, сутність, переваги. *Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства* : збірн. наук. праць. Вип. 2. Житомир : ФО-П Левковець Н. М., 2020. С. 162–167.

REFERENCES:

1. Bondar Yu. (2022) Osoblyvosti pidhotovky maibutnix uchyteliv pochatkovoї shkoly do formuvannia tvorchykh umin molodshykh shkoliariv [Peculiarities of training future primary school teachers to form creative skills of younger schoolchildren]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty*, 1(17), 2022. P. 166–182. p. (in Ukrainian)
2. Hrynenko I. (2006) Tekhnolohiia kreatyvnoho bahatorivnevoho koduvannia informatsii ta zastosuvannia yii u navchanni studentiv humanitarnoho profilii [Technology of creative multi-level coding of information and its application in teaching students of the humanities]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka. Seriya: Pedahohika*, № 4, 2006. P. 211–217. (in Ukrainian)
3. Hubenko O. (2020) Intehrativnyi pidkhid do vyvchennia i rozvytku tvorchykh zdibnostei shkoliariv: metod. posib [Integrative approach to the study and development of creative abilities of schoolchildren: methodical manual]. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo», 2020. 161 p. (in Ukrainian)
4. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity (2018) [State standard of primary education. Primary school teacher]. *Uchytel pochatkovoї shkoly*. 2018. № 4. P. 40–42. (in Ukrainian)
5. Dimitrova-Burlaienko S. (2017) Geneza poniattia «kreatyvna kompetentnist» u konteksti psykhologo-pedahohichnykh doslidzhen [Genesis of the concept of «creative competence» in the context of psychological and pedagogical research]. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohika ta psykholohiia*. Vyp. 58. Kharkiv, 2017. 58. P. 3–14. (in Ukrainian)
6. Dubiaha S., Shevchenko Yu., Fefilova T. (2014) Rozvytok tvorchykh zdibnostei maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly u protsesi navchannia u VNZ [Development of creative abilities of a future primary school teacher in the process of studying at a university]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 1 (35), 2014. P. 309–317. (in Ukrainian)
7. Oliinyk O. V. (2016). Struktura i kryteri hotovnosti maibutnix uchyteliv pochatkovoї shkoly do formuvannia konstruktyvnykh umin molodshykh shkoliariv [Structure and criteria of readiness of future primary school teachers for the formation of constructive skills of younger schoolchildren]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky»*. Т. 3, 2016. P. 74, 81–84. (in Ukrainian)
8. Pavlenko V. (2016) Kreatyvnist: sutnisna kharakterystyka poniattia [Creativity: essential characteristics of the concept. Creative pedagogy: scientific-methodical]. *Kreatyvna pedahohika : nauk.-metod. zhurnal. Akademiia mizhnarodnoho spivrobitnytstva z kreatyvnoi pedahohiky «Polissia»*. Zhytomyr, Vyp. 11, 2016. P. 120 –131. (in Ukrainian)
9. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy (2024) [On complete general secondary education: Law of Ukraine]. 16.01.2020 r. No 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-2010> (data zvernennia: 14.12.2024). (in Ukrainian)

10. Profesiyni standart (2024) «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Professional standard «Primary school teacher of a general secondary education institution»]. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180815.pdf> (data zvernennia: 22.12.2024). (in Ukrainian)
11. Roienko L. (2019) Pidhotovka vchytelia do rozvytku literaturno-tvorchykh zdibnosti molodshykh shkolariv [*Teacher training for the development of literary and creative abilities of younger schoolchildren*]. Zbirnyk naukovykh prats. Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly. Vyp. 2, 2019. P. 128–132. (in Ukrainian)
12. Typovi osvichni prohramy (2019) dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: 1–2 ta 3–4 klasy [Typical educational programs for secondary education institutions: 1–2 and 3–4 grades]. Kyiv : Vydavnytstvo «Svitoch», 2019. 336 p. (in Ukrainian)
13. Turbar T., Pasko, T. (2023) Osoblyvosti rozvytku tvorchykh zdibnosti molodshykh shkolariv [Features of the development of creative abilities of younger schoolchildren]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka*, (3), 2023. P. 103–108. (in Ukrainian)
14. Cherednichenko H. (2003) Osnovni metody rozvytku tvorchykh zdibnosti studentiv [Basic methods of developing students' creative abilities. Science and modernity. Series «Pedagogical and historical sciences»]. *Nauka i suchasnist. Seriiia «Pedahohichni ta istorychni nauky»* : zbirn. nauk. prats. Natsionalnyi pedahohichni un-t im. M. P. Drahomanova. In-t zmistu i metodiv navchannia: Lohos. T. 42. 2003. P. 114–121. (in Ukrainian)
15. Shykir Y. (2020) Metod «Shist kapeliukhiv myslennia»: istoriia, sutnist, perevahy [The method «Six Thinking Hats»: history, essence, advantages]. *Kreatyvni osobystosti yak faktor innovatsiinoho rozvytku suspilstva* : zbirn. nauk. prats. Vyp. 2. Zhytomyr: FO-P Levkovets N. M., 2020. P. 162–167. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

UDC 81'1:[37.013:629.7]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.11>

Nadiia MARTYNNENKO

Philosophy Doctor in Pedagogics, Associate Professor at the Professional and Aviation Language Training Department, Ukrainian State Flight Academy, Stepana Chobanu str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25005

ORCID: 0000-0002-5695-4685

Liliia ZELENSKA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Professional and Aviation Language Training Department, Ukrainian State Flight Academy, Stepana Chobanu str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25005

ORCID: 0000-0003-4051-2011

Svitlana TYMCHENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Professional and Aviation Language Training Department, Ukrainian State Flight Academy, Stepana Chobanu str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25005

ORCID: 0000-0001-8627-1220

To cite this article: Martynenko, N., Zelenska, L., Tymchenko, S. (2024). Mizhkulturna komunikatsiia u protsesi profesiinoi movnoi pidhotovky: vyklyky ta mozhlyvosti dlia aviatsiinykh fakhivtsiv [Intercultural communication in the process of professional language training: challenges and opportunities for aviation specialists]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 70–76, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.11>

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL LANGUAGE TRAINING: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR AVIATION SPECIALISTS

The relevance of the selected aspect of the research has been determined by the requirements for changes in aviation industry, which involves constant intercultural interaction, as pilots constantly cross borders and encounter different cultures. Even at the ground handling level, international terminology is used, and the diversity of passengers requires an understanding of cultural nuances from all participants in the aviation process. Language barriers can significantly complicate communication between aviation specialists. Having good knowledge of English, which is considered to be one of the international languages of aviation, specialists may still encounter different accents and dialects that make it difficult for other people to understand, specific terminology, and incorrect use of language constructions. Misunderstandings between pilots and controllers can lead to critical situations. Therefore, higher education establishments are aimed at developing future aviation specialists' language competence and intercultural communication skills.

The peculiarities of intercultural communication' use by future aviation specialists in professional environment have been analyzed in the research. It has been determined that professional language training in educational institutions can be implemented involving innovative pedagogical technologies and methods. The paper considers the most popular of them, namely: digital technologies (virtual reality technologies, online platforms, social networks), intercultural training, cultural and communicative approaches. Owing to interactive computer technologies, modern aviation educational institutions provide future specialists with the most comfortable conditions for training. High school teachers constantly improve their language teaching methods using modern technologies and recommending future aviation specialists additional online courses. It goes without saying that relevant higher educational establishments need to pay attention to organizing online courses in Aviation English that meet international standards.

The article draws balanced conclusions. It is emphasized that today's world requires specialists with professional knowledge and the ability to adapt to changes and solve complex tasks quickly. This involves aviation sphere, where

people from different countries work together. Therefore, future aviation specialists must develop critical thinking skills to analyze situations, make decisions and communicate effectively with colleagues from other countries.

Key words: aviation safety, digital technologies, foreign language, intercultural competence, language barrier.

Надія МАРТИНЕНКО

доктор філософії, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Українська державна льотна академія, вул. Степана Чобану, 1, м. Кропивницький, Україна, 25005

ORCID: 0000-0002-5695-4685

Лілія ЗЕЛЕНСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Українська державна льотна академія, вул. Степана Чобану, 1, м. Кропивницький, Україна, 25005

ORCID: 0000-0003-4051-2011

Світлана ТИМЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Українська державна льотна академія, вул. Степана Чобану, 1, м. Кропивницький, Україна, 25005

ORCID: 0000-0001-8627-1220

Бібліографічний опис статті: Мартиненко, Н., Зеленська, Л., Тимченко, С. (2024). Міжкультурна комунікація у процесі професійної мовної підготовки: виклики та можливості для авіаційних фахівців. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 70–76, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.11>

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ

Актуальність обраного аспекту дослідження детермінована вимогами на зміни в авіаційній галузі, що передбачає сталу міжкультурну взаємодію, оскільки пілоти постійно перетинають кордони і стикаються з різними культурами. Навіть наземне обслуговування вимагає використання міжнародної термінології, а культурна і мовна різноманітність пасажирів потребує від усіх учасників авіаційного процесу розуміння культурних нюансів. Мовні бар'єри можуть істотно ускладнити спілкування між авіаційними фахівцями. Маючи гарні знання з англійської мови, яка є міжнародною мовою авіації, фахівці можуть стикатися з різними акцентами та діалектами, що ускладнюють розуміння інших людей, специфічною термінологією, неправильним вживанням мовних конструкцій. Непорозуміння між пілоти й диспетчерами може призвести до критичних ситуацій. Тому перед закладами вищої освіти постає завдання розвинути в майбутніх фахівців ініомовну компетентність та навички міжкультурної комунікації.

У дослідженні проаналізовано особливості міжкультурної комунікації майбутніх авіаційних спеціалістів у професійному середовищі. З'ясовано, що професійну ініомовну підготовку в закладах освіти можна реалізувати лише завдяки використанню інноваційних педагогічних технологій, зокрема цифрових технологій (технології віртуальної реальності, онлайн-платформи, соціальні мережі), міжкультурних тренінгів, культурно-комунікативного підходу. Завдяки інтерактивним комп'ютерним технологіям сучасні заклади вищої освіти авіаційного профілю забезпечують майбутнім фахівцям максимально комфортні умови для навчання. Безперечним є той факт, що викладачі, які готують майбутніх авіафахівців, мають постійно вдосконалювати методи викладання мов з використанням сучасних технологій, та рекомендувати здобувачам освіти додаткові онлайн-курси, які відповідають міжнародним стандартам.

У статті зроблені виважені висновки. Акцентовано, що сьогоденний світ вимагає від фахівців не лише професійних знань, а й уміння швидко адаптуватися до змін та вирішувати складні завдання. Тому важливо розвивати в майбутніх авіаційних фахівців критичне мислення, яке вкрай необхідне для аналізу ситуацій, прийняття рішень та ефективного спілкування з колегами з інших країн.

Ключові слова: безпека в авіації, цифрові технології, іноземна мова, міжкультурна компетентність, мовний бар'єр.

Statement and substantiation of the problem relevance. In the modern aviation industry, effective intercultural communication is a critically important component of professional activity. Avi-

ation specialists' mastery of professional communication techniques significantly influences flight safety and passengers' life. The aviation sector has an intercultural nature, so misunderstandings

can happen not only during interactions between colleagues, but also when there is communication with the representatives of different cultures. The main reason for difficulties in such communication is often a mismatch of behavioral expectations. When one of the parties expects a certain reaction, and it does not happen, false conclusions about the cultural level of the interlocutor may arise. Aviation higher educational establishments face the task of providing proper training of competent specialists who will be able to work in multicultural teams, understand and interact with all participants in the communication process, and also make effective collective decisions in a limited period of time.

Analysis of current research. A. Monteiro examined cultural factors associated with international radiotelephony communication, as well as pilots' and air traffic controllers' perceptions of aviation safety risks (Monteiro, A., 2018). Since English is the language of communication in aviation, it is essential for pilots to possess not only linguistic skills but also an understanding of cultural nuances. Research by M. Groppe and I. Brock revealed that the majority of pilots are non-native English speakers, which creates communication challenges and leads to acculturative stress (Groppe, M., Brock, I., 2022). This highlights the importance of incorporating elements of intercultural communication into pilot training programs to prepare them to work in different cultural environments.

Preparation for intercultural interaction is a complex process that requires future specialists to continuously develop their communication skills, deepen their language proficiency, and gain a profound understanding of cultural specifics to achieve mutual understanding and effective collaboration.

During the study of the peculiarities of learning English by future aviation specialists L. Herasymentko, S. Muravska and N. Martynenko identified several difficulties that students face in the process of communication, in particular an insufficient level of aviation terminology knowledge, low motivation, weak grammar skills, a limited vocabulary, uneven participation in discussions and fear of making mistakes (Herasymentko, L., Muravska, S., Lomakina, M., Martynenko, N., Mazurenko, I., 2021). M. Hlukhovska explored modern pedagogical technologies used to engage future aviation specialists in the aviation industry to study foreign language and intercultural skills (Hlukhovska, M. S., 2024).

Therefore, **the purpose of the article** is to analyze the impact of intercultural communication on cooperation between aviation specialists from different countries and to identify language barriers, cultural differences and research their impact on flight safety and work efficiency. The object of the research is intercultural communication in the aviation industry, and the subject of the research is the impact of language barriers and cultural differences on the cooperation of aviation specialists and flight safety.

Presentation of the main research material with justification of the obtained scientific results. The professional training of future aviation specialists is one of the key components of the aviation industry, which is characterized by numerous risks. Timely identification of these risks helps to prevent aviation emergencies and disasters. An important component of flight safety is precisely the effective organization of the educational environment in aviation higher educational establishments, which plays a key role in the formation of professional competence of future specialists. According to international standards (ICAO), all pilots and controllers are required to follow certain communication rules. This is necessary to ensure flight safety and efficient operation in the global aviation system. That is why they undergo special training in Aviation English (Borowska, A. P., Simon, T., 2023). In its turn, language is closely related to culture and it is one of the key factors in the problems that arise during the intercultural interaction of aviation specialists. Disbelief, misunderstandings, communication errors, stress and lack of unity often reduce crew effectiveness. Research by A. Pacheco, referring to the EVA Flight BR015 incident, highlights the critical relationship between intercultural communication and professional language training in the aviation industry. A case of in-flight misunderstanding illustrates the challenges faced by pilots and air traffic controllers when it comes to language barriers, especially in the case of untrained English speakers (Pacheco, A., 2018). This indicates gaps in curricula that should include intercultural communication strategies, enabling those aviation specialists can effectively collaborate with diverse teams.

The aviation industry has an intercultural nature, as pilots operate in the airspace of other countries, carrying out passenger and cargo transportation worldwide. Even when working in their own country, air traffic controllers, aircraft maintenance

engineers and ground staff use terminology that is applied in different parts of the world. Aviation involves a wide range of cultural interactions, and misunderstandings can arise not only during direct interrelations between professionals but also during contact with representatives of other cultures.

The professional language training of future aviation specialists is an important task that can be implemented through the application of modern psychological and pedagogical technologies (see table).

Considering online platforms for language learning separately, it is worth highlighting among them the following: Duolingo, Rosetta Stone and Babbel. These services offer specialized foreign language courses that allow future aviation specialists not only to master the language, but also to gain knowledge about the cultural aspects of the aviation sphere. These platforms provide access to a variety of interactive exercises, tasks and allow students to communicate with native speakers from different countries, which contributes to the development of intercultural communication. The introduction of the Quizlet mobile application into the educational process opens up new opportunities for studying aviation terminology. This tool allows you to make learning more effective, interactive and mobile. Thanks to Quizlet, future aviation specialists can easily learn new material, increase

their motivation to learn languages, and achieve better academic results.

Social networks, such as Facebook, Twitter, Instagram, etc., also play an important role in building intercultural tolerance, allowing users to communicate with people from all over the world, exchange thoughts, experiences and impressions. However, the use of online platforms and social networks for the development of future aviation specialists' intercultural competence has certain challenges. It is important to choose reliable sources of information, check their credibility, and be mindful of issues of privacy, security, and compliance with the rules of conduct in the online environment.

Digital technologies are actively integrated into the educational process of aviation higher educational establishments. The necessity to improve the methods of language training for students of higher educational establishments in a digital format arises due to the fact that most of the critical errors which lead to tragic consequences are related to communication difficulties between pilots, controllers and aircraft maintenance specialists (Hurska, O., Tereminko, L., Budko, L., 2023).

Within the framework of professional disciplines, namely the English language, relevant areas of study are: strengthening the formation of

Table 1

Psychological and pedagogical technologies for the formation of intercultural competence of future specialists in the aviation industry

Technology	Description
Cultural-communicative approach	An effective tool for forming a high level of intercultural tolerance of future aviation specialists. An important component of training is the development of practical intercultural communication skills. With the help of role-playing games, joint projects and other interactive forms of learning, students of higher educational establishments can practice their language skills and improve their ability to interact with representatives of different cultures.
Online platforms and social networks	These tools are a valuable addition to the training of future aviation specialists. They provide the opportunity to practice the language in real-life situations, communicate with native speakers, and access a variety of aviation and cultural related materials.
Virtual reality (VR) technologies	VR has become an important tool for preparing future aviation specialists for intercultural interaction. The main advantage of these technologies is the possibility of immersion in virtual cultural environments, conducting virtual negotiations and solving conflict situations related to aviation procedures. This technology provides an opportunity for future aviation specialists to gain practical experience of interacting with representatives of other cultures without leaving the boundaries of higher educational establishments.
Intercultural trainings and immersive courses	These effective means of forming a high level of intercultural tolerance in future aviation specialists during the mastery of a professional foreign language emphasize interculturality, cultural adaptation, emotional immersion and contextualized learning. The use of intercultural trainings and immersive courses in the process of professional language training in the aviation sphere can significantly increase the level of intercultural tolerance and prepare specialists for effective work in an international environment.

Source is improved by the authors based on (Hlukhovska, M. S., 2024).

general language competences through the use of a traditional set of didactic methods; development of communication skills necessary for intercultural social interaction in the professional sphere; implementation of interactive methods that contribute to the improvement of language competence, in combination with the formation of professionally significant knowledge, abilities and skills; creation of a single digital environment that combines educational and research materials, as well as digital services in an educational context.

Thanks to interactive computer programs, presentations and video communication, modern aviation higher educational establishments provide the most comfortable conditions for future aviation specialists' training. These technologies make the educational process more dynamic and interactive, promoting deeper material comprehension.

Teachers of higher educational establishments, who train future aviation specialists, should be familiar with the latest approaches to foreign language teaching, implement them into practice and recommend them to students as additional self-education resources. At the same time, there is a necessity for aviation higher educational establishments to create their own interactive Aviation English courses aimed at using information and communication technologies, and meeting professional training programs and ICAO requirements, maximizing the advantages of these technologies, and mitigating their drawbacks (Herasymenko, L. S., Muravska, S. M., 2021; Zelenska, L. M., Tymchenko, S. V., 2021).

The integration of various problematic tasks has a significant impact on the development of conversational skills of future aviation specialists. They help students to overcome the fear of making mistakes during foreign language communication. The implementation of training with the problematic situations analysis involves an active and multifaceted discourse, organized at a complex level, using the pragmatic content of communication, objectivity, situational context, and more. This highlights the necessity of including such tasks in the general English curricula designed for training future aviation specialists (pilots, air

traffic controllers, engineers) (Herasymenko, L., Muravska, S., Lomakina, M., Martynenko, N., Mazurenko, I., 2021).

Globalization and competition in education impose certain requirements on future specialists' training, where focusing only on professional knowledge and skills is insufficient. Emphasis should be placed on high-quality training of specialists that includes not only working under standard conditions but also solving various professional challenges. Now that aviation specialists operate in an international environment, where cultural differences can significantly affect communication, development of critical thinking is an essential professional competency. The ability to analyze different points of view and argue one's position can facilitate more effective intercultural interaction (Herasymenko, L., Muravska, S., Radul, S., Pidlubna, O., 2019). Critical thinking, which accompanies a specialist in conditions of risk and increased responsibility, should be an integral part of the professional reflection of a person controlling air traffic.

Conclusions and prospects for further research. Therefore, intercultural communication is a key component of aviation specialists' professional activity. For their successful work, they must possess a set of knowledge and skills that allow them to understand the cultural characteristics of different peoples, adhere to the ethics of intercultural communication, adapt to various cultural contexts, overcome cultural barriers, and resolve conflicts. Given this, it is crucial to integrate specialized methods of developing intercultural competence and professional communication skills into educational programs. By providing high-quality training for aviation specialists to work in an international environment, it is possible to significantly reduce the risks associated with language barriers and increase the overall level of flight safety in the world.

Prospects for further research are the study of the impact of cultural differences on communication in the aviation sphere, which will allow identifying specific problems and opportunities in intercultural communication.

BIBLIOGRAPHY:

1. Borowska A. P., Simon T. Collaborative development: how linguists and aviation SMEs can best serve the aviation language community. *Applied Linguistics Papers*. 2023. Vol. 27/2. P. 55–61. URL : <https://doi.org/10.32612/uw.25449354.2023.2.pp.55-62> (дата звернення : 16.10.2024).

2. Groppe M., Brock I. Cross-cultural interactions on the flight deck: applying a socio-ecological model to acculturative stress. *Transportation Research Procedia*. 2022. Vol. 66. P. 240–252. URL : <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2022.12.024> (дата звернення : 16.10.2024).
3. Герасименко Л. С., Муравська С. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні авіаційної англійської мови. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 31. С. 180–183. URL : <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.37> (дата звернення : 16.10.2024).
4. Reticence is not a virtue in aviation: improving English speaking proficiency of future aviation specialists / L. Herasyenko et al. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. Vol. 13, no. 2. P. 498–515. URL : <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/433> (дата звернення : 16.10.2024).
5. Developing future pilots' critical thinking skills in the framework of aviation English / L. Herasyenko et al. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2019. Vol. 11, no. 4. P. 91–104. URL : <https://doi.org/10.18662/rrem/179> (дата звернення : 16.10.2024).
6. Глуховська М. С. Опанування авіаційної англійської мови під час формування високого рівня міжкультурної толерантності. *Наукові записки*. 2024. № 4 (207). С. 48–53. URL : <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-207-7> (дата звернення : 16.10.2024).
7. Гурська О., Теремінко Л., Будко Л. Формування англомовної компетентності майбутніх авіаційних фахівців у цифровому освітньому середовищі закладів вищої освіти. *Міжнародна науково-технічна конференція «AVIA-2023»*, (м. Київ, Україна, 18–20 квітня 2023 р.). Київ, 2023. С. 34.13–34.17. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dcc83cb0-6499-43da-a895-50f0b10582fa/content> (дата звернення : 16.10.2024).
8. Monteiro A. L. T. Exploring intercultural factors in international pilot-air traffic controller communications. *International Civil Aviation English Association*. 2018. Vol. 14. URL : <https://commons.erau.edu/icaea-workshop/2018/wednesday/14> (дата звернення : 16.10.2024).
9. Pacheco A. Inter-cultural issues in air-ground communication: a case study – triggers for miscommunication. *Scholarly Commons*. 2018. Vol. 8. URL : <https://commons.erau.edu/icaea-workshop/2018/thursday/8> (дата звернення : 16.10.2024).
10. Zelenska L. M., Tymchenko S. V. Innovations in Foreign Language Teaching in Aviation Higher Educational Establishments: Communicative Aspect. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 9. С. 156–161. URL : <https://dspace.sfa.org.ua/handle/123456789/1142> (дата звернення : 09.12.2024).

REFERENCES:

1. Borowska, A. P., & Simon, T. (2023). Collaborative development: How linguists and aviation SMEs can best serve the aviation language community. *Applied Linguistics Papers*, 27/2, 55–62. Retrieved from: <https://doi.org/10.32612/uw.25449354.2023.2.pp.55-62> [in English]
2. Groppe, M., & Brock, I. (2022). Cross-cultural interactions on the flight deck: Applying a socio-ecological model to acculturative stress. *Transportation Research Procedia*, 66, 240–252. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2022.12.024> [in English]
3. Herasyenko, L. S., & Muravska, S. M. (2021). Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u navchanni aviatsiinoi anhliiskoi movy [The use of information and communication technologies in teaching aviation English]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, (31), 180–183. Retrieved from: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.37> [in Ukrainian]
4. Herasyenko, L., Muravska, S., Lomakina, M., Martynenko, N., & Mazurenko, I. (2021). Reticence is not a virtue in aviation: Improving English speaking proficiency of future aviation specialists. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 13(2), 498–515. Retrieved from: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/433> [in English]
5. Herasyenko, L., Muravska, S., Radul, S., & Pidlubna, O. (2019). Developing future pilots' critical thinking skills in the framework of aviation English. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 11(4), 91–104. Retrieved from: <https://doi.org/10.18662/rrem/179> [in English]
6. Hlukhovska, M. S. (2024). Opanuvannia aviatsiinoi anhliiskoi movy pid chas formuvannia vysokoho rivnia mizhkulturnoi tolerantnosti [Mastering aviation English during the formation of a high level of intercultural tolerance]. *Naukovi zapysky*, (4(207)), 48–53. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-207-7> [in Ukrainian]
7. Hurska, O., Tereminko, L., & Budko, L. (2023). Formuvannia anhlo-movnoi kompetentnosti maibutnikh aviatsiinykh fakhivtsiv u tsyfrovomu osvitnomu seredovyshchi zakladiv vyshchoi osvity [Formation of English language competence of future aviation specialists in the digital educational environment of higher education institutions]. *Mizhnarodna naukovo-tekhnichna konferentsiia «AVIA-2023»* (pp. 34.13–34.17). National Aviation University. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dcc83cb0-6499-43da-a895-50f0b10582fa/content> [in Ukrainian]

8. Monteiro, Ana Lúcia T. (2018). Exploring intercultural factors in international pilot-air traffic controller communications. International Civil Aviation English Association, 14. Retrieved from: <https://commons.erau.edu/icaea-workshop/2018/wednesday/14> [in English]
9. Pacheco, A. (2018). Inter-cultural issues in air-ground communication: A case study – triggers for miscommunication. *Scholarly Commons*, 8. Retrieved from: <https://commons.erau.edu/icaea-workshop/2018/thursday/8> [in English]
10. Zelenska, L. M., Tymchenko, S. V. (2021). Innovations in Foreign Language Teaching in Aviation Higher Educational Establishments: Communicative Aspect. *Науковий вісник Львівської авіаційної академії. Серія: Педагогічні науки*. 9, 15–161. Retrieved from: <https://dspace.sfa.org.ua/handle/123456789/1142> [in English]

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.12>

Роман МОСКАЛЕНКО

курсант III курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, просп. Науки, 26, м. Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0009-0006-5344-984X

Віктор БОГУСЛАВСЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції, завідувач кафедри спеціальної фізичної підготовки, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, просп. Науки, 26, м. Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0000-0003-2688-4505

Бібліографічний опис статті: Москаленко, Р., Богуславський, В. (2024). Теоретичні та методичні основи підготовки майбутніх фахівців у сфері безпеки та охорони до виконання професійних обов'язків в умовах екстремальних ситуацій. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 77–83, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.12>

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ДО ВИКОНАННЯ
ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ**

Підготовка фахівців у сфері безпеки та охорони є надзвичайно важливим аспектом забезпечення стабільності та безпеки в сучасному суспільстві. У світлі зростаючих загроз, таких як тероризм, природні катастрофи, техногенні аварії та інші екстремальні ситуації, необхідно забезпечити якісну підготовку спеціалістів, здатних адекватно реагувати на виклики. Ця стаття розглядає теоретичні та методичні основи підготовки майбутніх фахівців у даній сфері. Включити основні принципи та методи навчання, які сприятимуть розвитку критичного мислення, стресостійкості та адаптивності у фахівців. Також особливу увагу буде приділено міждисциплінарному підходу до навчання, інтеграції практичних тренінгів та симуляційних вправ, які надають можливість студентам застосувати теоретичні знання на практиці. Важливим елементом підготовки є формування комунікативних навичок та вміння працювати в команді, оскільки співпраця різних служб є критично важливою в умовах кризових ситуацій. Після вивчення цієї статті читачі отримають чітке уявлення про ключові аспекти, які слід враховувати при формуванні освітніх програм у сфері безпеки та охорони, а також про роль новітніх технологій у процесі навчання. Нарешті, у контексті міждисциплінарного підходу, слід прагнути до залучення фахівців з різних галузей, які можуть поділитися своєю експертизою, інноваційними ідеями та методами вирішення проблем. Обговорення практичних кейсів з різних сфер діяльності може сприяти формуванню комплексного підходу до розв'язання складних задач, з якими стикаються сучасні фахівці в умовах нестабільності.

Таким чином, освітні програми у сфері безпеки та охорони мають спиратися на інтеграцію теорії і практики, використання інноваційних навчальних методик, розвиток ключових компетентностей, а також активне залучення учасників до процесу навчання через міждисциплінарну співпрацю. Це сформує нове покоління професіоналів, готових до викликів сучасності.

Ключові слова: підготовка фахівців, безпека, охорона, теоретичні основи, психологічні аспекти, правові основи, практична підготовка, підхід, моделювання екстремальних ситуацій, оцінка навчальних результатів, стрес, екстремальні ситуації, підготовка до професійної діяльності.

Roman MOSKALENKO

3rd year Cadet of the Academic Council of the Educational and Scientific Institute for Training Specialists in Preventive Activities of the National Police of Ukraine, Dneprovsky State University of Internal Affairs, Nauky Ave., 26, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0009-0006-5344-984X

Viktor BOGUSLAVSKY

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Police Major, Head of the Department of Special Physical Fitness, Dneprovsky State University of Internal Affairs, Nauky Ave., 26, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0000-0003-2688-4505

To cite this article: Moskalenko, R., Boguslavsky, V. (2024). Teoretychni ta metodychni osnovy pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u sferi bezpeky ta okhorony do vykonання profesiinykh obov'язkiv v umovakh ekstremalnykh sytuatsii [Theoretical and methodological bases for training future specialists in the field of security and security to perform professional duties in extreme situations]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 77–83, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.12>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF SECURITY AND SECURITY TO PERFORM PROFESSIONAL DUTIES IN EXTREME SITUATIONS

Training specialists in the field of security and security is an extremely important aspect of ensuring stability and security in modern society. In light of growing threats such as terrorism, natural disasters, man-made accidents and other extreme situations, it is necessary to provide high-quality training of specialists capable of adequately responding to challenges. This article examines the theoretical and methodological foundations of training future specialists in this field. Include basic principles and teaching methods that will contribute to the development of critical thinking, stress resistance and adaptability in specialists. Also, special attention will be paid to an interdisciplinary approach to learning, the integration of practical trainings and simulation exercises that provide students with the opportunity to apply theoretical knowledge in practice. An important element of training is the formation of communication skills and the ability to work in a team, since the cooperation of different services is critically important in crisis situations. After studying this article readers will get a clear idea of the key aspects that should be taken into account when forming educational programs in the field of safety and security, as well as the role of new technologies in the learning process. Finally, in the context of an interdisciplinary approach, efforts should be made to attract professionals from different fields who can share their expertise, innovative ideas, and problem-solving techniques. Discussion of practical cases from various fields of activity can contribute to the formation of an integrated approach to solving complex problems faced by modern specialists in conditions of instability.

Thus, educational programs in the field of safety and security should be based on the integration of theory and practice, the use of innovative teaching methods, the development of key competencies, as well as the active involvement of participants in the learning process through interdisciplinary cooperation. This will form a new generation of professionals who are ready for the challenges of our time.

Key words: *training, safety, security, theoretical foundations, psychological aspects, legal basis, practical training, approach, simulation of extreme situations, assessment of educational results, stress, extreme situations, preparation for professional activity.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, де загрози безпеці постійно зростають, а ситуації стають дедалі складнішими, постає нагальна проблема підготовки фахівців у сфері безпеки та охорони. Необхідність в цьому зумовлена різноманітними факторами, серед яких – глобалізація, технологічний прогрес, зміни в кліматі, а також політичні та соціальні зрушення.

По-перше, зростання терористичних загроз та інших форм насильства вимагає від фахівців не лише теоретичних знань, а й практичних навичок критичного мислення та швидкого реагування. Екстремальні ситуації, такі як напад на об'єкти інфраструктури або масові безлади, можуть виникати раптово і вимагати оперативних рішень.

По-друге, необхідність у готовності до природних і техногенних катастроф, також виступає як окрема проблема. Екологічні зміни, які викликають збільшення частоти стихійних лих, підкреслюють потребу в підготовлених фахів-

цях, здатних організувати рятувальні операції, оцінювати ризики та координувати дії в умовах кризових ситуацій.

По-третє, суперечливість правових норм у сфері безпеки, які постійно змінюються, вимагатиме від фахівців глибокого знання та розуміння сучасного законодавства, що регулює діяльність в цій галузі. Порушення прав людини під час забезпечення безпеки може призвести до серйозних наслідків, тому свобода та безпека мають бути збалансовані.

Окрім цього, психологічні аспекти підготовки фахівців також становлять складність. Робота в умовах стресу вимагає не лише професійних навичок, а й психоемоційної стійкості, адже реагування на надзвичайні ситуації часто пов'язане з ризиком власного життя та життям інших людей.

У зв'язку з цим, постає питання: яким чином організувати освіту та підготовку кадрів у сфері безпеки, щоб вирішити ці складні проблеми? Які методи та підходи мають бути впроваджені,

щоб забезпечити якісну підготовку фахівців, здатних адекватно реагувати на сучасні виклики? Пошуки відповідей на ці питання є об'єктом цієї статті, в якій проаналізуються як теоретичні, так і методичні основи підготовки спеціалістів у цій важливій та актуальній сфері.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз особливостей психологічної діагностики та психологічного супроводу особистості під час війни вивчали Світлана Кузікова, Валерій Зликов, Світлана Лукомська, Тетяна Щербак, Олена Котух. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил) В. Стасюка. О. Діденко (офіцера-прикордонника); С. Нехаєнка (офіцерів – організаторів МПЗ у процесі оперативно-тактичної підготовки) Формування морально-етичних якостей та психологічної готовності фахівців до виконання службових обов'язків Н. Сілкін, О. Федоренко, О. Цільмак, В. Штучний та ін.

Мета статті – дослідити теоретичні та методичні основи підготовки майбутніх фахівців у сфері безпеки та охорони до виконання професійних обов'язків в умовах екстремальних ситуацій, а також визначити ключові аспекти навчального процесу, які сприяють розвитку професійних компетенцій, необхідних для ефективного реагування на надзвичайні ситуації.

Виклад основного матеріалу. В умовах збройної боротьби за збереження та відновлення територіальної цілісності й суверенітету нашої держави особливу важливість набуває підготовка висококваліфікованих військових спеціалістів, здатних ефективно планувати та організовувати один із ключових напрямів всебічного забезпечення життєдіяльності та бойових операцій військових (силами) – морально-психологічне забезпечення (МПЗ) (С. Нехаєнка; Л. Олійник; О. Торічний та ін.).

По-друге, він вимушує переглянути систему підготовки та підвищення кваліфікації службових осіб структурних підрозділів МПЗ сил оборони відповідно до сучасних вимог, з огляду на національний досвід та стандарти збройних сил провідних країн світу (Л. Олійник; В. Свистун; Н. Шалигін та ін.).

По-третє, необхідно оновити зміст навчання військово-спеціальних дисциплін для майбутніх військових фахівців різних спеціальностей з метою більш ефективного планування й організації МПЗ в умовах загроз гібридного характеру (Л. Боровик; В. Шемчук; В. Ягупов та ін.).

По-четверте, слід відзначити недостатнє укомплектування посад у структурних підрозділах МПЗ кваліфікованими й досвідченими фахівцями, що займаються роботою з особовим складом (Л. Олійник; В. Стасюк та ін.) (Романовський, 2021, 52–53 с.).

Таким чином, розвиток та підтримка системи морально-психологічного забезпечення в Україні є ключовими факторами для забезпечення боєздатності та ефективності збройних сил у сучасних умовах. Окрім зазначених аспектів, важливо також вивчати та впроваджувати нові технології та методики в цю сферу.

Актуалізація уваги до проблеми дослідження фахівців у галузі охоронної діяльності та безпеки є надзвичайно важливою, оскільки виникає ряд суперечностей, які вимагають термінового розв'язання.

По-перше, сучасні вимоги до професіоналізму фахівців істотно зросли через динамічні зміни в умовах безпеки, загроз та викликів, з якими стикається суспільство. Це зумовлює необхідність підвищення рівня професійної компетентності, який на сьогодні є незадовільним. Важливо не лише забезпечити теоретичні знання, але й практичні вміння, відповідні сучасним стандартам.

По-друге, необхідність оновлення змісту професійної підготовки фахівців з охоронної діяльності та безпеки є ключовою. Це вимагає інтеграції знань з різних сфер, таких як право, психологія, інформаційні технології, управління ризиками тощо. Традиційні підходи до структурування та відбору навчальних матеріалів більше не можуть задовольняти зростаючі вимоги ринку праці.

По-третє, доцільність забезпечення якості професійної підготовки тісно пов'язана з удосконаленням нормативно-законодавчого, організаційного та методичного забезпечення. Сучасні виклики в сфері охорони і безпеки вимагають наявності дієвих інструментів для діагностики та оцінки якості підготовки фахівців.

Таким чином, наукове обґрунтування зазначених проблем дозволить розробити ефективні стратегії для їх вирішення, спростить інтеграцію теоретичних і практичних знань, а також забезпечить здатність фахівців адекватно реагувати на потреби сучасного ринку праці у сфері охорони та безпеки (Кисленко, 2019, 5 с.).

В сучасній моделі досягнення успіху в розвитку високих морально-ділових якостей та професійної

готовності кандидатів у офіцерів для майбутньої військово-професійної діяльності в умовах бойових дій та підвищеного ризику для життя акцентується увага на мотиваційних аспектах (Козубцов, 2023, 112 с.).

Серед основних мотиваційних аспектів можна виділити: усвідомлення своєї ролі в захисті країни, готовність служити і виконувати обов'язок перед народом; розуміння важливості своєї діяльності для суспільства та готовність відповідати за свої дії; мотивація до роботи в команді, бажання підтримувати і мотивувати своїх товаришів, що є критично важливим у військовій службі; здатність планувати і передбачати наслідки своїх рішень, що може суттєво вплинути на успіх операцій; здатність витримувати психологічні навантаження, швидко адаптуватися до змін у ситуації, що безпосередньо пов'язане з бойовими діями; високі моральні принципи, які допоможуть підтримувати порядок і додержуватися статуту навіть у складних умовах.

Крім того, розвиток мотиваційних аспектів можна підтримати через психологічну підготовку, тренінги, які сприяють формуванню лідерських якостей та зміцненню командної роботи. Важливо також проводити оцінювання мотивації кандидатів на різних етапах відбору, щоб забезпечити, що вони не лише мають необхідні навички, але й налаштовані на успіх у викликах військової служби.

Важливим компонентом методичної підготовки є практичні заняття, які дозволяють студентам отримати навички роботи в реальних або змодельованих екстремальних ситуаціях. Це може включати навчання на симуляторах, участь у тренінгах та тактичних навчаннях. Підготовка фахівців у сфері безпеки повинна базуватися на інтеграції знань з різних дисциплін, включаючи психологію, право, інженерні науки та соціальні науки.

Це дозволяє отримати більш цілісне розуміння проблем, з якими можуть зіткнутися фахівці. Використання методів моделювання для відпрацювання реакцій на різного роду загрози є ефективним інструментом у підготовці. Фахівці можуть проходити сценарні тренінги, які відтворюють реальні умови, що дозволяє їм розвивати навички прийняття швидких і зважених рішень.

Ефективність виконання будь-яких завдань залежить не лише від наявних знань і відпра-

цьованих навичок, а й від психологічної готовності діяти в екстремальних та небезпечних ситуаціях, які можуть загрожувати здоров'ю та життю. Отримані навички потребують постійної підтримки та розвитку.

Важливим аспектом для успішного виконання завдань є злагодженість команди, її взаєморозуміння та підтримка між учасниками. Підбір кадрів має здійснюватися з урахуванням їхніх вмінь, навичок та психологічної готовності до партнерської взаємодії в різних обставинах.

Комплекс вмінь і навичок разом із аналітичними здібностями сприятиме максимально ефективному й якісному виконанню поставлених завдань. Коли група фахівців отримує завдання, вони повинні мати можливість знаходити різні шляхи досягнення поставлених цілей та бути готовими їх реалізувати (Котелюх, 2022, 224 с.).

У системі сил охорони правопорядку виконання дій в екстремальних ситуаціях з урахуванням їх особливостей та обставин є надзвичайно важливим. Тому сьогодні особливо актуальна корекція та доповнення вже існуючих методик, а також впровадження нових підходів до покращення спеціальної фізичної та психологічної підготовки особового складу, що досі не реалізовано (Богуславський, 2024, с. 95–96).

Системний підхід до навчання та підготовки, що включає розвиток мотиваційних аспектів, практичних навичок і психологічної стійкості, стане запорукою успішного виконання завдань у складних і небезпечних умовах. Це актуалізує необхідність постійного вдосконалення методики підготовки особового складу для забезпечення їхнього професійного зростання та ефективності в роботі.

Важливо наголосити про стресостійкість. Наголос на психодинаміці зриву, відомого як «втома від бою» або «невроз війни», заслуговує на увагу, оскільки під час Першої світової війни сприйняття стресових розладів було, скоріше, неврологічним, аніж психологічним. У той час популярним був термін «снарядовий шок», який втілював розмите, але помилкове уявлення про те, що дисфункція виникає внаслідок пошкодження мозку через звуки розривів снарядів.

Після Другої світової війни стало зрозуміло, що багато аспектів звичайного життя – такі як одруження, дорослішання, складання іспитів у школі та хвороби – можуть мати подібні

наслідки до бойових травм. Це викликало підвищений інтерес до дослідження стресу як чинника, що впливає на людський дистрес і дисфункцію.

Домінуюча модель, яка паралельно співвідносилась з аналізом Р. Гука, зосереджувалася на моделі входу (навантаження або потреби в системах) та виходу (деформація, руйнування). Епістемологія американської академічної психології того часу, представлена біхевіоризмом і позитивізмом, робила таку модель науковою та логічною (Кузікова, 2023, 2024, 8 с.).

У будь-яких екстремальних та небезпечних ситуаціях фахівці правоохоронних органів повинні володіти високим рівнем професійної підготовки, зокрема психологічної та спеціальної фізичної, незалежно від статі та віку.

Відомо, що під час виконання оперативно-службових завдань, особливо в умовах можливого протистояння з правопорушниками або в надзвичайних ситуаціях, майбутнім поліцейським важливо справлятися з підвищеними психоемоційними навантаженнями. Рівень психологічної підготовленості оперативника впливає на швидкість і ефективність його дій під час затримання правопорушників. Дослідження психічних реакцій та змін у психофізіологічних функціях дозволяє отримати важливу інформацію про функціональний стан особи.

Психофізіологічні функції, що вивчаються за допомогою диференційної діагностики, становлять базу індивідуально-типологічних характеристик вищої нервової діяльності. Психодіагностика забезпечує можливість створення індивідуальних психологічних профілів, прогнозування емоційної напруженості та оцінки схильності до емоційної стійкості чи нестійкості, самоаналізу, впевненості або невпевненості в своїх можливостях (Бачинська, 2023, 41–42 с.).

Сучасні виклики в секторі безпеки вимагають від фахівців готовності працювати в екстремальних умовах. Це потребує не лише фізичних навичок, але й професійної підготовки. У багатьох країнах, таких як США, Великобританія, Канада та Ізраїль, функціонують спеціалізовані програми навчання, що включають тактичну підготовку, медичну допомогу у бойових умовах, психологічну стійкість та реагування на надзвичайні ситуації.

Важливою складовою є інтегрована симуляційна практика, яка дозволяє майбутнім

фахівцям здобути практичний досвід через тренування у реалістичних сценаріях. Програми також акцентують на психологічній підготовці, зокрема на розвитку стресостійкості та прийнятті рішень в умовах нестабільності (Юрчук, 2024, 277 с.).

Системний підхід до навчання та підготовки, акцентуючи на мотиваційних аспектах, практичних навичках і психологічній стійкості, є важливим для успішного виконання завдань у складних умовах. Підвищена увага до стресостійкості, особливо в контексті «втоми від бою» як результату бойових травм, стала актуальною після Другої світової війни. Екстремальні ситуації вимагають від правоохоронців високого рівня професійної підготовки, яка включає психологічні та фізичні навички. Важливо вивчати психофізіологічні реакції, щоб зрозуміти функціональний стан особи під час завдань.

Сучасні програми навчання в країнах з високим рівнем безпеки акцентують на тактичній підготовці, медичній допомозі, психологічній стійкості та симуляційних тренуваннях для підвищення готовності до надзвичайних ситуацій.

Сфера оборони та політична ситуація характеризуються зростанням напруги та посиленням військової потужності як засобу реалізації геополітичних цілей учасниками міжнародних відносин. Основними завданнями в оборонному секторі є не лише покращення планування мобілізаційних заходів, але й своєчасне врахування змін у природі сучасних війн та збройних конфліктів, а також необхідність удосконалення заходів, спрямованих на технологічну незалежність у оборонно-промисловій галузі (Богуславський, 2024, 141 с.).

Підготовка майбутніх фахівців у сфері безпеки та охорони до виконання професійних обов'язків в умовах екстремальних ситуацій є надзвичайно важливою та необхідною умовою для забезпечення безпеки як окремих людей, так і суспільства в цілому.

Важливо пам'ятати, що успішність майбутніх фахівців та їх здатність залишатися на робочому місці значною мірою залежить від того, наскільки вони зможуть адаптуватися до виконання своїх обов'язків у нестандартних ситуаціях вже під час навчання. Це означає, що у професійній діяльності вони повинні використовувати не лише свої знання, але й навички та вміння фізичної підготовки, які сприяти-

муть розвитку їхньої психоемоційної стійкості в екстраординарних обставинах (Богуславський, 2023, 25 с.).

В умовах, коли ризики та загрози стають все більш різноманітними та непередбачуваними, важливо не лише надавати знання, а й формувати практичні навички, які дозволять ефективно реагувати на кризові ситуації.

Підготовка повинна охоплювати всі аспекти безпеки – від теоретичних основ до практичних умінь, включаючи психологічну готовність, фізичну підготовленість та технічні знання. Включення симуляцій, рольових ігор та практичних тренувань у процес навчання дозволяє студентам реально відчувати себе у ситуаціях, що можуть виникнути в майбутньому.

Оскільки сфера безпеки та охорони охоплює різні галузі знань – від права до психології та

екології, важливо забезпечити інтеграцію цих знань у навчальний процес.

Навчальна програма має бути гнучкою та актуальною, враховувати новітні тенденції, технології та методи, що використовуються у сфері безпеки. Важливо формувати в умісту майбутніх фахівців здатність до аналізу, критичного оцінювання ситуацій та прийняття рішень в умовах невизначеності.

Підсумовуючи, можемо сказати, що підготовка фахівців у сфері безпеки та охорони є складним, але необхідним процесом, що вимагає всебічного підходу і гнучкості. Тільки за умов належної підготовки майбутні фахівці зможуть ефективно забезпечувати безпеку суспільства та діяти в умовах екстремальних ситуацій, адже їхня діяльність напряму впливає на збереження життя і здоров'я людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Романовський О. Концептуальні засади інноваційно-стратегічного напряму підготовки майбутніх військових фахівців різних спеціальностей сектору безпеки, охорони, оборони в умовах освітніх трансформацій : Щоквартальний науково-практичний журнал. 2021. № 4. С. 47–58.
2. Бідюк Наталя Михайлівна. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки фахівців з охоронної діяльності та безпеки : автореферат дис. д.п.у. Д20.051.01: захищена 20.12.2019/ наук. Кон. Бідюк Н.М. ; опоненти: О. В. Діденко, В. М. Манько, В. І. Пліско ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2019. 42 с.
3. Ігор Козубцов. Модель професійної підготовки офіцерів сектору безпеки та оборони у мотиваційному вимірі. *Військова освіта 2023* : збірник наукових праць, м. Київ, 8 червня 2023 р. Київ, 2023. С. 108–122.
4. Котелюх М. О. Взаємодія фахівців сектору безпеки і оборони України у сфері тактико-спеціальної, вогневої, фізичної та психологічної підготовки. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : збірник наукових праць., м. Харків, 6 квітня 2022 р. С. 224–225.
5. Богуславський, В., Булах, С., & Бачинська, Н. (2024). Актуальні дослідження спеціальної фізичної та психологічної підготовки сил охорони правопорядку в екстремальних умовах. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*, 3К(176), 94–98. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).21](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).21)
6. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни : навч. посібник. Київ ; Ніжин : Видавець ІІІ Лисенко М. М., 2024. 260 с.
7. Бачинська, Н., Богуславський, В., Петренко, С., Кириченко, А., Анісімов, Д., & Вознюк, К. (2023). Дослідження психофізіологічних показників майбутніх поліцейських з урахуванням гендерного аспекту. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*, 4(163), 40–44. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.04\(163\).07](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.04(163).07)
8. Вольська, А., Юрчук, М., & Богуславський, В. (2024). Зарубіжний досвід підготовки майбутніх фахівців сектору безпеки та охорони до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Scientific Collection «InterConf»*, (204), 276–278.
9. Богуславський В. В. Значення національного опору у зміцненні обороноздатності країни. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.) ; у 2-х ч. Ч. І. Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 141–142.
10. Богуславський В. В. Фізична підготовка та фізичне виховання курсантів в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки та оборони України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 квітня 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 24–25.

REFERENCES:

1. Romanovskyi O. (2021) Conceptual bases of innovative and strategic direction of training of future military specialists of various specialties of the security, protection, defense sector in the conditions of educational transformations: Quarterly scientific and practical journal.

2. Bidiyuk, N. M. (2019) Theoretical and methodological principles of professional training of specialists in security activities and security.
3. Kozubtsov, I. M. (2023). Model of professional training of officers in the security and defense sector in the motivational dimension. *Collection of scientific papers «Military Education» of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskiy*, 1(47), 110–124.
4. Kotelyukh, M. O. (2022). Interaction of specialists of the security and defense sector of Ukraine in the field of tactical-special, fire, physical and psychological training.
5. Boguslavsky, V. V., Bulakh, S. M., & Bachynska, N. V. (2024). Actual research on special physical and psychological training of law enforcement forces in extreme conditions.
6. Kuzikova, S., Slyvko, V., Lukomska, S., Shcherbak, T., Kotukh, O. (2024) Psychological support of personality in wartime.
7. Bachynska, N. V., Boguslavsky, V. V., Petrenko, S. P., Kyrychenko, A. V., Anisimov, D. O., & Voznyuk, K. G. (2023). Study of psychophysiological indicators of future police officers, taking into account the gender aspect.
8. Wolska, A., Yurchuk, M., & Boguslavsky, W. (2024). Foreign experience in training future specialists in the security and security sector for professional activities in extreme conditions. *Scientific Collection «InterConf»*, (204), 276–278.
9. Boguslavsky, V. V. (2024). The importance of national resistance in strengthening the country's defense capability.
10. Boguslavsky, V. V. (2023). Physical training and physical education of cadets under martial law.

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.13>

Роман МОСКАЛЕНКО

курсант III курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, просп. Науки, 26, м. Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0009-0006-5344-984X

Віктор БОГУСЛАВСЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції, завідувач кафедри спеціальної фізичної підготовки, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, просп. Науки, 26, м. Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0000-0003-2688-4505

Бібліографічний опис статті: Москаленко, Р., Богуславський, В. (2024). Підготовленість майбутнього співробітника сектору безпеки та охорони до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 84–90, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.13>

ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО СПІВРОБІТНИКА СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

У сучасному світі, де загрози безпеці стають усе більш складними та непередбачуваними, підготовленість співробітників сектору безпеки та охорони в екстремальних умовах відіграє критично важливу роль. З огляду на швидкий розвиток технологій, глобалізацію та зміни у геополітичному середовищі, навчання фахівців у цій сфері потребує інтегративного підходу, що включає теоретичні знання, практичні навички та психологічну підготовленість. Ця стаття розгляне основні аспекти підготовки фахівців у цій сфері, зокрема методи навчання, які використовуються для підвищення рівня професійних компетенцій. Особливу увагу буде приділено розвитку практичних навичок через сценарні тренінги, ситуаційні ігри та крос-дисциплінарні заняття, що допомагають співробітникам адаптуватися до швидко змінюваних умов. Підхід до навчання має бути динамічним і гнучким, щоб відображати реалії сучасного світу. Дослідження також включатиме аналіз психологічної готовності, важливої для ефективної реакції в стресових ситуаціях. Це охоплює такі аспекти, як стресостійкість, емоційна регуляція та стратегічне мислення, які є ключовими для прийняття рішень у кризових ситуаціях. Психологічна підготовка повинна стати невід'ємною частиною навчальних програм, оскільки саме вміння управляти емоціями і тривогою може визначити успіх або невдачу в критичних моментах. Крім того, стаття досліджує вплив міждисциплінарної співпраці, включаючи партнерство між різними організаціями та установами, на покращення рівня підготовки співробітників. Наразі важливо не лише навчати індивідуально, але й формувати команди, здатні ефективно взаємодіяти в умовах високої напруги. Колективна підготовка та інтеграція знань з різних дисциплін можуть суттєво підвищити оперативну ефективність у кризових ситуаціях.

Таким чином, стаття спрямована на виявлення найбільш ефективних практик підготовки у сфері безпеки та охорони, з метою їхньої подальшої імплементації в навчальні програми і підвищення готовності фахівців до дій у складних і небезпечних умовах. Запропоновані рекомендації будуть корисні для навчальних закладів, організацій сектору безпеки та всіх, хто зацікавлений у підвищенні рівня професійної підготовки фахівців. Обрані стратегії можуть стати основою для створення адаптивних навчальних програм, які будуть відповідати сучасним викликам у сфері безпеки.

Ключові слова: підготовленість, співробітники сектору безпеки, екстремальні умови, фізична підготовка, психологічна стійкість, законодавство, технічні навички, командна робота, ситуаційне управління, загрози безпеці.

Roman MOSKALENKO

3rd year Cadet of the Academic Council of the Educational and Scientific Institute for Training Specialists in Preventive Activities of the National Police of Ukraine, Dneprovsky State University of Internal Affairs, Nauky Ave., 26, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0009-0006-5344-984X

Viktor BOGUSLAVSKY

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Police Major, Head of the Department of Special Physical Fitness, Dneprovsky State University of Internal Affairs, Nauky Ave., 26, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0000-0003-2688-4505

To cite this article: Moskalenko, R., Boguslavsky, V. (2024). Pidhotovlenist maibutnoho spivrobitnyka sektoru bezpeky ta okhorony do profesiinoi diialnosti v ekstremalnykh umovakh [Preparedness of the future employee of the security and security sector for professional activities in extreme conditions]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 84–90, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.13>

**PREPAREDNESS OF THE FUTURE EMPLOYEE OF THE SECURITY
AND SECURITY SECTOR FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES
IN EXTREME CONDITIONS**

In today's world, where security threats are becoming increasingly complex and unpredictable, the preparedness of security and safety personnel in extreme conditions is critical. Given the rapid development of technology, globalization, and changes in the geopolitical environment, training of specialists in this area requires an integrative approach that includes theoretical knowledge, practical skills, and psychological preparedness. This article will examine the main aspects of training in this area, including the teaching methods used to improve professional competencies. Particular attention will be paid to the development of practical skills through scenario-based training, situational games, and cross-disciplinary classes that help employees adapt to rapidly changing conditions. The approach to training should be dynamic and flexible to reflect the realities of the modern world. The study will also include an analysis of psychological preparedness, which is important for effective response in stressful situations. This includes aspects such as stress tolerance, emotional regulation and strategic thinking, which are key to decision-making in crisis situations. Psychological training should be an integral part of the curriculum, as the ability to manage emotions and anxiety can determine success or failure in critical moments. In addition, the article explores the impact of interdisciplinary cooperation, including partnerships between different organizations and institutions, on improving the level of training of employees. It is now important not only to train individuals, but also to form teams that can interact effectively in high-stress environments. Collective training and integration of knowledge from different disciplines can significantly increase operational efficiency in crisis situations.

Thus, the article is aimed at identifying the most effective training practices in the field of security and safety, with a view to their further implementation in the curricula and increasing the readiness of specialists to act in complex and dangerous conditions. The proposed recommendations will be useful for educational institutions, security sector organizations and anyone interested in improving the level of professional training. The selected strategies can serve as a basis for creating adaptive curricula that will meet modern security challenges.

Key words: preparedness, security sector personnel, extreme conditions, physical fitness, psychological resilience, legislation, technical skills, teamwork, situational management, security threats.

Постановка проблеми. Традиційні навчальні програми можуть не відповідати сучасним вимогам і викликам, що виникають у сфері безпеки. Існує потреба у інтеграції нових технологій, методик та практик, які сприятимуть розвитку необхідних навичок. Екстремальні умови вимагають від співробітників високої психологічної стійкості, умінь керувати власними емоціями та справлятися зі стресом. Психологічна підготовка має стати невід'ємною частиною професійної підготовки. Високий рівень фізичної підготовки також критично важливий для виконання завдань у небезпечних

умовах. Необхідно враховувати вимоги до фізичної форми, відповідної специфіці роботи. Практичні заняття, симуляції та тренінги в умовах, близьких до реальних, здатні суттєво підвищити готовність спеціалістів до роботи в екстремальних ситуаціях. Ефективність дій у кризових ситуаціях також залежить від готовності співробітників до роботи в командах, що складаються з представників різних структур. Необхідно розвивати навички міжвідомчої взаємодії. Таким чином, проблема підготовленості майбутніх співробітників сектору безпеки та охорони в екстремальних умовах

є багатогранною і вимагає комплексного підходу, який поєднує в собі інтеграцію новітніх технологій, педагогічних практик, психологічної та фізичної підготовки, а також налагодження ефективної співпраці між різними відомствами.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки фахівців у секторі безпеки та оборони привертає увагу багатьох вітчизняних і закордонних дослідників. Наприклад, І. Павловський вивчав окремі аспекти реформування сектору безпеки та оборони в Україні, зокрема підготовку кадрів для військових формувань і правоохоронних органів. Окрім того, М. Телелим, Ю. Приходько, О. Панфілов, Л. Петрова та О. Федоренко аналізували сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) України. Зарубіжний досвід підготовки фахівців у цій сфері було досліджено Г. Вісаном, М. Аугіром, В. Хьюсом, А. Кордесманом, А. Гессом, Н. Ярошем, М. Чансорією, С. Енгелсом, М. Дегаутою, К. Балакрішаном, В. Тезієвим та іншими.

Мета статті – основною метою підготовки співробітників сектору безпеки є забезпечення ефективного реагування на різноманітні загрози: терористичні акти, природні катастрофи, соціальні заворушення тощо. Рівень їх підготовленості може визначити не лише успішність виконання завдань, але й життя людей. Тому навчання майбутніх фахівців повинно бути всебічним та адаптованим до реалій сучасності.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутнього співробітника сектору безпеки є комплексним процесом, що гарантує готовність діяти в умовах невизначеності та ризику. Розглянемо кожен з ключових компонентів підготовки детальніше:

– фізична підготовка;

Фізична підготовка є основою професійної діяльності в секторі безпеки, адже високий рівень фізичної витривалості й сили безпосередньо впливає на ефективність виконання завдань. Регулярні тренування, включаючи кардіонавантаження, силові вправи, а також спеціалізовані курси, спрямовані на підготовку до певних сценаріїв (наприклад, рукопашний бій, поведіння з засобами захисту), допомагають формувати фізичну базу. Фізична підготовка також може включати заняття спортом, які розвивають командну взаємодію та координацію.

– психологічна підготовка;

Психологічна готовність – це необхідна складова, оскільки виклики, з якими стикаються співробітники, можуть проявлятися в умовах великого тиску. Різноманітні методи, такі як участь у тренінгах з психологічної стійкості, допомагають розвивати здатність до самоконтролю та емоційної регуляції. Важливі елементи включають в себе симуляцію стресових ситуацій, практику прийняття рішень у кризових обставинах, а також навчання методам швидкого відновлення після емоційних навантажень.

– тактична підготовка;

Тактична підготовка включає вивчення специфіки дій у різних ситуаціях, що можуть виникати під час виконання службових обов'язків. Це охоплює вивчення різних тактичних сценаріїв (наприклад, проведення операцій з захисту життя та здоров'я людей, реагування на терористичні загрози, рятувальних операцій) та їх практичне відпрацювання. Тактичні навчання включають моделювання реальних ситуацій, змагання на швидкість і точність виконання завдань, а також навчання технікам планування та координації дій між різними підрозділами.

– технічні навички;

Сучасні засоби безпеки вимагають високого рівня володіння технологіями. Це означає знання та вміння користуватися сучасними засобами зв'язку (радіозв'язок, мобільні пристрої), системами спостереження (камери, дрони) та новітніми інформаційними технологіями (доступ до баз даних, кібербезпека). Технічна підготовка також охоплює навчання користувачів системами збору і аналізу даних, що дозволяє більш ефективно оцінювати ризики та приймати рішення в умовах невизначеності (Білоус, 2014, 39 с.).

В. Ягупов та В. Конаржевська стверджують, що в умовах сучасності необхідно формувати у офіцерів творчі особистісні якості, високу культуру праці та спілкування. Поняття «особистість» дозволяє виявити соціальну основу життєдіяльності людини, а також ті властивості та якості, які вона реалізує у соціальних зв'язках, інститутах, культурі, тобто в суспільному житті під час взаємодії з іншими людьми. (Панфілов, 2016, 202 с.).

Застосування ігрових технологій, таких як вільна гра або військові ігри, сприяє розвитку

критичного мислення та здатності формулювати точні судження. Вони також готують курсантів до ситуацій з високою невизначеністю. Як зазначає М. Дегаута, ці вправи сприяють формуванню організаційної культури, необхідної для тривалих інновацій та адаптації до різноманітних умов (Артюшин, 2020, 12 с.).

Таким чином, матиме сенс продовжувати дослідження в цій сфері, розвивати навчальні методики і технології, щоб забезпечити підготовку спеціалістів, здатних ефективно реагувати на виклики сучасного світу.

У сфері охорони правопорядку важливими факторами є психологічна підготовка та фізична витривалість. Ключовими моментами для ефективного виконання службово-оперативних завдань слід вважати розвиток певних фізичних якостей, таких як швидкість, сила та витривалість, а також психологічну стійкість, що є необхідною у стресових ситуаціях.

Психологічна готовність, базуючись на відповідних вміннях та навичках, виступає основним елементом спеціалізованої підготовки працівників сектору безпеки. Для якісного виконання своїх обов'язків представники цих професій повинні володіти певними психологічними компетенціями, які включають: здатність адекватно оцінювати ризики, не піддаючись паніці, вміння витримувати кризові ситуації без втрати контролю, здатність нестандартно реагувати на непередбачувані обставини, швидкість та точність прийняття рішень в екстремальних умовах, вміння приймати ризиковані рішення, коли це виправдано, прагнення до особистого та професійного розвитку.

Екстремальні ситуації, з якими стикаються поліцейські у своїй діяльності, вимагають від них не тільки професійних навичок, але й психологічної стійкості, адже кожна з таких ситуацій може вимагати миттєвих рішень та особистісних зусиль для забезпечення безпеки як громадян, так і власної (Богуславський, 2024, 96 с.).

Національна поліція України дійсно відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, зокрема через налагодження міжнародного співробітництва з Інтерполом та Європолом. В умовах воєнного стану, коли потреба у ефективній координації між правоохоронними органами різних країн зростає, розширення повноважень поліції є важливим кроком для зміцнення правопорядку й боротьби зі злочинністю.

Завдяки новим положенням, Національна поліція має можливість не лише представляти Україну у міжнародних організаціях, але і безпосередньо залучатися до оперативного обміну інформацією, що сприяє швидшій реакції на загрози, які можуть суттєво вплинути на безпеку держави.

Співробітництво з Інтерполом та Європолом дозволяє національним правоохоронцям отримувати доступ до міжнародних баз даних та ресурсів, що є надзвичайно важливим у боротьбі зі злочинністю, особливо в умовах війни, коли активізуються різні кримінальні групи. Таким чином, зміни в законодавстві відображають реалії сучасного світу та необхідність адаптації правоохоронних систем до нових викликів (Польщ, 2024, 508 с.).

В умовах воєнного стану, зміцнення міжнародного співробітництва Національної поліції України з Інтерполом та Європолом є критично важливим кроком у забезпеченні національної безпеки та правопорядку. Розширення повноважень поліції дозволяє ефективно реагувати на загрози, пов'язані з активізацією злочинних груп, завдяки оперативному обміну інформацією та доступу до міжнародних ресурсів. Адаптація правоохоронних систем до сучасних викликів не лише підвищує ефективність боротьби зі злочинністю, а й зміцнює позиції України на міжнародній арені. Таким чином, законодавчі зміни стають важливим інструментом у забезпеченні безпеки держави та її громадян.

Сфера оборони та політична ситуація відзначаються зростаючими протистояннями та посиленням військової потужності як засобу досягнення геополітичних цілей з боку учасників міжнародних відносин. Основними завданнями в оборонній сфері є не лише покращення планування мобілізаційних заходів, але й своєчасне врахування змін у характері сучасних війн та збройних конфліктів, а також необхідність підвищення технологічної незалежності в оборонно-промисловому комплексі (Богуславський, 2024, 141 с.).

Відповідність структури системи безпеки та охорони її функціям і завданням забезпечується шляхом створення такої організаційної структури, яка повністю відображає покладені обов'язки. Це передбачає уникнення дублювання функцій і завдань між різними елементами системи.

Структурна відповідність покладеним функціям і завданням виявляє здатність системи ідентифікувати зовнішні та внутрішні загрози і ризику національним інтересам у всіх сферах воєнної безпеки. Система повинна розробляти та приймати рішення для їх нейтралізації, а також бути спроможною реагувати на виявлені загрози. У випадку виникнення військового конфлікту, має бути готовою до відбиття агресії у відповідності до військової доктрини.

Вона також має адаптуватися до нових форм небезпек і загроз, вносячи необхідні зміни в свою структуру, враховуючи зовнішні умови, обмежене фінансування, принципи забезпечення воєнної безпеки, зовнішньополітичні орієнтири та інші чинники, що впливають на її функціонування, зберігаючи при цьому здатність виконувати пріоритетні завдання. Таким чином, структурна відповідність відображає співвідношення наявних структурно-логічних ланцюгів відповідно до завдань, покладених на цю систему (7 с.).

Одним із факторів, що впливають на ефективність системи стратегічного управління кадровими процесами в секторі безпеки інших країн, є наявність різних керівних і координаційних органів, які сприяють питанням підготовки кадрів. Враховуючи іноземний досвід у підготовці кадрів для правоохоронних органів, можна виділити та детально розглянути окремі аспекти. Зокрема, позитивний досвід Канади у сфері професійної підготовки сил охорони правопорядку визначається практичною спрямованістю, що робить її актуальною та затребуваною для практичних органів і підрозділів. Варто зазначити, що програма підготовки в Канаді схожа на підготовку патрульної поліції в Україні, але вищі навчальні заклади мають інші підходи. Однак аналіз програм підготовки поліції 12 коледжів провінції Квебек, розрахованих на три роки, свідчить про те, що 75% навчальних дисциплін мають чітку професійну спрямованість. Таким чином, при розробці освітніх програм для вищих навчальних закладів, які спеціалізуються у сфері управління МВС України, необхідно усунути з них навчальні дисципліни, що вивчаються в загальноосвітніх установах або не відповідають спеціалізації вишу, одночасно збільшивши кількість дисциплін професійного спрямування (Гіденко, 2023, 439 с.).

У світлі міжнародного досвіду, зокрема канадського, стає очевидним, що ефективна система підготовки кадрів для правоохоронних органів повинна ґрунтуватися на практичній спрямованості навчальних програм. Аналіз показує, що більшість навчальних дисциплін у коледжах Квебеку мають професійну орієнтацію, що забезпечує кращу підготовленість кадрів до реальних умов служби. В Україні, щоб покращити підготовку силовиків, важливо адаптувати освітні програми, усуваючи зайві дисципліни і сфокусувавшись на спеціалізованих предметах, що відповідають потребам сектора.

Збільшення кількості професійно орієнтованих дисциплін допоможе краще підготувати майбутніх працівників МВС, що, у свою чергу, позначиться на підвищенні загальної ефективності роботи правоохоронних органів країни. Таким чином, для досягнення високих стандартів підготовки кадрів необхідно враховувати передовий досвід інших країн і активно імплементувати їхні принципи у вітчизняну освіту.

Сучасні військові конфлікти та постійні загрози безпеці ставлять перед державами складні завдання у підготовці кваліфікованих фахівців для секторів безпеки та охорони. Одним із найважливіших аспектів цієї підготовки є вогнева підготовка, яка базується на досвіді та передових практиках. Важливим елементом успішного освоєння вогневої підготовки є впровадження сучасних технологій і методів.

Наприклад, країни Європи та Північної Америки активно використовують симулятори бойової підготовки, що дозволяють створювати надзвичайно реалістичні умови для тренування бійців у віртуальних сценаріях. Такий підхід допомагає ефективно використовувати час і ресурси, знижуючи ризики травм під час навчання, а також дозволяє реалістично відтворювати складні бойові ситуації для підвищення ефективності навчання, а також відтворювати всі можливі варіанти розвитку подій, що можуть трапитися в конкретній ситуації.

При оцінці переваг та динаміки вогневої підготовки з використанням сучасних інтерактивних технологій слід зазначити, що тренування на електронних тренажерах, таких як лазерні або пневматичні, проводиться без набоїв (ухолосту) або з пластиковими кулями. Це означає, що використовуються макети пістолетів, які

не можуть забезпечити формування стійких навичок очікування пострілу (звуку і віддачі), а також врахування балістики під час розрахунку відстані до реальної цілі. Тому, тільки за допомогою традиційних методів навчання можна навчити фахівців дотримуватись заходів безпеки під час роботи зі зброєю, здобути знання про матеріальну частину зброї та виконувати нормативи вогневої підготовки (збирання-розбирання, спорядження магазину), виявляти та усувати можливі несправності чи затримки під час стрільби.

Об'єктивно, відсутність навичок реального виконання прийомів і дій із бойовою зброєю та боеприпасами неминуче призводить до помилок і промахів у практичній стрільбі, що знижує ефективність використання зброї в конкретній тактичній ситуації (Федоров, 2024, 622 с.).

Кожна країна розробила свої унікальні системи підготовки фахівців у сфері правоохоронної діяльності, які формувалися під впливом різних чинників. Всі вони мають певні характерні риси. На жаль, в умовах сучасності система підготовки кадрів для сектору безпеки і охорони України має ряд недоліків.

По-перше, відсутня цілісна система оцінювання якості цієї підготовки, функціонують лише окремі її елементи, які враховують лише частину реальних проблем, що виникають у сфері безпеки і охорони. Це означає, що виокремлюються лише окремі загрози зовнішньої та внутрішньої безпеки, без механізму їх комплексного аналізу та вироблення ефективних алгоритмів дій для їх подолання.

По-друге, зростання кількості та різноманітності гібридних загроз підкреслює необхідність оновлення підходів до організації освітнього процесу при підготовці кадрів для органів сектору безпеки і охорони, що не завжди можливо здійснити оперативно під час розроблення навчаль-

них програм і планів (Сокурченко, 2021, 212 с.).

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що підготовка кадрів для сектору безпеки є багатограним і складним процесом, який потребує комплексного підходу, що включає фізичну, психологічну, тактичну, технічну підготовку, а також адаптацію навчальних програм відповідно до сучасних викликів.

Основні аспекти, які потребують удосконалення, такі як: необхідність регулярних тренувань та фізичних вправ для зміцнення витривалості та сили, а також навичок, пов'язаних із виконанням професійних обов'язків; важливість розвитку психологічної стійкості, вміння справлятися зі стресом та бути готовим до непередбачуваних ситуацій; необхідність вивчення реалістичних сценаріїв та тренувань для формування відповідних навичок реагування на різні загрози; оволодіння сучасними технологіями і засобами, що використовуються в безпеці, включаючи системи зв'язку і спостереження; врахування зарубіжного досвіду, зокрема канадського, у підготовці кадрів, з акцентом на практичність навчання і професійне спрямування спеціальностей; потреба в цілісній системі оцінки, яка могла б забезпечити комплексний аналіз викликів і формування алгоритмів дій у відповідь на загрози; в умовах зростаючих гібридних загроз необхідним є швидке реагування на зміни в характері загроз та їх адаптація до програм підготовки.

Здійснюючи ці зміни, можна забезпечити високий рівень готовності працівників сектору безпеки, що дозволить ефективно реагувати на сучасні виклики та загрози. Відповідна підготовка співробітників сприятиме не лише покращенню самої системи безпеки, але й зміцненню довіри до правоохоронних органів з боку суспільства, а також стабільності і безпеки держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоус, Т. Л. Сутність і структура професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників органів внутрішніх справ. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 2014. 2 (37). С. 37–40.
2. Панфілов, Олександр Юрійович, and Людмила Олександрівна Петрова. Система військової освіти України як рамкова умова формування особистості військового керівника. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2016. 3. С. 201–204.
3. Артюшин, Георгій, and Клавдія Тушко. Сучасні тенденції професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони у країнах, що розвиваються. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*, 2020. 21(2). С. 5–17.

4. Богуславський, В. В., С. М. Булах, and Н. В. Бачинська. Актуальні дослідження спеціальної фізичної та психологічної підготовки сил охорони правопорядку в екстремальних умовах, 2024.
5. Польща, І. О., and В. В. Богуславський. Роль органів системи МВС України у забезпеченні міжнародної та національної безпеки, 2024.
6. Богуславський, В. В. «Значення національного опору у зміцненні обороноздатності країни», 2024.
7. Державний університет житомирська політехніка. Сектор безпеки і оборони України як підсистема системи забезпечення національної безпеки України : лекція. *Теоретичні основи функціонування сектору безпеки і оборони держави* : м. Житомир, 2024. 17 с.
8. Гіденко, Є. С. Зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання професійної підготовки сил охорони правопорядку та основні напрямки його впровадження в Україні щодо забезпечення тактичної грамотності, 2023.
9. Федоров, В. В., and Д. О. Власова. Зарубіжний досвід вогневої підготовки фахівців для секторів безпеки та оборони в умовах війни та збройних конфліктів. *Актуальні питання підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони в умовах війни (з нагоди Дня Університету)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 19 квіт. 2024 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 620–627.
10. Сокурєнко, Валерій Васильович. Підготовка кадрів для сектору безпеки і оборони як передумова забезпечення національної безпеки України, 2021.

REFERENCES:

1. Bilous, T. L. (2014). The essence and structure of professional readiness to work in extreme conditions for future employees of internal affairs bodies. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 2(37), 37–40.
2. Panfilov, O. Y., & Petrova, L. O. (2016). The system of military education of Ukraine as a framework condition for the formation of the personality of a military leader. *Collection of Scientific Papers of the Kharkiv University of the Air Force*, (3), 201–204.
3. ARTYUSHIN, G., & TUSHKO, K. (2020). Current trends in the professional training of specialists in the security and defense sector in developing countries. *Collection of scientific papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, 21(2), 5–17.
4. Boguslavsky, V. V., Bulakh, S. M., & Bachynska, N. V. (2024). Actual research on special physical and psychological training of law enforcement forces in extreme conditions.
5. Poland, I. O., & Boguslavsky, W. W. (2024). The role of the bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in ensuring international and national security.
6. Boguslavsky, V. V. (2024). The importance of national resistance in strengthening the country's defense capability.
7. Zhytomyr Polytechnic State University. (2024) The Security and Defense Sector of Ukraine as a Subsystem of the National Security System of Ukraine: Lecture. *Theoretical Foundations of the Functioning of the Security and Defense Sector of the State* : Zhytomyr, 17 p.
8. Hidenko, E. S. (2023). Foreign experience of legal regulation of professional training of law enforcement forces and the main directions of its implementation in Ukraine to ensure tactical literacy.
9. Fedorov, V. V., & Vlasova, D. O. (2024). Foreign experience in fire training of specialists for the security and defense sectors in the conditions of war and armed conflicts. *Topical Issues of Training Specialists for the Security and Defense Sector in the Conditions of War (on the Occasion of the University Day)* : Materials of the International. Sci.-Pract. Conf. (Kropyvnytskyi, April 19, 2024). Kropyvnytskyi : DonDSUIA, 2024. P. 620–627.
10. Sokurenko, V. V. (2021). Training of personnel for the security and defense sector as a prerequisite for ensuring the national security of Ukraine.

УДК 378:504

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.13>

Ганна ЧОРНОГЛАЗОВА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри конструкції повітряних суден, авіадвигунів та підтримання льотної придатності, Українська державна льотна академія, вул. Степана Чобану, 1, м. Кропивницький, Україна, 25005

ORCID: 0000-0002-3207-3525

Бібліографічний опис статті: Черноглазова, Г. (2024). Освітні стратегії розвитку екологічної свідомості у здобувачів технічної освіти. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 91–97, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.13>

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено процес формування екологічної свідомості серед студентів технічних спеціальностей як одного з ключових завдань сучасної освіти. Розкриваються теоретичні основи екологічної свідомості, її структурні компоненти, такі як когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий аспекти, та їх значення для професійної діяльності майбутніх інженерів. Визначено важливість усвідомлення екологічної відповідальності, яке є необхідним для мінімізації впливу технічної діяльності на навколишнє середовище. Акцентовано увагу на особливостях екологічної свідомості студентів технічних спеціальностей, включаючи вплив їхньої професійної орієнтації на ставлення до екологічних питань. Розглянуто основні методи формування екологічної свідомості, зокрема інтеграцію екологічної тематики у навчальні програми, застосування активних методів навчання, таких як проєктна діяльність, симуляції, кейси, міждисциплінарний підхід і практична робота. Особливу увагу приділено використанню сучасних інформаційних технологій, таких як моделювання екологічних сценаріїв, і цифровим платформам, а також співпраці з екологічними організаціями для залучення студентів до реальних проєктів. Висвітлено питання залучення студентів до науково-дослідницької діяльності, яка не лише розширює їхні знання, але й сприяє розвитку навичок екологічно відповідального мислення. Наголошено на важливості участі у волонтерських екологічних проєктах, наукових конкурсах або заходах зі збереження довкілля, що сприяють розвитку практичних навичок і формуванню екологічних цінностей. Проаналізовано виклики, які перешкоджають ефективному формуванню екологічної свідомості. До них належать недостатня інтеграція екологічних аспектів у технічні дисципліни, брак ресурсів і сучасного обладнання, низька мотивація студентів, а також обмежений рівень екологічної кваліфікації викладачів. Підкреслюється необхідність системного підходу до вирішення цих проблем, який передбачає оновлення навчальних програм, створення мотиваційного середовища, підвищення кваліфікації викладачів і залучення студентів до екологічно орієнтованої діяльності.

Ключові слова: екологічна свідомість, технічна освіта, екологічна відповідальність, методи навчання, екологічна освіта.

Hanna CHORNOHLAZOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Aircraft Design, Aviation Engines, and Airworthiness Maintenance, Ukrainian State Aviation Academy, Stepana Chobanu str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25005

ORCID: 0000-0002-3207-3525

To site this article: Chornohlazova, H. (2024). Osvitni stratehii rozvytku ekolohichnoi svidomosti u zdobuvachiv tekhnichnoi osvity [Educational strategies for developing ecological awareness among technical education students]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 91–97, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.13>

EDUCATIONAL STRATEGIES FOR DEVELOPING ECOLOGICAL AWARENESS AMONG TECHNICAL EDUCATION STUDENTS

The article explores the process of developing ecological awareness among students in technical specialties as one of the key tasks of modern education. It reveals the theoretical foundations of ecological awareness, its structural components such as cognitive, emotional-value, and behavioral aspects, and their significance for the professional activities of future engineers. The importance of understanding ecological responsibility, essential for minimizing the impact of technical activities on the environment, is highlighted.

Attention is focused on the specific features of ecological awareness among technical students, including the influence of their professional orientation on attitudes toward environmental issues. The main methods of forming ecological awareness are considered, including the integration of ecological topics into educational programs, the use of active teaching methods such as project-based learning, simulations, case studies, interdisciplinary approaches, and practical work. Special emphasis is placed on the use of modern information technologies, such as ecological scenario modeling and digital platforms, as well as collaboration with environmental organizations to involve students in real-world projects.

The article addresses the involvement of students in research activities, which not only expand their knowledge but also contribute to the development of skills in environmentally responsible thinking. The importance of participation in volunteer environmental projects, scientific competitions, or environmental preservation activities is emphasized, as these contribute to the development of practical skills and the formation of ecological values.

Challenges hindering the effective formation of ecological awareness are analyzed, including insufficient integration of ecological aspects into technical disciplines, a lack of resources and modern equipment, low student motivation, and limited ecological qualifications among instructors. The necessity of a systematic approach to addressing these issues is underscored, involving curriculum updates, the creation of a motivational environment, faculty training, and the engagement of students in environmentally oriented activities.

Key words: *ecological awareness, technical education, ecological responsibility, teaching methods, ecological education.*

Постановка проблеми. Сучасний світ стикається з численними екологічними викликами, такими як зміна клімату, забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів та зниження біорізноманіття. Ці проблеми не лише ставлять під загрозу сталий розвиток планети, а й вимагають від майбутніх поколінь фахівців готовності до прийняття відповідальних рішень, які зможуть мінімізувати негативний вплив на довкілля. Технічні спеціальності, зокрема інженерні та технологічні напрямки, є одними з найбільших факторів, що впливають на стан природи. Тому важливим завданням є формування у студентів технічних спеціальностей екологічної свідомості, що дозволить їм не тільки ефективно вирішувати технічні завдання, а й враховувати екологічні наслідки своєї діяльності.

На сьогоднішній день екологічна свідомість здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей залишається недостатньо сформованою. Більшість технічних вузів орієнтовані на навчання студентів з акцентом на професійні, технічні знання та навички, при цьому екологічні аспекти не завжди інтегровані у навчальний процес або ж мають другорядне значення. Це призводить до того, що майбутні інженери та технічні спеціалісти не завжди усвідомлюють важливість екологічних проблем і не готові до прийняття рішень, що забезпечують сталий розвиток.

Актуальність дослідження полягає в тому, що екологічна свідомість майбутніх фахівців повинна бути сформована на етапі їхнього навчання в університетах, щоб вони могли застосовувати екологічні принципи у своїй подальшій профе-

сійній діяльності. Відсутність достатньої екологічної освіти у технічних спеціалістів може призвести до того, що їхні технічні рішення будуть не тільки неефективними, а й можуть призвести до подальшого погіршення екологічної ситуації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує зростаючий інтерес до формування екологічної свідомості серед студентів технічних спеціальностей. Дослідники звертають увагу на необхідність інтеграції екологічних аспектів у навчальні програми технічних вузів, використання інноваційних методів навчання, таких як проектна діяльність та моделювання. Наукові доробки вказують на важливість розвивати у студентів здатність приймати екологічно відповідальні рішення в майбутній професійній діяльності, що відповідає сучасним вимогам сталого розвитку. Найбільший внесок в дослідження екологічної свідомості зробили Андреева Т., Доценко Н., Заболотна М., Колошко Ю., Сергачова В., Томчук М., Черновол Н. та інші.

Метою дослідження є вивчення процесу формування екологічної свідомості у здобувачів вищої технічної освіти, аналіз існуючих методів її розвитку та виявлення основних викликів, що перешкоджають ефективному впровадженню екологічних принципів у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна свідомість є важливою складовою розвитку сучасного суспільства. Вона відображає усвідомлення людиною взаємозв'язку між своїми діями і станом навколишнього середовища, а також її відповідальність за збереження екологічної рівноваги. В умовах техногенного розвитку і загострення екологічних проблем

ця тема набуває особливого значення, оскільки саме свідоме ставлення до природи може забезпечити її збереження для майбутніх поколінь. Екологічна свідомість вимагає формування не лише глибоких знань, але й розвитку відповідного ставлення та навичок, які сприятимуть екологічно орієнтованій поведінці.

Екологічна свідомість визначається як сукупність екологічних та природоохоронних уявлень, світоглядних позицій і ставлення до природи, стратегій практичної діяльності, спрямованої на природні об'єкти (Serhachova, 2018, р. 194). Це поняття охоплює три ключові аспекти: когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий. Когнітивний аспект стосується знань про екологічні процеси, принципи сталого розвитку, загрози для довкілля та способи їх подолання. Ці знання забезпечують основу для формування усвідомленого розуміння екологічних проблем і важливості відповідального ставлення до природних ресурсів.

Емоційно-ціннісний компонент екологічної свідомості включає розвиток позитивного ставлення до природи, почуття турботи та відповідальності за її збереження. Людина з розвинутою екологічною свідомістю відчуває зв'язок з навколишнім середовищем, вбачаючи у природі не лише ресурс для задоволення потреб, але й джерело духовного розвитку, естетичного задоволення та етичних орієнтирів. Емоційно-ціннісний аспект відіграє ключову роль у мотивації екологічно відповідальної поведінки.

Поведінковий аспект втілюється у конкретних діях, спрямованих на збереження та відновлення довкілля. Це може бути свідома участь у природоохоронних заходах, дотримання принципів сталого споживання, вибір екологічно безпечних продуктів і технологій. У реальному житті екологічна свідомість знаходить вираження у таких звичках, як сортування відходів, зменшення споживання пластику, використання екологічного транспорту та підтримка екологічних ініціатив.

Формування екологічної свідомості є складним і багатовимірним процесом, який залежить від багатьох чинників. Одним із ключових є освіта, адже формування екологічної культури починається вже з дошкільного віку (Andriieva & Dziubenko, 2020, р. 71). Саме освіта формує базові знання і сприяє розвитку екологічної культури. Важливу роль у цьому процесі відіграє

система вищої освіти, особливо для студентів технічних спеціальностей. Це пов'язано з тим, що технічні фахівці у своїй майбутній діяльності будуть працювати над створенням нових технологій і вирішенням сучасних екологічних викликів. Тому їхня екологічна свідомість стає важливою складовою професійної компетентності.

Розвиток екологічної свідомості відбувається під впливом соціальних, культурних, економічних і особистісних факторів. Соціальні умови формують загальні установки у суспільстві щодо ставлення до природи (Bochkovska, 2018). У країнах із високим рівнем екологічної освіти та розвиненими екологічними ініціативами спостерігається вищий рівень екологічної свідомості громадян. Культурні фактори впливають на формування цінностей і традицій, пов'язаних із природокористуванням. Економічні умови також відіграють важливу роль, оскільки економічна стабільність дозволяє реалізовувати екологічно відповідальну поведінку.

Екологічна свідомість здобувачів технічної освіти є специфічним явищем, яке формується на перетині професійної підготовки та загального ставлення до довкілля. Технічна освіта орієнтована на підготовку фахівців, які створюють нові технології, розробляють інженерні рішення та впроваджують інновації. Усі ці процеси значною мірою впливають на стан екологічної системи, тому важливо, щоб майбутні інженери і технічні спеціалісти усвідомлювали екологічні наслідки своєї діяльності та володіли навичками екологічно відповідального мислення. Формування екологічної свідомості у студентів технічних спеціальностей має свої особливості, які пов'язані з їхнім професійним спрямуванням, специфікою освітнього процесу та ставленням до екологічних питань.

Здобувачі технічної освіти часто демонструють високу зацікавленість у вирішенні практичних задач, зокрема тих, що пов'язані з розробкою технологій. Однак, через специфіку технічного мислення, їхня увага може бути зосереджена здебільшого на технічних характеристиках і економічній ефективності, тоді як екологічні аспекти залишаються другорядними. Такий підхід створює виклик для освітніх закладів, які повинні інтегрувати екологічну складову в навчальні програми таким чином, щоб вона стала невіддільною частиною технічної підготовки.

Особливістю екологічної свідомості здобувачів технічної освіти є необхідність поєднання теоретичних знань із практичними навичками. Студенти технічних спеціальностей часто працюють із реальними об'єктами, що дозволяє їм наочно бачити вплив технічних рішень на навколишнє середовище. Наприклад, при розробці інженерних проєктів вони можуть оцінювати рівень енергоефективності, ресурсозбереження та екологічної безпеки своїх розробок. Такий підхід не лише сприяє розвитку екологічної свідомості, але й формує відповідальність за вплив своїх рішень на природу.

Однак слід зазначити, що формування екологічної свідомості у студентів технічних спеціальностей потребує більшої цілеспрямованості. Зокрема, важливо забезпечити інтеграцію екологічних дисциплін у навчальні плани та пов'язати їх із професійною підготовкою. Якщо екологічні знання подаються відокремлено від основного профілю, вони часто сприймаються як другорядні. Натомість, коли екологічна складова є частиною технічних курсів, вона отримує більше уваги з боку студентів. До прикладу, у курсах з енергетики або матеріалознавства можна включати модулі, присвячені відновлюваним джерелам енергії або переробці матеріалів.

Ще однією особливістю є необхідність формування у здобувачів технічної освіти аналітичного мислення та творчих навичок (Dotsenko & Kurepin, 2024, p. 58). Екологічні проблеми, як правило, мають складний і багатовимірний характер, тому вирішення таких питань вимагає інтеграції знань з різних сфер. Майбутні інженери повинні вміти оцінювати вплив своїх рішень на різні аспекти екосистеми, враховувати довгострокові наслідки своєї діяльності та шукати компроміси між технічними, економічними та екологічними вимогами. Формування такого підходу сприяє не лише розвитку екологічної свідомості, але й підвищенню професійної компетентності.

Екологічна свідомість здобувачів технічної освіти також залежить від їхнього рівня особистої мотивації та інтересу до екологічних питань. У цьому контексті важливу роль відіграють викладачі, які мають змогу формувати екологічні цінності та зацікавлювати студентів актуальними проблемами довкілля. Від викладача, його обізнаності не лише з останніми досягненнями, а й від його особистісних

характеристик залежить формування у студентів екологічних цінностей та відповідальності (Chernovol, 2010). Вони можуть бути прикладом екологічно відповідальної поведінки, підтримувати ініціативи студентів, залучати їх до обговорення актуальних екологічних проблем.

Важливо також зазначити, що екологічна свідомість студентів технічних спеціальностей формується не лише в рамках навчального процесу, але й через позанавчальні активності. Участь у волонтерських проєктах, екологічних ініціативах, науково-дослідницьких роботах або конкурсах із розробки екологічно чистих технологій сприяє формуванню практичних навичок і зміцненню екологічної орієнтації. Такі активності дозволяють студентам безпосередньо долучатися до вирішення екологічних проблем, розвивати свою відповідальність і усвідомлювати важливість своїх дій для збереження довкілля.

У технічній освіті велике значення має використання інноваційних підходів для формування екологічної свідомості. Застосування симуляцій, проєктних методів, кейсів і міждисциплінарних завдань дозволяє студентам отримувати досвід роботи з реальними екологічними проблемами. Використання цифрових технологій, таких як моделювання екосистем або оцінка життєвого циклу продуктів, також сприяє розвитку екологічного мислення.

Активні методи навчання дають змогу студентам не лише отримувати знання, але й застосовувати їх на практиці. Одним із найефективніших є метод проєктного навчання, коли студенти працюють над реальними або модельованими завданнями, спрямованими на вирішення екологічних проблем. Наприклад, розробка проєктів з утилізації відходів, створення систем енергоефективного освітлення чи впровадження технологій очищення води дозволяє здобувачам освіти усвідомити важливість своєї роботи для навколишнього середовища. Використання цього методу під час викладання екології сприяє формуванню основ глобального екопозитивного мислення та екологічного світогляду майбутніх фахівців (Zabolotna, 2022, p 3).

Симуляції та моделювання також є ефективним методом формування екологічної свідомості. Використання сучасних комп'ютерних програм дозволяє студентам моделювати різні екологічні сценарії, оцінювати вплив техноло-

гічних процесів на природу та знаходити оптимальні рішення для мінімізації негативного впливу. На прикладі симуляції впливу промислових викидів на якість повітря або розрахунку вуглецевого сліду виробничих процесів студенти можуть зрозуміти складність екологічних проблем і необхідність врахування екологічних аспектів у своїй роботі.

Метод кейсів також широко використовується для формування екологічної свідомості. Метод кейсів був розроблений ще у 20-х роках у Гарвардському університеті (Tomchuk, M. & Tomchuk, S., 2022, p. 45). Цей метод полягає у вивченні реальних або змодельованих ситуацій, які потребують аналізу та прийняття рішень. Студентам можуть запропонувати вирішити кейс, пов'язаний із вибором матеріалів для будівництва, враховуючи їхню екологічність, вартість і довговічність. На нашу думку, аналіз таких ситуацій дозволяє студентам розвивати критичне мислення, вміння оцінювати альтернативи та обирати оптимальні рішення з урахуванням екологічних аспектів.

Використання міждисциплінарного підходу є ще одним ефективним методом формування екологічної свідомості (Lavnikov & Lesyk, 2020; Radun, N. & Radun, A., 2017). Екологічні проблеми мають складний характер і вимагають інтеграції знань із різних сфер, таких як хімія, фізика, біологія, економіка та соціальні науки. Наприклад, у межах міждисциплінарних курсів студенти можуть аналізувати вплив технологій на екосистеми, оцінювати економічну доцільність впровадження екологічно чистих технологій або досліджувати соціальні наслідки екологічних рішень. Такий підхід сприяє формуванню системного мислення, яке є необхідним для вирішення екологічних викликів.

Практична діяльність також є важливим методом формування екологічної свідомості. Участь у природоохоронних заходах, таких як висадка дерев, очищення територій, організація системи сортування відходів або участь у волонтерських проєктах, дозволяє студентам безпосередньо долучатися до збереження довкілля. Практична діяльність не лише сприяє розвитку екологічної свідомості, але й формує у студентів почуття відповідальності за свої дії.

Окрім цього, важливу роль відіграє використання сучасних інформаційних технологій у навчанні. Викладачі можуть залучати студен-

тів до створення цифрових продуктів, таких як мобільні додатки для моніторингу екологічного стану, інтерактивні платформи для обміну ідеями щодо сталого розвитку або онлайн-курси з екологічної тематики. Такі технології не лише роблять навчання цікавішим і доступнішим, але й сприяють формуванню цифрових навичок, які є важливими для сучасного технічного фахівця. У контексті екологічної освіти, ці ресурси можуть бути особливо корисними (Koloshko, 2023, p. 39).

Формування екологічної свідомості у студентів технічних спеціальностей також потребує співпраці з екологічними організаціями, бізнесом і місцевими громадами. Це дозволяє студентам побачити, як екологічні принципи реалізуються на практиці, і отримати реальний досвід у цій сфері, оскільки співпраця з підприємствами, що займаються переробкою відходів або впровадженням відновлюваних джерел енергії, може стати цінним доповненням до навчального процесу.

Серед викликів, які впливають на формування екологічної свідомості у студентів технічних спеціальностей, можна виділити низький рівень мотивації студентів до вивчення екологічних питань, недостатній рівень кваліфікації викладачів, недостатність ресурсів для екологічної освіти. Ці виклики мають як внутрішній, так і зовнішній характер, охоплюючи різні аспекти освітнього середовища, соціальних установок і особистісних характеристик студентів.

Суттєвим викликом є брак мотивації у студентів до вивчення екологічних питань. Часто екологічна тематика не викликає у них інтересу через низький рівень обізнаності або відсутність розуміння її зв'язку з їхньою майбутньою професією. Технічні спеціальності акцентують увагу на технічних показниках, інженерних рішеннях і економічній ефективності, а екологічні аспекти залишаються поза межами основних професійних інтересів.

Ще одним викликом є недостатній рівень кваліфікації викладачів у сфері екологічної освіти. Викладачі технічних дисциплін часто не мають достатніх знань і досвіду для інтеграції екологічної тематики у свої курси. Це може призводити до поверхневого висвітлення екологічних питань або подання їх у формі, яка не викликає зацікавленості у студентів.

Недостатність ресурсів для екологічної освіти також є важливим викликом. У багатьох навчальних закладах бракує сучасного обладнання, програмного забезпечення, лабораторій та інших інструментів, які дозволяють студентам проводити дослідження або моделювати екологічні ситуації. Це обмежує можливості для практичного навчання і не сприяє формуванню у студентів реалістичного уявлення про вплив їхньої діяльності на довкілля.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Екологічна свідомість формується як результат взаємодії когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів, які визначають сприйняття людиною свого впливу на довкілля та здатність до екологічно відповідальних дій. Особливістю розвитку екологічної свідомості у студентів технічних спеціальностей є необхідність врахування специфіки їхньої майбутньої професійної діяльності, яка значною мірою впливає на стан екосистем.

Розглянуті методи формування екологічної свідомості, такі як інтеграція екологічної тематики у навчальні програми, застосування активних методів навчання, проєктна діяль-

ність, моделювання, використання інформаційних технологій та міждисциплінарний підхід, підтверджують ефективність комплексного підходу до екологічного виховання. Залучення студентів до практичної та науково-дослідницької діяльності дозволяє не лише поглиблювати їхні знання, але й формувати навички екологічно відповідальної поведінки.

Разом із тим процес формування екологічної свідомості стикається з низкою викликів. Серед основних проблем – брак мотивації у студентів, обмеженість ресурсів для екологічної освіти, а також складність екологічних проблем, які вимагають системного мислення.

Для ефективного формування екологічної свідомості необхідно запроваджувати системний підхід, який включає оновлення навчальних програм, підвищення кваліфікації викладачів, створення ресурсного забезпечення та залучення студентів до екологічно орієнтованої діяльності. Важливим є також формування мотиваційного середовища, яке спонукатиме студентів до усвідомлення значущості екологічної відповідальності у їхній майбутній професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Т. Т., Дзюбенко О. В. Формування екологічної свідомості у здобувачів вищої освіти в реаліях сьогодення: теоретичний аспект. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies*. 2020. № 11. С. 67–81.
2. Бочковська А. Сталий розвиток суспільства в Україні. *Геополітика України: історія і сучасність* : збірник наукових праць / ред. кол.: І. В. Артьомов (гол. ред.) та ін. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2018. Вип. 1 (20). С. 144–152. DOI: 10.24144/2078-1431.2018.1(20).
3. Доценко Н., Курепін В. Онлайн засоби навчання як інструмент цифрової трансформації інженерної освіти. *Traditions and new scientific strategies in the context of global transformation of society. Chapter «Pedagogical sciences»*. 2024. Т. 2. С. 49–90.
4. Заболотна М. О. Формування екологічної компетентності успішного фахівця за допомогою методу проєктів. *Екологічна культура особистості. З досвіду роботи закладів фахової передвищої освіти: метод. реком.* Київ : Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти, С. 3–6.
5. Колошко Ю. В. Впровадження технологій інформаційної екології у вищій освіті. *Збірник матеріалів Всеукраїнської конференції з проблем вищої освіти з міжнародною участю «Екологічно орієнтована вища освіта. Методологія та практика – 2023»*. 27 жовтня 2023 року. № 1. С. 39–43.
6. Лавніков О. А., Лесик А. С. Інтегративний підхід у системі вищої освіти: поняття і особливості. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2020. № 1 (19). С. 195–199.
7. Падун Н. О., Падун А. О. Інтегроване навчання як міждисциплінарна проблема. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2017. № 2. С. 26–31.
8. Сергачова В. Е. Особливості розвитку екологічної свідомості майбутніх юристів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Т. 2, № 3. С. 192–197.
9. Томчук М., Томчук С. Розвиток екологічної свідомості студентів інформаційними засобами. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2022. № 1. С. 39–50.
10. Черновол Н. М. Педагогічні умови формування екологічної компетентності майбутніх інженерів у процесі технологічних практик. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2010. № 3.

REFERENCES:

1. Andrieieva T. T., Dziubenko O. V. (2020) Formuvannia ekolohichnoi svdomosti u zdobuvachiv vyshchoi osvity v realiiakh sohodennia: teoretychnyi aspekt [Formation of ecological awareness in higher education students in the realities of today: theoretical aspect]. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies*. No. 11, pp. 67–81 (in Ukrainian).
2. Bochkivska A. (2018) Stalyi rozvytok suspilstva v Ukraini [Sustainable development of society in Ukraine]. *Heopolytika Ukrainy: istoriia i suchasnist* : zbirnyk naukovykh prats. Issue 1 (20). / ed. board: I. V. Artyomov (chief editor) et al. Uzhhorod : DVNZ «UzhNU», 292 p. DOI: 10.24144/2078-1431.2018.1(20) (in Ukrainian).
3. Dotsenko N., Kurepin V. (2024) Onlain zasoby navchannia yak instrument tsyfrovoy transformatsii inzhenernoi osvity [Online learning tools as an instrument of digital transformation in engineering education]. *Traditions and new scientific strategies in the context of global transformation of society. Chapter «Pedagogical sciences»*. Vol. 2, pp. 49–90 (in Ukrainian).
4. Zabolotna M. O. (2022) Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uspishnoho fakhivtsia za dopomohoiu metodu proektiv [Formation of ecological competence of a successful specialist through the project method]. *Ekolohichna kultura osobystosti. Z dosvidu roboty zakladiv fakhovoi peredvyshchoi osvity: metod. rekom.* Kyiv: Scientific and Methodological Center for Higher and Professional Pre-Higher Education, pp. 3–6 (in Ukrainian).
5. Koloshko Yu. V. (2023) Vprovadzhennia tekhnolohii informatsiinoi ekolohii u vyshchii osviti [Implementation of information ecology technologies in higher education]. *Proceedings of the All-Ukrainian Conference on Higher Education Problems with International Participation «Ecologically Oriented Higher Education. Methodology and Practice – 2023»*. October 27, 2023. No. 1, pp. 39–43 (in Ukrainian).
6. Lavnikov O. A., Lesyk A. S. (2020) Intehratyvnyi pidkhid u systemi vyshchoi osvity: poniattia i osoblyvosti [Integrative approach in higher education: concept and features]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia»*. *Pedahohichni nauky*. No. 1 (19), pp. 195–199 (in Ukrainian).
7. Padun N. O., Padun A. O. (2017) Intehrovane navchannia yak mizhdystyplinarna problema [Integrated learning as an interdisciplinary problem]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky*. No. 2, pp. 26–31 (in Ukrainian).
8. Serhachova V. E. (2018) Osoblyvosti rozvytku ekolohichnoi svdomosti maibutnikh yurystiv [Peculiarities of developing ecological awareness in future lawyers]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*. Vol. 2, No. 3, pp. 192–197 (in Ukrainian).
9. Tomchuk M., Tomchuk S. (2022) Rozvytok ekolohichnoi svdomosti studentiv informatsiinymy zasobamy [Development of students' ecological awareness through informational tools]. *Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series : Pedagogy. Psychology*. No. 1, pp. 39–50 (in Ukrainian).
10. Chernovol N. M. (2010) Pedahohichni umovy formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv u protsesi tekhnolohichnykh praktyk [Pedagogical conditions for the formation of ecological competence in future engineers during technological practices]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Pedahohichni nauky*. No. 3 (in Ukrainian).

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Михайло АНТОНЕЦЬ, Валентина БОРОВА

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО
В РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....3

Ірина КУПІНА, Ірина РАДЧЕНЯ, Оксана МІЩЕНКО

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДИ.....11

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

Валентина ВІТЮК, Ольга КИРИЛЮК

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....16

Людмила ЛУК'ЯНИК

ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....22

Наталія МЄЛЄКЄСЦЕВА

РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОГО ІНТЕРЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ МЕДІАТЕХНОЛОГІЙ.....29

Лариса ПОНЄДЕЛЬНИК

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА ВОЛИНИ. ФОРМУВАННЯ
ТА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА
(НА ПРИКЛАДІ ІСТОРІЇ ВИПУСКНИКІВ ВНУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ).....37

Інна РАДЮК

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ХУДОЖНЬОГО КОНСТРУЮВАННЯ..... 44

Галина РУСИН

ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
ЯК ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ.....50

Тетяна СОРОЧИНСЬКА, Оксана СИНЬЧУК, Оксана ТРЕТЯК

ПРІОРИТЕТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 56

Тамара ШЕВЧУК, Тетяна КОСТОЛОВИЧ, Ольга ТКАЧУК

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МОВЛЕННЯ Й МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ..... 62

РОЗДІЛ 3

СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

Nadiia MARTYNIENKO, Liliia ZELENSKA, Svitlana TYMCHENKO

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE PROCESS
OF PROFESSIONAL LANGUAGE TRAINING: CHALLENGES
AND OPPORTUNITIES FOR AVIATION SPECIALISTS.....703

Роман МОСКАЛЕНКО, Віктор БОГУСЛАВСЬКИЙ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ДО ВИКОНАННЯ
ПРОФЕСІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ.....77

Роман МОСКАЛЕНКО, Віктор БОГУСЛАВСЬКИЙ ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО СПІВРОБІТНИКА СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ.....	84
Ганна ЧОРНОГЛАЗОВА ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	91

CONTENTS

SECTION 1

PRE-SCHOOL EDUCATION

Mykhailo ANTONETS, Valentyna BOROVA

USE OF VASIL SUKHOMLYNSKYI LINGUISTIC HERITAGE
IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN'S SPEECH..... 3

Iryna KUPINA, Iryna RADCHENIA

Oksana MISHCHENKO

ENRICHING THE OLDER PRESCHOOL CHILDREN'S VOCABULARY
WITH PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING NATURE.....11

SECTION 2

PRIMARY EDUCATION

Valentyna VITIUK, Olha KYRYLUK

FORMATION OF RHETORICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS
OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL.....16

Lyudmila LUKIYANIK

PROBLEMS OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS.....22

Nataliia MIELIEKIESTSEVA

DEVELOPING THE READING INTEREST OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS USING MEDIA
TECHNOLOGIES.....29

Larysa PONIEDIELNYK

PEDAGOGICAL EDUCATION IN VOLYN. FORMATION AND DEVELOPMENT
OF THE TEACHER'S PERSONALITY (ON THE EXAMPLE OF THE HISTORY
OF THE GRADUATES OF LESYA UKRAINKA VOLYN NATIONAL UNIVERSITY).....37

Inna RADIUK

METHODOLOGICAL ASPECTS OF TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS
FOR THE USE OF ART DESIGN TOOLS.....44

Halyna RUSYN

FORMATION OF FAMILY VALUES IN STUDENT YOUTH AS A FAKTOR
IN THE PREVENTION OF CONSCIOUS CHILDLESSNESS.....50

Tatiana SOROCHYNSKA, Oksana SYNCHUK, Oksana TRETYAK

PRIORITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY TEACHERS
IN A HIGHER EDUCATION IN WAR CONDITIONS..... 56

Tamara SHEVCHUK, Tatiana KOSTOLOVYCH, Olga TKACHUK

FEATURES OF TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS
FOR THE FORMATION OF CREATIVE SPEECH AND SPEECH COMMUNICATION
OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN.....62

SECTION 3

SPECIAL EDUCATION

Nadiia MARTYNYENKO, Liliia ZELENSKA, Svitlana TYMCHENKO

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE PROCESS
OF PROFESSIONAL LANGUAGE TRAINING: CHALLENGES
AND OPPORTUNITIES FOR AVIATION SPECIALISTS.....70

Roman MOSKALENKO, Viktor BOGUSLAVSKY

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS
IN THE FIELD OF SECURITY AND SECURITY TO PERFORM PROFESSIONAL DUTIES
IN EXTREME SITUATIONS.....77

Roman MOSKALENKO, Viktor BOGUSLAVSKY PREPAREDNESS OF THE FUTURE EMPLOYEE OF THE SECURITY AND SECURITY SECTOR FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN EXTREME CONDITIONS.....	84
Hanna CHORNOHLAZOVA EDUCATIONAL STRATEGIES FOR DEVELOPING ECOLOGICAL AWARENESS AMONG TECHNICAL EDUCATION STUDENTS.....	91

ACTA PAEDAGOGICA VOLYNIENSES

Випуск 6

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Підписано до друку: 24.12.2024.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 11,86. Замов. № 0225/170. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.